

תור הפלאות

אהרן אפלפלד

לפני שנים רבות חזרנו אמא ואני ברכבת-לילה, ממקום מרגוע יפה אך בלתי נודע, הביתה. הקרון היה חדש, ועל אחד מדפנותיו המעוגלים התנוססה תמונת פרסומת — נערה ובידה דובדבנים. היה זה קרון שמור עם מושבים יציבים, מפיות לבנות, רקומות, במקום המיועד לראש. הדלת הקידמית היתה פתוחה, ונערה, דומה מאד לנערה שבתמונה, החזיקה בידה מגש עץ. שעה רבה עמדה בפתח. ולפתע, כמונעת על-ידי צו מבחוזץ, החלה מגישה קפה-לילה ועוגות גבינה.

צבעי החושך הכחולים שעל החלונות הסגורים העלו על לבי שוב את המים השקטים שעל שפתם עשינו אמא ואני את הקיץ. היתה זו גדה נשכחת, זרועה חפצים עזובים; וגם האנשים כנטושים בדממה. היו שם הרבה דגים, קטנים ושמןמנים, שהציצו מתוך הקרקעית ביאוש אילם. הם שטו לאט, במרירות, במין אי-שקט שדבק גם בי.

תמה דממת הקיץ. עתה אנו נוסעים בדרך הארוכה הביתה. גם זו קסומה, מלאה זוטות שובות. כגון הנערה, שצווארה ענוב סודר משי ירוק ומשום מה, נראית לי כבארזנית. פניה על המפתח הלבנה לבנות-שקופות. רק לפני שעה קלה העלו שני משרתים את מזוודותיה, ואיש שחמחם בעל הידור זה נשק מצחה. מאז דומה אינה זוה עוד. מבטת תקוע, כמרותק באיזו נקודה רחוקה. בשל הוילון היא מוסתרת במקצת, אך די לי במחצית פניה. קילוח עונג מציף אותי למראה צלליתה. אך ראה, האושר כבר פגום, נברא לא שלם, כבר כוסס בו חוט של צער. הניחוש הסמוי, כי הפנים היפות הללו תבולנה בנסיעה ארוכה זו, מחשיך את אושרי הקטן. אני מצמיד אליה את עיני במשנה ריכוז, כדי שלא תאבד לי תנועה מפניה.

הפנים הלבנות, הצחות, שאינן זוות ממקומן, מעלות שוב על לבי את הימים הבהירים שעשינו אמא ואני על הגדה הנטושה. לא היה שם איש מלבדנו, ואלה שנודמנו לשם, אני מבין עתה, תעו או הותעו וחלפו כאחד המשבים שבין קני הסוף. ושוב נשארנו ליד המים השוקטים, הדלים, בעונת הקיץ. שתי הדוגיות שייכות היו, כנראה, לימים אחרים, למים אחרים, הגואים באביב. עתה כחוש הנהר וגדותיו יבשות וקמוטות. השקט הדמים אותנו לחלוטין. ואם בתחילה עוד היו כמה מלים מפרפרות בינינו, הלכו הן וכבו ולא קמו עוד. רק במים היינו זה עם זה.

הגענו לשם באקראי, כמתוך קפריסה. אמא מאסה בבתי הגופש ובפנסיונים המהודרים, אבא שקוע היה ראשו ורובו בהצלחותיו הספרותיות. שיכור גיטלטל מויגה לפראג וחוזר חלילה. ההצלחות הללו לא הביאו לנו שמחה. אינו מתיחות מרה שררה בבית, כמו היינו עפר למכבש הצלחותיו. אפשר שגם אבא לא שמח. ומכיון שאבא יצא באותה עת לפראג, החליטה אמא שאנו נצא הרחק מכל אדם אל איזו שממה פשוטה. וכך עלתה בגורלנו אותה ביקתה, ליד אותו פלג מים, שספק אם אי-פעם זכה לכינוי. תחילה מאושרת היתה אלא שלאט לאט הלכה ונתכנסה אל תוך עצמה. תנועותיה נתמעטו ומין שקט, כמתחת פעמון סגור, הלך ועטף אותנו.

ורק ביום האחרון, כשכל החמדה הזו נתערטלה, שתי המיטות הכפריות חשופות, המזוודות נכונות לדרך, פרצה אמא בבכי מר, בכי אלם. ואני כורע על ברכי וברוב איזולת מנגב את דמעותיה. ידעתי: מים חדשים באו אל הנהר ואנו גורשנו משם בלא שיאמר איש, צאו. וכל ההדר הפשוט, שלא היה בו אלא לחם שחור, חלב טרי ותפוחים בסלסלה ישנה, כל ההדר הפשוט הזה, ליד ספק

נהר זה — כל זה כלא היה. אמא בכתה ואני לא ידעתי מה לומר ומרוב איוולת ניגבתי את דמעותיה. ועתה שטה הרכבת, מחליקה על הקפיצים הרכים. מוזר, גם הלל רך וחדש זה, כמו מחובר אל אותו מקום ללא שם אשר משם באנו. כל פנים או צל פנים מעלים בי את זכר המים הירוקים ואותה ביקתה כפרית.

ייתכן שגם הנער, שהוכנס אל התא הקידמי על כסא גלגלים, מוכר לנו משם. פניו עדינות מאד — וכצפות על גופו הרחב, המשותק כנראה כליל. מבטו מחליק עלי רגע ואני חש, שגם הוא חרד על הכמישה השקטה הנובלת במסתרים כאן. מי יודע לאן הוא נוסע. ראשו הצף על גופו הרחב גומע חרש כל מבט, כל יד המגישה בזהירות פרוסת עוגה לפה. אין לי ספק: הוא מהרהר בנו. התחושה שאנו נידונים כאן לכליה, הולכת ומחלחלת בי כנוזל סמיך. אולי משום מראה קומתו של רבי-המלצרים. הדור וחמור במדיו הירוקים, עובר משולחן לשולחן ושואל לשלום הנוסעים במין קורקטיות צוננת.

הכל כשורה, אומרת אמא. עתה אני מבין את בכיה של אמא. היא פחדה מן השאלה הזאת, אף שברור היה, כי כך ולא אחרת תישאל. אמא מניחה את ידיה על המסעד בתנוחה פתוחה. רבי-המלצרים, היא מסבירה לי, שואל לשלומם של האנשים, אם יש להם בקשות מיוחדות, או שמא תקלה בלתי צפויה. עדיין סבורה שיש צורך בהסברים אלה.

עיניה של הבארונית הצעירה נייערו ומשוטטות מזווית לזווית. היא נחרדה אבל אינה מגלה את חרדתה. היא מחייכת חיוך עלום. הנער המשותק אינו זע. הוא שליו. כמו הסכין לכאביו ועם כל שעתיד להתרחש בו מעתה. רחמים שמעבר לעצמו גואים בעיניו השקטות.

"למה עובתם את הגדה היפה ההיא", פנה פתע הנער במבטו אלינו.

"לא באשמתנו", אני מנסה להטיף את המלים אל תוך מבטו. "מים אחרים, פרוצים, באו מן ההרים ובלבלו הכל".

"חבל, היה זה מקום מקסים מאד".

"אין כל ספק, מה יכולנו לעשות".

"אני לא הייתי עוזב מקום כזה".

ובעוד העייפות הולכת ומכריעה גם את הכוח ההווה שבי, עמדה הרכבת מלכת. תחילה נראה הדבר כטעות בתחושה. הרי אין האכספרס נעצר בתחנות קטנות, לא כל שכן בתחנות כפריות זעירות. מרוב פתיעה לא זע איש ממקומו.

אלא חיש נסתבר, כי אמנם עמדה מלכת; והמקום אינו אלא מנסרה ישנה, חשוכה. טעינו. נשמע קול אשה. גם האכספרס טועה לפעמים, וטוב שלא הגה אותנו מהמסילה. הבארונית הצעירה משתה את עיניה וסקרה את הקרון במין תמיהה קרה, משל היינו אנו החידה.

"יש תקלות לפעמים", נשמע קול מבפנים, אזרחי מאד.

"התקלות מתרבות לאחרונה, אין לסמוך עוד על האכספרס".

איש לא זע מקומו.

הנערה הבארונית קמה ראשונה ממושבה, הושיטה את ידה כלפי החלון הרחב ומשכה אותו כלפי מעלה. "לילה, אמרה לעצמה, אין רואים דבר".

"למה לא תגש לשאול", פנתה אשה אל בעלה בקול נשי, מתמשך ומציק.

"מה יש לשאול. תקלה".

"בכן, רצונך שאעשה זאת במקומך".

האיש עמד על רגליו ופנה לדלת. סברו העלה על הדעת קומה של דיפלומט. הדלת נפתחה בקושי והשמיעה חריקה כבדה. "ובכן, לדיעתך, אין רואים דבר ואין שומעים דבר. המקום אינו אלא מנסרה גטושה. איזו אינפורמציה עוד את מבקשת ממני".

"למה נעצרה".

"משום שהקטר נעצר".

"לא אבקש ממך עוד דבר", נעצה האשה את רוגזה בחלל הקרון. נוסעים אחרים סבלנותם פקעה, והם ירדו למטה. משונים נראו האנשים ליד הקרונות: חרקים ועירים המקמטים את הקש בדרכם. אלמלא אשה שפרצה בצחוק, צחוק חרוך עשן סיגריות וחצוף, היתה העמידה מיגעת להחריד. האשה צחקה וקולה העיד על איזו הנאה טרופה. כאילו לכך ציפתה כל השנים. מעולם לא איחר האכספרס. הפעם יאחר. אין לך מידה אנושית מן האיחור. בעלה ושתי בנותיה יחכו לה עד בוש. אין דבר, יחכו. המחשבה, כי בעלה ושתי בנותיה מחכים על הרציף — שיעשעה את קולה והיא לא חדלה לצחוק. קולה נעשה מרגיז ככל שבמשך יותר.

ולפתע הוכה החלל הדומם בקול ברור: האכספרס 422 מבקש סליחה מן הנוסעים. משום התנאים המיוחדים מבקשת רשות הבטחון מכל האזרחים הזרים וכן אזרחים אוסטריים שאינם נוצרים מלידה לבוא ולהירשם בלשכה שנפתחה זה עתה, במגסרה. הם מתבקשים להביא דרכונים, תעודות זהות או כל מסמך אחר שיעיד על זהותם.

הקול המם את הקרון, אך לא את האשה הצוחקת. הצחוק גאה מתוכה כמו הגמיעו אותה משקה מתוק מדי. הכוונה אלי, הכוונה אלי, צחקה. יהודיה מלידה. הצחוק הכבד והמכוער הרגיז עתה בתפלותו. אולי בעטייה של אשה זו הדבר. ואולי יש לה עוד שותפים. מעולם לא נעצר אכספרס, התבדחו הסוחרים, נוסעים ותיקים.

"למה אינך שותקת", ניסה מישו להסות אותה.

"מה יש", אמרה.

עתה ברור היה, צחוק שיכור. האשה קמה על רגליה, סקרה את הקרון ופנתה לפתח. חסונה, שמנה, היתה, ועל חזה הכבד התנוסס מדליון של זהב. האיפור נשר מזוויות עיניה. ולפתע הסבה את ראשה כעומדת להודיע, שאין זה אלא מעשה שלה, שהיא עוללה. אך להפתעת הכל, פנתה אל האנשים בטון אמתי ואמרה, בואו ילדים ונירשם. האינן יהודים מלבדי בקרון מכובד זה. הפלא ופלא.

"מי מעכב בידך", אמר האיש הגבוה בעל החזות של דיפלומט.

"אני צריכה חברה".

"למה אתה מדבר אליה", פנתה אליו אשתו במרירות.

"קחי אותי", פנה הנער המשותק אל מלוותו, אשה קשישה בעלת סבר דתי מכונס.

"לאן", נחרדה הקשישה ממקומה.

"אל הלשכה".

"מה עולה על דעתך, נערי. אין כאן כבש להורדת עגלות. הרי עיניך רואות: שדה כאן. הכוונה לבריאים. אתה נערי פטור מכל אלה".

"אינני רוצה להתעלם מהודעות רשמיות", נעץ בה הנער מבט נוקב.

"מובן, אמרה הקשישה", אבל הלא תסכים שאין כאן תנאים להוריד עגלה כבדה כזו. אשה אני

ולא צעירה עוד. לא אוכל לשאת עגלה כזו על כתפי".

"אני אעשה זאת", אמרה האשה הצוחקת. "אם הנער רוצה להירשם למה למנוע זאת ממנו. די משאלות נמנעו ממנו בחיים".

"אני מודה לך מאד על התערבותך", אמרה הקשישה ברוגז עצור.

"היוראל מישו להושיט יד לעזרה", פנתה האשה הצוחקת אל הקרון.

"אני", אמרה הנערה הברונית וקמה על רגליה.

"משונה, פרצה האשה הצוחקת בהתפעלות קולנית, לא הייתי מאמינה שגם את שייכת לגזענו הירוד".

הנערה הברונית לא הגיבה.

עתה לא נשאר לקשישה אלא להענות לעזרתם של האנשים, לקפל את המסעד הקדמי, לרוקן את הארגו ולהצביע על המאחו הנכון. היא עשתה זאת באי־רצון ובלמלום: היזהר מטוב-לבם. הם עלולים להוריד אותך שאולה.

האשה הצוחקת אחזה היטב את העגלה. כשעמדה בחוץ פנתה אל הקרון, בקול שנשמע מרושע: צאו ילדים, צאו ואל תתביישו.

שלוש הנשים דבקו בעגלת הנכים וגררו אותה אל תוך השיחים היבשים, ומשם אל פתח המנסרה, שהוארה עתה בפנס אלקטרי עמום.

בקרונות הסמוכים הורגשה תוזה כבדה ולא נוחה, קולות ניסרו בפרוודורי הקרונות ונשמעו כצחוק יבש.

האיש בעל חזות הדיפלומט סבלנותו פקעה, קם על רגליו ואמר: לא אסתגר כגנב-לילה. אם הללו אינם מתביישים ומכריזים הכרזות מפלות כאלו — לא אסתגר מפניהם.

"אם רצונך ללכת, לא אעכב בידך. אל תשכת, אתה עושה עוול לכולנו. אתה נתן יד לשגעון-לילה". אמרה אשתו ביושב מכוון.

"מה רצונך, שאתעלם".

"לא אמרתי זאת".

"מה רצונך, אם כן".

"רצוני שתשמיע מחאה. ידעו הממונים שאין האכספרס הפקר".

"אני מבין. רצונך שאקים שערוריה".

"עשה כרצונך. אין לי רצון להתווכח".

ממושב צדדי קם זוג קשיש. הגבר, תבוש משקפיים, עוור כנראה, והאשה נמוכה ורוה, הושיטה לו את שתי ידיה במין חיבה רכה, שהעידה על קשרי לב חמים. אמא חשה לעזור להם, וכך הצטרפנו גם אנו אל היוצאים.

בצריף המנסרה היתה מהומה. נראה שהוראות הרישום לא היו ברורות. כמה אנשים מעשיים שמחו על העיכוב. אחד הפקחים הסביר להם, שאין כאן כל כוונה רעה, רק רישום סטאטיסטי. הרישום התנהל בשני תורים מקבילים. הנער המשותק עמד ליד דוכן הרישום. האשה הצוחקת ליטפה את ראשו בחיבה אמהית, דבר שהעלה את חמתה של המטפלת הקשישה.

תורנו הגיע. אמא הציגה את הניירות בהעוויה פתוחה מאד, זכרה כל פרט, ואת גילי ציינה כשהיא מתבוננת בי, לאות שלא הגזימה בשום דבר.

הרישום תם. שלוש הנשים גררו עתה את עגלת הנכים לאורך הקרונות. הנער נראה מרוצה ועור בשתי ידיו להניע את הגלגלים העיקשים. הקשישים עלו לקרון בלא עזרתנו. הקרונות המוארים, שקועים בשדה הפתוח, נשמעו עליזים כלאחר מעשה שובב.

"מישהו יצא מדעתו", נשמע קולו של גבר. "אני עומד להגיש תלונה".

"ודאי", אמרה אשה שלא התכוונה כנראה לומר דבר.

הדלתות ננעלו סוף-סוף. האנשים חזרו למקומותיהם. רב-המלצרים שוב עמד בפתח, לאות כי הלילה חזר למה שהיה. רק האשה הצוחקת, שאיפורה נשר מזוויות עיניה, לא חדלה להחליף מבטים עם הנער הנכה שישב עתה בכסאו בגב זקוף, ידיו שלובות לו מלפנים.

"מי שלא נרשם יוכל לעשות זאת בתחנה הסמוכה", התגרתה האשה צוחקת ביושבי הקרון, "יש עוד אחדים שלא נרשמו. אין מה להתבייש. יש גרועים מן היהודים. היהודים הם סותרים, מה בכך. לא מעט רופאים, לא מעט עתונאים. אני כשלעצמי אינני מתביישת".

"אין אנו נוסעים כאן, כדי לשמוע את הוידויים שלך", אמרה אשתו של האיש בעל החזות של דיפלומט.

"אני דואגת למינהל תקין", אמרה האשה הצוחקת וקרצה לנער.

הנערה הבראונית נתכנסה עתה בפניתה על הספסל ושוב נעצה את מבטה בחלל הרחוק. המחשבה, שגם היא שייכת אלינו הציפה אותי עצבות מתוקה. האשה הצוחקת לא הניחה לקרון לשקוע במנוחה, כל העת לגמה מן הבקבוק הקטן, המאריך, ולא חדלה להחליף מבטים עם הנער הנכה, שישב בכסאו ופרס לעצמו קוביות של עוגה במין דקדקנות קרה.

הרכבת דהרה עתה פנימה, אל תוך הלילה, מוארת בכל הפנסים. הקרונות הקדמיים נשמעו סואנים ועליונים, כמו לא היה זה אכספרס-לילה רגיל אלא אכספרס שיש לו כוונה לשמח את עצמו. כמה זוגות עמדו בפתח האפל והתחבקו באופן בלתי צנוע. האשה הצוחקת עודדה אותם במיני העוויות עליונות. הנער הנכה לא עצר עוד צחוקו.

אשתו התקיפה של האיש בעל החזות של דיפלומט קמה על רגליה ואמרה: אינני תופסת מה אירע כאן הלילה. האם זוהי המחלקה הראשונה, או שמא טעינו.

"האם אין חברתנו נעימה לך", היתממה האשה הצוחקת.

"לא. אם לומר זאת בעדינות".

"כאלה אנחנו. מה לעשות".

"במחלקה הראשונה נדרשים מאדם נימוסים מסויימים".

"מה עוללנו".

"אי אפשר לשאת את הקולנויות היהודית הזו".

האשה הצוחקת קמה מקומה ובתנועה, שהיה בה הרבה מרץ צבור אמרה: ראו מי מדבר על קולנויות יהודית. אני כשלעצמי, להוי ידוע לך, נשואה לנוכרי. יש לי שתי בנות המצפות לי עכשיו בתחנה, ואף על פי כן אין לי כל רצון להתכחש למוצאי, וזאת אפילו אמרתי לבעלי. ולא עוד — אני גאה בו.

"לא באנו לכאן לשמוע ווידיים. המחלקה הראשונה לא נועדה לוידויים. בשם הסדר הטוב אני קוראת לרבי-המלצרים".

רבי-המלצרים הופיע בפתח ולמראה הנשים הניצות הרים את יד ימינו ואמר: אני קורא לסדר. "תקרא לה, בבקשה" אמרה האשה הצוחקת.

"להוי ידוע לך, רב המלצרים, כי האשה האלגאנטית הזאת יהודיה היא לכל דבר. היא התעלמה מהקריאה המפורשת ולא נרשמה בלשכה. ודא מתביישת. למה להתבייש. כלום אין אנו ככל אדם". לשמע מלים מפורשות אלה נשתררה דממה.

האשה עמדה על רגליה ואמרה: "אין זה ענינך. על חטאי האדמיניסטרטיביים אתן דין-וחשבון מלא. עדיין איני רואה עצמי שרויה בכפיפה אחת עמך".

"אין מה להעלים גברתי, אדם סוף-סוף רק אדם".

"לא בכפיפה אחת עמך".

"אני, על כל פנים, לא אעלים דבר".

"הס", הרעים רבי-המלצרים בקולו. עז והחלטי היה הקול, כמפל מתכת, ומיד נפלה הדממה.

מכאן ואילך שוב לא נשמע רחש. הקרון נחבש אל תוך הקצב הקפיצי. האנשים ישבו על מקומם בלי להוציא הגה, האשה הצוחקת שמטה את ראשה הכבד על מסעד הספסל כנופיה. אד עשן עיף חפה ראשיהם של האנשים. אמא אחזה את ידי ואמרה: הדרך ארוכה. למה לא תישן מעט. הייתי ער בערות בהירה. הצער שהיה כמוס בי מאז עזבנו את מקום המרגוע, נפעם בי לחיים. לשוא ניסו ידיה הטובות של אמא לחפות עלי. ידעתי: כל שהיה לא ישוב עוד. גם המקום שהיינו בו גם הוא מת.

הבארזנית הצעירה, שישבה מולנו בתא הסמוך, הסירה את הסודר מצווארה ועיניה היפות, עיני תכלת שחורה, זלגו עתה דמעות בודדות. אמא ישבה זקופה. פניה צוננות. משב הלילה שחלף כאן הקריש את הבעתה. רבי-המלצרים לא סר עוד מהפתח. כמו לא היה רבי-מלצרים אלא שומר שהופקד לשמור על הסדר. המלצרות חדלו להגיש.

"מה אירע", שמעתי קול לוחש של אשה.

"שום דבר. שגעון ביורוקראטי".

"אותי זה הפחיד מאד".

"לא כלום. אין מה לפחד".

האורות כבו בזה אחר זה. צינת לילה דקה חדרה אל הקרון ועטפה את האנשים לתוך שנתם. ובעוד הקרון כבוש בשינה, קמה האשה הצוחקת, ניצרה את פניה, שלתה מתוך תיקה חבילת סוכריות וניגשה אל הנער הנכה ואמרה: בשבילך.

"תודה", אמר הנער, נשען על שתי ידיו כמו ביקש להתרומם.

"לאן אתה נוסע, נערי?"

"לניחוח חוזר".

"נערי המסכן, מדברייך אני מבינה...".

"שניים לעת עתה".

"וזהו השלישי".

"השלישי".

"איזה אומץ. איזו גבורה. כמה טוב שפגשתי אותך. האנשים כאן בקרון הוציאו אותי מדעתי. אינני סובלת פחדנים. עכשיו הם ישנים. כאילו לא אירע דבר. ואתה נערי עומד לפני הניתוח השלישי. היש סיכויים. מה אמרו לך".

"לא הבטיחו דבר".

"ואף על פי כן אתה מקבל זאת באורך רוח, בגבורה כזו".

"באין ברירה".

הרכבת האטה מהלכה, והאשה הצוחקת, שמשום-מה נראתה עתה שמנה מאד, אחזה את ראשה בשתי ידיה ואמרה: מה אני יכולה לתת לנער אהוב זה. הרי אין לי שום דבר. קח את המדליון הזה. שלי הוא. ובלי לשאול אותו ענדה אותו על צווארו של הנער. הנער הנבוך, שכל העת ניסה להישען על שתי ידיו, הוציא מגרונו קול משונה, קול נעוה, שאלמלא הוא טבול בבושה — עלול היה להישמע כפרץ צחוק. לבסוף גבר על קולו ואמר: אינני רוצה במתנה יקרה כזו. כל חיי אצטרך להודות לך.

"מה אתה סח נערי, זוהי אהבתי הפשוטה. אילו היה לי יותר הייתי נותנת לך יותר. אתה נער גיבור". בלי לצפות לתשובתו נחפזה אל מקומה, לקחה את מוודתה הצרה, הקטנה לפי מידות גופה, אצה אל הפתח ואמרה: אני יורדת כאן. הנער עוד רצה להשמיע מילת סירוב, אך קולו נבלם.

הרכבת החלה לשעוט כבמורד, דרומה. הנער ישב עתה בישיבה זקופה, קפוא משהו, המדליון הזהוב על חזהו. כמו הוכתר בתואר שספק אם רצה בו.

האשה המטפלת שכל העת לא התערבה בשיחה, פתחה את פיה ואמרה: זכית מן ההפקר. הוא שווה אלפים רבים.

"לא ביקשתי".

"אני מקווה שתדע להעריך מתנה נדיבה זו".

"אינני כפוי טובה", אמר הנער ברוגז.

"תודה. לא רצית לנסוע".

"אינני מפחד. אדם שעבר שני ניתוחים כבר אינו מפחד".

"תודה, סירבת לנסוע. ועכשיו ראה במה זכית".

"מה את רוצה ממני?"

"שוב דבר. אני רק מזכירה לך".

הנער השפיל את ראשו ואור המדליון הסעיר רגע את סנטרו, סנטר נערי רך.

הטרטור נעשה חרישי. ואלמלא מבטו של רב-המלצרים בפתח היה הכל דומה ללילה ברכבת רגילה של קיץ. האנשים עייפים, רווי-שמש ומים; רצונם היחיד להיות עם עצמם, עם שנתם.

לפתע, בלא כל סיבה גלויה לעין, פנתה חרש האשה אל בעלה בעל החזות של דיפלומט ואמרה:

טעית.

"במה?"

"אתה יודע היטב".

"אינני מבין".

"עוד תראה".

"לא מעלתי בפירמה שלי. את המסים אני משלם במועד. מה פשעי?"

"אתה מתעלם מהעיקר".

"מוצאי המפוקפק? אינני מתגאה בכך אך גם אינני מתבייש".

"אבל אין אדם מכניס עצמו בחברתה של אותה שמנה".

"מצפוני נקי".

"קשה לך להודות, אני רואה".

"אני מודה, אני מודה", אמר בזלזול.

רבי-המלצרים היטה את מבטו החד כלפיהם והם נשתתקו.

אור הבוקר דימדום, ואני נזכרתי בחופשות האחרות, הארוכות, באור הדימדום שהיה חודר אל שנתי ומעיר אותי. משהו אירע השנה. אולי משום שהיינו בלא אבא. ואולי משום המתקיות הזרה של אותו מקום זנות, שקירב אותי כל כך לאמא, ממלא התחושה, ששום דבר לא יאריך עוד ימים. אור הבוקר התגבר והעיר את כולם. האנשים קיפלו שמיכות, החליפו מבטים, כלאחר חלום רע המביא בסופו של דבר, איזו רווחה חדשה. גם אמא נייערה, הורידה את המזוודה מהאצטבה, ובלי משים, כמסיחה לעצמה אמרה: החופשה נגמרה.

"האם יבוא אבא לתחנה?" שאלתי.

"אני מסופקת", אמרה אמא.

עוד הספקנו להחליף כמה מבטים. הבארונית הצעירה לא הסירה עוד את עיניה מהנער הנכה. איזה קמט דק צמח על סנטרה; היא היתה יפה גם עתה אך בלא רכות. גם האשה ובעלה בעל חזות הדיפלומט עמדו והתבוננו בנער. ורגע היתה איזו קירבה שובה בינינו, כמו נתוודענו.

אמא הוציאה בונבוניירה ואמרה לי: תן לנער.

הנער חידד את מבטו כלפי ואמר: "אינני צריך את זה".

"קח", קראה אמא מקומה.

"די לי במתנות".

"אבל הנער עושה זאת בחפץ לב", באה אמא לעזרתי.

"אינני אוהב שמרחמים עלי".

"אתה פוגע בכוונתו של הילד", אמרה אמא בתחינה.

"אינני קיים כדי לעורר כוונות טובות בלב האנשים".

עמדתי מכוסה בושה.

הרכבת האטה הילוכה. ואנו קרבנו אל התחנה הביתה. עמדנו בפתח, והאנשים ניסו להמתיק את עלבוני הקטן. גם הבארונית הצעירה הושיטה לי מבט מלא חמלה רבה. בתחנה לא ירד איש מלבדנו. המזנון היה מוגף בשני תריסים. אור הבוקר הקלוש לא חיפה על ההזנחה.

"אין להתרעם על הנער. הוא חולה מאד, אמרה אמא, ועתה הרי הוא נוסע להתיצב לניתוח השלישי".

צעדנו לעבר השדרה ההאבסורגית. איש לא גראה לאורך המסלול. העיר שקועה היתה בתרדמה. האשה הצוחקת, נזכרה אמא.

ואני חשתי, שקצב הטלטול אינו מרפה מרגלי, גם לא האנשים. כמו היינו עוד שם, בתוך האד הלילי, מחופים מבטים. אך יותר מכל מבטו של הנער. כמו ננעץ במצחי.

פרק ב'

אותו קיץ יחד עם אמא לא עזב אותי עוד. פעמים נדמה היה לי, שאנו עוד שם, עטופים במים או שועטים על גבי המסילות החלקות אל תוך הלילה.

בשובנו הביתה הסירה אמא את בגדי הקיץ הלבנים והסוד פג מעל פניה. פעילה, ממעטת לדבר, ותנועותיה יעילות מאד. בעוד ימים ספורים יחוגו כאן את יום הולדתי והמאורע הקרב עושה לה סבר של אדם מעשי.

אבא הסתגר בחדרו. הקיץ שבין וינה לפראג, הצלחותיו, עשו אותו לאדם יגע, פוור-דעת. אמא משתדלת להסיח דעתו במיני מאפה מתוקים, שהיא מגישה לו כל הזמן. ופניו שתמיד דימיתי בהן איזה רוזן, תפחו ליד לסתותיו. וכשסיפרה לו אמא על אותה רכבת לילה משונה, שנעצרה ונערכ בה רישום, התרעם תחילה על הביורוקראטיה, אבל מיד הוסיף, שמאז באו יהודי המזרח נשתבש הכל, אין זה כי הביאו משם את הרוחות הרעות.

יום רודף יום. והמחשבה, שלעולם לא אשוב עוד אל אותה ביקתה כפרית, מחלחלת בי כריח עבש ועצוב. אני תמה על אמא, על מעשיותה, אפילו בלילה כשעולה לחדרי אינה אומרת לי מילת חיבה. שתיקתה, הנראית לי כהתכחשות, מכבירה את עצבותי.

המקום מת, גם כל שרחש בו, אפילו הדגים בקרקעית. אני חש שסודי הולך ומסתמם במיני רעלים צבעוניים ובסומים ובלילה אני ניעור כמתוך מחנק.

בינתיים באו ההכנות הרבות, ההכנות הקודחות, הבית נפרם לאורכו כאולם חשוף. האביזרים הקטנים, הביתיים, שכבר אז עוררו בי ריגוש של צער סתום, איבדו את צילם, נעשו אור, אור נוקב, שלא נועד לי.

ידעתי, אורחים רבים, רובם לא מוכרים, יבואו וימלאו את החלל הזה. דיברו על איזו חגיגות. אבל בי זה עורר חשד. אולי משום לואיז, ואולי משם הרוחות הרעות, שלא פסקו לשוטט.

הרוחות הרעות רבות היו. רבות, מכיון שלא היו מוחשיות ולא נראו אלא בהזיות שלי. אבל גם במציאות ממש הופיעו; ולאחרונה בדמות משרתות בריאות בשר, שבאו לשפץ את הבית ולעזור בהכנות.

דומה איש לא רצה בחגיגה זו, אף לא אני, אשר לי נועדה. הדבר נתגלגל כמאליו, בתוקף איזה יצר רודה, שסחף את כולנו. אמא — מפני שרצתה להפיח אינו רוח חדשה בבית, שבשנה האחרונה שקע במין עשייה מרה. אבא — משום שכתבתו הגיעה למבוי סתום; ואני — משום הבלתי צפוי.

משרתות בריאות-בשר הובאו מן הכפר, והבית הפך לחלל פרוו, שצחוק וריח כפר מילאו אותו. גם בלילה ישנו אצלנו, וכך נתמלאו החדרים האחוריים צחוק הולל, שהיה חודר אל שנת. עונג שקט, חשוד מעט, הקיף אותי כבחלום שקוף. אבא פסק לכתוב, ומראהו לבוש אובדן כאדם שאין בעולמו אלא עשייה קלה. המשרתות קראו לו, האדון; ועמידתו כמנהל עבודה שמתרגלים לחסדיו. בסוף החודש כבר הבהיקו על הכתלים הטפטים הצבעוניים, השידה הישנה נדחקה הצידה; והרהיטים החדשים, החורגים, העלו על לבי דמדומי יתמות מוקדמת. אבא שילם למשרתות בנדיבות, אמא הוסיפה בגדים משומשים, ואני נושקתי בשקיקה איכרית.

וכך באה הדממה. אבא ערך רשימה של מוזמנים. לא כל המוזמנים נראו לאמא. הויכוח לא היה חריף, רק מר. הלילות כמו התרוקנו; נותרו רק הרוחות הרעות, שהניחו אחריהן המשרתות. כמו לקראת חירות לא מובנת, שהטילה בי אימה סתומה.

וכך באו ההכנות לקיצן.

כבר היה אחר הצהריים והאור הרפה, המהבהב לאורך החדר, העלה, משום מה, על עיני אצבעות יד ענוגה, שקופה. כמו באה מן החוץ ופשטה כאן גלויה וכאומרת: משוך מתוכי וריד אחד והרי אתה מרפא אותי. ובעוד אני עומד, דבק בהבהוב, צץ הכתם בתוך היד, חברבר, כגליד דם זעיר, עטוף פלומה של עור, אחוז בעדינות בפרק האצבע המראה. כה גלויה היתה היד, עד כי יכולתי

לראות את נדידת הפרודות, זורמות ומקיפות את הנגע. שמעתי שוב: משוך מתוכי וריד אחד והרי אתה מרפא אותי. עתה היה זה קול ברור. היד נסוגה ועל הרצפה נשתכנה האפלה. בחדר הסמוך, האפלולי משום הוילאות, כבר עמדה עוגת יום ההולדת שלי, הכינור, עמוד התווים והחרדה שלי, האחרת. עתה היתה הציפיה מצותחת בחדרים הרבים עד לחדרה המקושט להפליא של עוזרת הבית, של לואיז.

ידעתי: היא עומדת עתה גבוהה, ערומה, ומאפרת את עיניה. בחדרה היא נהגה חירות יתר; על הכתלים גיבבה תמונות גזורות מז'ורנאלים: נערות-זוהר ושחקנים נודעים. בחופשות הגדולות, כשהייתי נשאר עמה לפעמים לבד, היתה היא רוחצת אותי ומצפינה אותי בכרים הגדולים של מיטת העץ הכפרית.

המורה לכינור עדיין לא בא, אך חרדתו מוחשת היתה באצבעות יד שמאלי. כשלוני לכשלונו ייחשב; אך בינתיים היתה זו הדממה שלי אשר אהבתי לצנוף אל תוכי עם ריחות הבית המתוקים, המחזירים כבקסם עינגים זעירים; שוב החופשות, החופשות עם לואיז; והלילות שהייתי נרדם עמה בתוך מיטתה, הלום ריחות פודרה ובושם.

תמו ימי הזוהר. וליום הולדתי כבר יש פנים של התכוונות חברתית. חדרה של לואיז שוב אינו מקלט קסמי.

אבא בחדרו. עוד מעט יצא מסוגרו ויזרוק מילת אימה. באוזני כבר מהדהד רעם הנפץ של קריאתו: היכן הקטלוג. הכל נשמט מידי. בשנה האחרונה האפירו שערותיו. איזה אויב, שאני על כל פנים לא פגשתי, נאבק עמו. רק עם נערות היה מתבדח.

"הכל מוכן", שאלה אמא.

"מוכן", אמרה לואיז.

"אנוח מעט", אמרה אמא וראשה צנח על הכר.

חזרתי אל חדרי לראות אם לא שבה היד לבקש על כאבה הסמוי. הצללים התנדפו, השטיח רך ומרופד פלומה עבה. הקשתי על דלתה של לואיז ושאלתי: מותר. היא עמדה ליד הראי, כפי שתוארת לעצמי, לבושה כתונת לילה שקופה; מי הרחצה עוד לא יבשו על פניה. צוארה ארוך ונקמר כלפי מעלה כברבור שעלה מן המים.

"שארלוט תבוא הערב", אמרה.

"שמעתי".

היא צחקה צחוק שהסגיר לאוזני כל שהיה גלום בשמה של שארלוט: סוד וחסד.

"אינני מכיר אותה", נחפזתי לומר.

"גם אני לא", לחשה.

ימים לא הייתי בחדרה. המיטה הכפרית, הכרים, הכוננית והאגרטלים, הכל על מקומו בסדר הנשי שאהבתי.

איזה צער, שכמותו לא חשתי מימי סגר עלי פתע. ידעתי: כל שהיה לואיז, המיטה, הכוננית והכרים הללו אסורים עלי מעתה מטעמים כלשהם.

"מזמן לא הייתי בחדרך".

"אתה תמיד אורח רצוי".

אבל אני ידעתי בדאאות ילדותית שלעולם אינה שוגה, כי תא אחד מתאי הכמוסים נפרץ עתה. "ניפגש", אמרתי וסגרתי את דלת.

הייתי עיף. הנגינה עייפה אותי. מלווה היתה בחרדתו של מורי דנציג, שאבא היה מכנה אותה חרדה יהודית מובהקת. היתה בו מידה גדושה של פדאנטיות שאין להסבירה אלא ברצון להעניש עצמו, והוא אמנם קיים וזון זה. אהבתי להתבונן בהדגמותיו, באופן שהיה נוזף בעצמו על אי-דיקויו של עצמו. גם חיוכיו המעטים לא היו אלא העוויות כאב סמויות.

צבעי האור דעכו והאפלה זרמה פנימה. הכורסאות נתכסו מוך אפור. חשתי איזו עלילה מתרקמת

עתה בדממה הזו. ואמנם קמה אמא ואמרה: הגיע הזמן. קולה נשמע לי כאיום. היא התרוממה, ובתנועה זרה, תיאטראלית, ניגשה אל הקיר והעלתה את האור בנברשות. ראשון הופיע דודי סאלו, הוא ופילגשו החדשה. כהרף-עין התנפצה הדממה ואיזה זוהר זר הכה את החלל בסגנונים. רכבת חשמלית, ארוזה בשני קרטונים, הביא לי מוינה. הפלא המכני, שנפרם חיש לעיני כל, שעט להפליא על המסילות הצרות, כשהוא משמיע צפירות לסירוגין. כאלה היו הופעותיו של דודי זה, מופגנות ונעדרות רסן, אך בעיקר להדהים את הבריות. חירות-יתר זו לא נחשבה לו לפגם. אדרבה, אצלנו היו אומרים: סאלו אינו חי לפי מוסכמות החברה. מובן, לא הכל הלך למישרים. היו גם שערוריות. אשתו לא נחשבה לחכמה, וזאת אולי גם הסיבה שתעלוליו נסלחו לו.

שתינו תה. מחדרה של לואיז כבר נדפו ריחות הבושם, אות כי שלבי ההתלבשות קרבים לסיומם. והדלת אמנם נפתחה. לואיז בשמלת קפלים פרחונית, ופניה אור ואודם. ודודי סאלו, שהיה מתפעל מכל אשה, קם ממקומו והכריז: ראו מה מוצאים כאן. הפילגש החדשה היתה נבוכה מאד, ושפתיה התאמצו כל הזמן להביע ערות. הזירגון המשפחתי היה זר לה. מובן, דיברו על שארלוט, קסמה, הצלחותיה ועל הימים הקשים העוברים עליה עתה. הערות רבות, סתומות, נלחשו בלי שאבין פשרן. זאת ידעתי: משהו אפל מקנן בפרשה זו.

בשעה היעודה הופיע דודי קארל, הוא ואשתו. ומיד כמו קפאו הכל על מקומם. עורך-דין שהיה מקפיד על הליכות ורגיש לסטיות, שמשפחתנו נתברכה בהן. לא כן אשתו, צעירה ממנו ונוהגת חירות מסוימת. לא הכל התנהל למישרים גם כאן; אך היה זה מאבק שנמשך הרבה שנים, ומשום מה, לא התנפץ. גם עם האחיו העליו התנהג ברוגז ופיוס; אך כיון שקשריו עם אחיו היו אמיצים מאד, היו גם המריבות חריפות. אלא שהפעם התעלם מסאלו וישב בפינה. העליונות המוקדמת לא הופרעה לעת עתה. אורחים צבאו על הדלת; ואבא לבש סבר פנים של אדם יודע-הליכות. מה עלוב נראה מורי דנציג שנדחק עם האורחים. גם כששתה קפה ונגס מן הטורט לא סרה ממנו רעידת הכתף שלו. איש לא שאל לשלומו וישיבתו בקצה השולחן הדאיבה אותו. הגיע תורי ואני העמדתי פנים של ביטחה. דנציג עמד לידי, כמו צמקה הבעתו. קשת רחבה, קשת — לחש לעומתי אובד-עצות.

החלק הראשון עבר בהצלחה. בחלק השני בגדו בי אצבעותי באופן מחפיר. זיפתני. פניו של דנציג המירו צבעים; לבסוף הליט את פניו. איש לא חשב לי זאת לעוון. חולשתי, שנחשפה לעיני כל, עוררה בלב האנשים השתתפות מוחלטת; לא כן מורי דנציג, שראה כל פגם בנגינתי כפגם שלו. העליונות היתה בעיצומה ואיש לא שם לב להיעלמו.

הייתי שיחת החגיגה. מקצת כשרונותי יחסו לאבני. את הפגמים הקשים בנגינתי ידעתי עוד אז, לא פחות ממורי, אך העמדתי פנים שהכל כשורה. פילגשו החדשה של דודי סאלו חיבקה את ידי, הבנתה במוסיקה אינה גדולה, אלא שהוקסמה כנראה מעמידתי. ציפו לשארלוט. אמרו: ספק אם תבוא. את עוגת התות בצעה אמי במו ידיה. לואיז הגישה כמרחפת. כבר היה תשע ודודי סאלו החל להביע את חירותו בשתייה מוגזמת. תזמורת הריקודים שהגיעה באיחור מחמת הגשם השוטף, התיצבה על הבמה. דודי סאלו אחז את פילגשו בקלות של נער. דודי קארל סקר במבט חמור את האולם, אחז את ידי אשתו ואמר: בואי, נלך מכאן. היא סקרה אותנו במבט משווע כאדם שעוקרים אותו לפתע מתענוגותיו אל אפלה קרה. אך לא היה מנוס.

התזמורת הפיחה שכרון אחר. מוזרה היתה ישיבתו של אבא בכורסה, מפטפט עם עורך-דין לבדמן על קרקעות שהוחכרו בעיר-מולדתו הקטנה. במבטו של אבא היתה איזו דבקות הווה. כמו לא היו אלה ירושות שכוחות אלא חייו הכמוסים. העורך-דין מצא שעת-כושר להלעיט אותו עובדות ומספרים.

ולפתע כמו אחזה שתיקה בכל. ידו ההוללת של דודי סאלו כמו נבלמה בחלל האויר. גם פילגשו לא היו לה עוד פניה האויליות, מעיניה נבע עתה איזה תמהון דואב. אבא שאל, ומה יהיה על הקרקעות. כמו הבין שהענין אבוד מעיקרו. העורך־דין לנדמן לא ענה.
וכי אין העוגות טעימות, שאלה אמא ביאוש.

התזמורת ניגנה עתה שירים סנטימנטאליים. אבא, שלא סבל את המתיקות הזאת, לא אמר דבר, אולי משום מבוכותיה של אמא, שהתאמצה ללכד כל פירור של תשומת־לב. מה אירע, שבו ושאלו פניה. דומה לא כלום. רק איוו קפיאה קלה, נטולת מוחשיות, השקיעה את האנשים בחלל הרוהט של המוסיקה. לואיו הביאה טס קפה חדש ופניה הבריאות שקפו חיים.

דודי סאלו הושיט את ידו הלבנה אל בקבוק הקוניאק ומוג לעצמו עוד כוסית. הרופא הרץ באואר ישב בכורסה רחבה, פלג גופו העליון קפוא. מיום שמתה אשתו חוצץ עמוד ענן בינו ובין האנשים, וכשהוא שוקע בכורסה נעשה העמוד סמיך ועוטף את כל פניו. וכשהוע עומד ניצב גם עמוד הענן עמו. הדבר עוד יתן אותות אחרים — הוא אומר לעתים. זה נשאר לו מימי הזוהר, כשהיתה לו פראקטיקה פרטית פורחת. אמא הגישה לו את עוגת הגבינה האהובה. אך דוקטור בראואר לא זע. יואיל דוקטור בראואר לטעום, חיננה אמא קולה. דוקטור בראואר זע ממקומו ואמר, אני עושה זאת מיד ונעץ את המזלג בעוגה.

אמרו שארלוט לא תבוא עוד. בשעה זו אין היא יוצאת מביתה. דודי סאלו מילא עוד כוסיות, ודעתו היתה בדוחה. התרוצץ בין הסאלון לחדר האוכל כשהוא נושא מגשים יחד עם לואיו. פילגשו החדשה לא ראתה התנהגות זו בעין יפה ואמרה: שתית יתר על המידה, למה לא תשב; אך ההגשה עם לואיו בידחה אותו מאד והוא לא הירפה מהמגשים.

אך בדיחות דעת זו לא המתיקה את העצב. אבא קם מקומו ועמד ליד העורך־דין לנדמן והרצה בפניו על אותה חלקת קרקע חכורה, ירושת הוריו, בפאתוס בלתי מוכר לי. איש לא הקשיב לדבריו. ולי נדמה היה, כי הוא מדבר על עצמו בכעס. שפר חלקו של דודי סאלו. הוא היה כבר מבושם כליל וסיפר על גדולתה של משפחתנו. מנה אחד לאחד את המוסיקאים, הציירים והסופרים, המשומדים והספקולאנטים הבינ־לאומיים. השמות והשטף בידרו במקצת את שורשי העצב, אך לא הביאו הרווחה.

מישהו אמר כי האנטישמיות שוב זוקפת ראש, אך דודי סאלו חבק את לואיו ואמר, אמרי האין את אותבת יהודים. היש בעולם אנשים טובים מהם. האין היהודים מאהבים גדולים. הגידי, לואיו, הגידי.

"אין. אין". אמרה לואיו ופניה סמקו מבושה.

"היש לך עדות טובה מזו?"

"אבל שארלוט, כלום לא שמעת שפיטרו את שארלוט מן התיאטרון הלאומי. כלום שמועה זו לא הגיעה לאוזנך — נזעק אחד התעשינים.

"משום מה? משום מה?"

"משום שיהודיה היא".

"אינני מבין זאת. אינני תופס זאת". אמר דודי סאלו ואחז מגש.

ובעוד הכל עומד כאחוז בחבלי תעתוע נפתחה הדלת ושארלוט הגדולה, שארלוט המהוללה, עמדה בפתח. כה בלתי צפוי היה עתה בואה, עד שהכל גם התזמורת, דממו על מקומם. רק דודי סאלו קרא בקול: שארלוט.

עתה ראיתי: פניה מפיקות אור זר. היא חולשת על אנשים בקלות. או עוד לא ידעתי מה סבוכים חיייה בזוית המצומצמת שלנו, ובאיוו מידה קשה היא עצמה סבוכה בתוכנו.

כמו הוציאה שארלוט את החגיגה מתוך קרקעית של אפאתיה. הקפה נשכח. שתו קוניאק, פרחו מלים שכמותן לא שמעתי בבית. כבר היה מאוחר, אך איש לא אמר מאוחר, גם לואיו, הבחנתו, מין חיור קמוץ נבט על שפתיה.

מה תספר לנו שארלוט? אמר דודי סאלו, אולי פשוט משום שאהב לשמוע את קולה. שארלוט, שכבר היתה מבוססת בבואה, אמרה ביוהרה של חן: אני חוגגת את חירותי החדשה. קירבו את הכורסאות והרימו כוסיות לכבוד החירות החדשה של שארלוט. חשתי חיי שלי, המצומצמים בדלת אמות אלה, יצאו מתוך צמצומם וקרבו אל איזו אפלה בלתי מובנת. שארלוט השמיעה איזה חירוף, שכמותו לא שמעתי בביתנו, לתמהוני לא הסמיק איש. הרשף של מבטה לא הסתיר עוד את הזעם. הוסיפו לשחות, ופילגשו החדשה של דודי סאלו גברה על מבוכותיה וצחקה בפראות. שארלוט לא הירפתה וחירפה בלי בושה את הגראפים ואת הבמאים ואת השחקניות. עורך-דין לנדמן קם אז על רגליו ואמר בקול שנשמע שקט למדי: לא אבין זאת.

"כלום אין הוא רואה עצמו חבר שווה-זכויות במיסדר היהודי", רשפה שארלוט. "לא".

"אם כן, מה מקומו בועד המרכזי הזה. כלום לא נבחר מרצונו?" "לא".

"אם כן, פנתה היא לסאלו, עורך-דין לנדמן מטיל ספק בבחירתו החוקית. מה אומר התקנון?" "המזכירה, הגישי את התקנון לעיון", פנה אל פילגשו החדשה.

"אין צורך", אמר לנדמן ברוגז. "אין לי חלק בטירוף הזה." "יהודי אתה. לא יועיל דבר. הוריד מלו אותך יפה, הטילו בכ חותם נדיב, כלום מתכחש אתה לאות-בשרים מהולל זה?"

"גסות רוח".

"מה גסות. האין זו עובדת חיים צנועה?"

"אני דוחה את הדיון בנושא זה".

"מה כאן?"

"אני אדם".

"ודאי. אבל חייב להודות שהטילו בו חותם מרהיב, לא כן".

"גסות רוח".

"ובכן, סאלו, מחק אותו מרשימת המיסדר. המיסדר מכריז עליך כאבוד. אבוד לעולמים".

הסוחר בראון ניצל את המהומה וגרר את לואיז אל חדרה. הדבר, כנראה, לא נעלם מעיני האנשים אבל איש לא היה מוכן עתה לשים לב למעשה ניאוף קטן. מה גם שידוע היה כי הסוחר לא יחמיץ שעת כושר.

המהומה היתה בעיצומה. לנדמן פנה אל הדלת כשהוא שואג: לא אתן ידי לטרוף הדעת.

"מחק אותו מרשימת המיסדר, סאלו", קראה אחריו שארלוט.

"התקנון מחייב הצבעה".

אין צורך, יש כאן בזיון ברור. פניה של שארלוט אדמו. היא דיברה בלי להשגיח. כאבי הקטן הלך והצטנף לתוכי, וככל שגאה קולה נדמה היה לי, שהוא קולי שלי. מלים שפשרן לא הבנתי התעופפו כאבוקות דולקות. ובעוד אני אוזר אומץ לפרוץ אל חדרה של לואיז, הטילה שארלוט בקבוק כלפי דלת הכניסה.

לבסוף הפרידו בין הניצים. את לנדמן הוציאו אל המסדרון ואת שארלוט העבירו אל הספרייה. הסוחר בראון חמק מהדלת האחורית.

לאחר כשעה יצאה לואיז מחדרה להסיר את הכלים מהשולחנות, פניה סמוקות, וחיוך גועש על שפתיה.

שארלוט סירבה לישון אצלנו ואבא הוליך אותה מתנודדת אל המונית. המודי, פנתה אלי, כמו הייתי חפץ בתוך מחשבותיה הטרופות. גשם ירד ועל הכביש הרטוב זמזמו מכוניות כצרעות. בחדרים חלחלה הדממה כנוולים העומדים לקרוש. לפתע חשתי את פניה הקטנות, השיכורות, של שארלוט ואת מבטה התועה שהתערבל רגע על מצחי. גם את ידי אבי חשתי, כמו לא נגע בה

אלא בי. פילגשו החדשה של דודי סאלו נגררה עתה על המדרגות, צוהלת, כאסורה באפסר. דודי סאלו אמר: תני לי יד או רגל. הפילגש אחוזה היתה צחוק פרא.
מראות הלילה הלכו וניגרו מתוכי כמו עמדו לצלול. מלים שטוחות נולו בי עם שארית הנגינה של התומורת. ידעתי: זרעים אפלים, זרעים שכבר יש להם שורשים ורדרדים, נטמנו בי הלילה.
החדרים היו מבולבלים, מעוכים. אמא ישבה בכורסה, עיניה עצומות. אור חד ניגר מן הנברשות וחיטט בכל זוית בחוסר בושה.
למחרת ניקו את החדרים, אבל הרוחות הרעות לא סרו. ואף שאיש לא דיבר, נדמה היה לי כי הכל מתנהל לפי קצב דיבורה הצובט של שארלוט. לואיזי לבשה חולצת טריקו ושני שדיה הגדולים הפיקו חשיבות.

פרק ג'

את סוף הקיץ עשינו ביחד במעון כפרי ליד באדן. היה זה כפר עתיק עם הרבה בארות מים, דשאים וכנסיה עם אודיטוריום קטן. האור היה מתמשך כאן עד לשעות המאוחרות של הלילה בקצב דק וטובל. ולערב היו צבעים ירוקים, מעובים, משום ריחות הכפר הלחים. איש לא אמר כאן, השעה מאוחרת; הלילה היה נופל כלחופו של ים רוגע וגווע עם עצימת שמורות עיני.
או ראיתי לראשונה את הצעירה בדודותי, את תרוה. היתה בת שבע-עשרה, גבוהה ודומה מאד לאמא. כבר אז היה איזה אור וך מרחף על מצחה. לבחינות בגרות התכוננה, והבחינה נצטיירה לי משום מה כמין מחלת ילדות מאוחרת שאדם לוקה בה בגיל שבע-עשרה. עם החשכה היתה יוצאת מחדרה, לובשת את הז'אקט, כאסיר ששעותיו מדודות לו. ובשובה היו אמא ואבא ותרזה יושבים בחדר האורחים הכפרי, אך זה כבר לא היה שייך לי אלא לשנת. במעומעם היה קצה פניה נגלה לי ומיד נמסך בי כאחד הרחפים המתוקים.
היו גם כמה צללים מפחידים, כגון דוקטור מירצל שהיה מופיע עם החשכה וצובט לחיי ואומר: הרי לפניכם יהודי קטן.

"משום מה יהודי?" היתה נועקת אמא.

"משום מראהו החיור של הנער. את הנערים יש לחשל בעודם נערים."

אבא היה יוצא מהחדר הפנימי וקורא בקול, "דוקטור מירצל. היכן אתה?"

"היהודים מקיפים אותי בכל מקום. אין מפלט מהם", היה דוקטור מירצל מתלוצץ.

ידעתי: אין זו אלא בדיחות של שעות הערב, ואף על פי כן היה משאיר בי מין אי-נעימות שהיתה מחלחלת אל שנתי. הבוקר הבהיר היה מוחק הכל. מה גם שהיה נפתח בטיול לאורך הנהר ומסתיים בטחנת הקמח, ששם, במרתף, היה יין תפוחים נמכר בקנקנים צבעוניים.
אבל את הקסם של אותו סוף-קיץ הילכה עלינו אמור-חורגתו של אבא. באותה עת כבר היתה בת תשעים ושלוש, עיוורת, וזה שלושים שנה שכוחה בסאנאטוריום. איש מאיתנו לא העלה עוד את שמה, ספק אם עוד רצינו לראות אותה. אלא שהענין נתגלגל שלא ברצוננו. מכתב הגיע מהסאנאטוריום בכתב-ידה של האחות המטפלת, ובו דרישת שלום לכולנו. בנוסח שכנראה לא היינו רגילים בו. אני מהרהרת בכם לעתים, ולעתים אני רואה אתכם בחלום. אבא חש להראות את המכתב לאמא. הם התכוננו זה בזה ואבא אמר: משוגה: לא כן, ובו במקום החליט אבא לקחת אותה עמנו לבאדן.

מכאן ואילך היה למאורעות סדר מסויים. אבא יצא, הדוד סאלו נתלווה אליו ואנו עמדנו בחלון ונרפנו בעליוות ואף על פי כן התגנבה אלי איזו אי-נוחות סתומה.
הסדרים, כתמיד, נתבלבלו במקצת, אמא ואני יצאנו באיחור. לבסוף הגענו במועד לתחנה. הצטערתי שאין לואיזי בוסעת עמנו, לואיזי שהילכה עלי אז מין מתיקות כמוסה, והצער הזה העיב את אושרי הפעוט.

אל באדן הגענו בלילה. על הרציף גאו האורות. ליד הקיוסק הצטופפו גברים ונשים במין דיבוק ידים חומד. המחסנים כבר היו סגורים, ולידם עמדו סוסים אסורים ברגליהם. בפתח היציאה חיכו לנו אבא ודודי סאלו, מיטת האלונקה ביניהם ובתוך האלונקה, שכבה אמור-חורגתו של אבא, עמליה. דיברנו עמה. היא שקטה מאד, אמר דודי סאלו, כמו לא מדובר היה באדם קרוב אלא ביצור סורר שעתה אינו סורר עוד. היה צורך כמובן במרכבה כפולה, רתומה לארבעה סוסים. תחילה לא הכירה אותנו, כלומר לא זיהתה את קולותינו וסירבה להילוות אלינו, אך שידלנו אותה בדברים, הבטחנו לה חברה נעימה. משונים היו פניו של אבא. כמו לא היה שותף להרפתקה, אלא הכל כביכול התנהל מתוקף צו סמוי. מין אולת יד, גם איזו תמיהה עילגת שלא הכרתי אצלו קודם.

לסבתא עמליה היו בנות מנישואיה הראשונים והן דאגו לה בתחלה, אלא שבמרוצת השנים נישאו לנוכרים וחדלו לבוא אליה. בשנים האחרונות לא ביקר אותה עוד איש. עובדות אלו סיפרה האחות המטפלת, נזירה שנקשרה אליה מאד.

הימים הראשונים של החופש נעימים היו, כרגיל. לואיז הוזעקה מהבית והטיפול בעמליה עבר לידיה. בין טיול לטיול היינו מציצים אם הכל כשורה. רופא בא מבאדן וקבע: הוקנה מעוררת כבוד. וכך שבו אלינו הימים הארוכים גדושי האור. פעם ביום היו אבא ודודי סאלו מוציאים את האלונקה החוצה אל הדשא. ואז ראיתי אותה מקרוב. היתה זו מין אלונקה גבוהה, סמוכה על ארבעה טלפים, מהודרת שלא לצורך ומעלה על הלב כלי פולחן עתיק. לאמיתו של דבר לא היתה זו אלא תיבה מן הנוסח הישן, שלקצותיה הודבקו כרעי שולחן קמורות, באופן שכמעט יכולת לראות בעין את המלאכה הזולה.

ימים אחדים היתה כנוסה במיטתה בלי להוציא הגה. פניה העיוורות לא הביעו מישאלה או כאב. דוד סאלו שמח: הוקנה מעוררת כבוד, ולמחרת יצא לוינה. אבא חזר אל ההגהות. כבר אז הסתננו כמו באקראי אותות מדאיגים, אך היו אלה אותות קלושים, בלי כוח להפרי את סדר החיים שכבר נקבע מראש. דודה תרזה למדה בהרציות. לי משום מה נראה זה כמין סגפנות מרה. פעם בשבוע היתה יוצאת לבחינה ובשובה היה מצחה שחום, ארובות עיניה אפלות ושערה יבש וסתור, ושוב חוזרת ומסתגרת בחדרה. אמא היתה אומרת, כי בשעתו היו מקפידים יותר, ואף על פי כן לא נפגם דבר: הטיולים, השיט בנהר, הסעודות הקלות בפונדקים ובערב ארוחת הערב. התיאטרון עמד להמחזי אחד מסיפוריו של אבא והדבר הביא לנו ידידים חדשים; אלא שערבים עליזים אלה לא תמיד נסתיימו בשמחה. אבא היה חסיד מושבע של פראנץ קאפקא; היצירות המעטות שנתפרסמו ברבים כבשו את לבו. הוא ידע אותן בעל פה. ועל כך היו מריבים לעתים עד מאוחר בלילה. או לראשונה התחבטה על אוני מלה חדשה: דקאדאנס. אף מריבות אלו, לאמיתו של דבר, לא היו שייכות אל ערותי אלא אל שנת.

"היכן אנו?" ניעורה מתוך עוורונה עמליה.

"לא הרחק מבאדן, כפר עתיק, אויר צח והרבה בארות מים."

"ויהודים יש כאן?"

"מלבדנו נדמה לי שאין."

"מזור", אמרה עמליה, "סבורה הייתי שיש כאן יהודים."

"שכחת את דוקטור מירצל", אמרה אמא.

"כן, דוקטור מירצל יהודי מבטן ומלידה."

מיום שנתעוורה חדלה לאכול מאכלים מבושלים וניזונה מירק. בנותיה השתדלו בשעתו ודיברו על לבה אך דבר לא הועיל. המאכלים היו חשודים עליה. היא נפרדה מהרגליה הקודמים ונכנסה אל עוורונה בהרגלים חדשים. בימי עוורונה, והם היו רבים, לא תבעה מאכל מיוחד, וגם כאן לא ביקשה דבר.

השקט של הכפר השקיע אותנו אל תוך רכותו הקיצית. פעם בשבוע היינו יורדים לבאדן. שם

המו נופשים בכל דוכן. אבא לא סבל את המקום וכינה אותו: קן הצרעות של הועיר-בורגנות היהודית. שוב אינם יהודים אבל עדיין שומרים על שותפות האכילה וההמולה.

בשובנו מבאדן היה אבא מתבצר בחדרו עם ההגהות. בזה אחר זה יצאו באותם הימים ספריו. היו כמובן אויבים שלא החמיצו הזדמנות לשלח בו חיציהם, אך אלה היו אויבים קטנים, המבקרים החשיבו את ספריו. באותה עת התקרב אבא מאד אל סטפאן צווייג. לעתים היו מבלים ימים שלמים בוינה.

"מה שלום עמליה שלנו?" היה הדוד סאלו שואל בעליוות.

"הכל כשורה", היתה אומרת לוֹאִי.

באחד הימים ביקשה עמליה שיושיבו אותה. בתיבת מיטתה מותקן היה איזה מנגנון להגביה את המיטה. שעה רבה עמלנו כולנו להפעיל את הידית שהחלידה מחוסר שימוש, לבסוף עלה הדבר בידנו ועמליה יצאה מן התיבה יושבת.

רק עתה נגלו לנו פניה העוורות. היו אלה פנים קטנות, שתמורות הזמן איחדו אותן כדי סבר צמוק. היא שאלה לשמו של כל אחד.

אבא סיפר לה בקיצור בלי להרבות פרטים.

"ולא מתפללים כאן?" שאלה.

"לא", אמר אבא מופתע.

"קול מתפללים שמעתי".

"זהו כפר, לא הרחק מבאדן".

"שוב הטעו אותי אוֹזֹנִי", רגזה על עצמה והשתתקה.

אמא יצאה להכין ארוחת ערב, לוֹאִי הורידה את המושב פנימה ועמליה שקעה בתוכו בלי אומר. לארוחת הערב באו דוקטור מירצל, שני שחקנים וסופרת בעלת גינונים עליונים; לאחר כשעה נרדמתי על הדרגש במסדרון. משונה היתה שנתי באותו לילה. כמו אבדו לי כולם, ואני בתוך עצמי כבתוך דומיה של צמחים גבוהים.

למחרת ירדו גשמים ואנו היינו בתוך השדות לבושים בגדי קיץ קלים. אבא פשט את ידיו כקורא לגשם שישטוף אותנו. אמא החליקה שערותיה הלחות ופניה הצעירו. ומכיון שהגשם הלך וגבר השנו לעבר החווה. אבא קרא בקול: מבול. היתה זו חווה לגידול פטריות, פטריות ליצוא. בעל החווה לא הראה לנו פנים מאירות ואמר, השנה גשמים שלא בעתם. חזרנו רטובים.

זה יומיים אין רואים את תרזה. הבחינה בלאטינית מפחידה אותה. אמא משננת עמה פיסקאות בעל-פה. לוֹאִי נכנסה לסאלון ובישרה: הסעודה היתה לרצון לעמליה. היא התפללה ונרדמה. פניה של לוֹאִי הביעו איזו פרישות משונה, כמו לא טיפלה באדם אלא בפסל חי.

ובעוד השיגרה הולכת ומתבצרת: הדשא נכסח, הדובדבנים האפילים הופיעו, תרזה נבחנה וקיבלה ציון מעולה, ובעוד כולנו חוסים בצל הרוגע, החלה עמליה ממלמלת חרש. תחילה סבורה היתה לוֹאִי, שאין המזון לפי טעמה, אך לא במזון מדובר היה אלא במיני רעשים. אומרת היתה כי הציפרים מרעישות את ראשה בלילה. אבא עמד ליד מיטתה והסביר לה: אלו הן ציפרים של כל השנה, ציפרים שקטות, כפריות, ציפרים שאין להן שום כוונות ודון, נודדות כנראה בעונה זו למקומות לחים יותר. עמליה לא הסכימה. אין אלו ציפרים מקומיות. רעשן אינו דומה לרעש ציפרים כפריות. היא דיברה בביטחה כבמגע קרוב אך לנו זה נשמע כהזיית עוורון. אך מה הופתענו, כשלמחרת הופיעה בשמי הכפר להקה גדולה של ציפרים שאיש מאיתנו לא ידע לזהותן, אף בעלת הבית, כפרית מלידה, לא ידעה זהותן; וכשבא אבא וסיפר זאת לעמליה נפקחו רגע שני סדקי עיניה כבחיך ונעצמו.

מעתה לא חדלו טרוניותיה. הרעשים, הירק אינו ירק, אך יותר מכל התרעמה על בנותיה שנישאו לנכרים והשתמדו. אלהים לא יסלח להן. כיצד יוכל לסלוח להן. ועתה אין היא יכולה למות בגללן. "אין את אשמה", ניסה אבא את קולה.

"ודאי שאיני אשמה".

"למה את מייסרת את עצמך?"

"מפני שאינני יכולה למות. כלום יכולה אני להסתלק מן העולם ובנותי משומדות".

כוח היה בקולה; ואנו עמדנו לידה קטנים כליד לוע אפל הפולט מתוכו מלים שודאותן יצוקה מתכת.

"ומה את רוצה שנעשה?"

"מה אתם יכולים לעשות?"

כיון שירד גשם ואי אפשר היה להחזיר אותה אל הסנאטורים נאלצים היינו שבוע ימים לשמוע את טרוניותיה, את מרירות לבה. מיום ליום גבר קולה, זכרונה הארוך כמו קם לתחיה. אך חזקות מכל היו אמונותיה; היו אלה אמונות קשות ונוקמות. אלהים לא יחוס על המשתמדים. לעולם לא תהיה להם מנוחה. לא כאן ולא בעולמות העליונים. במוחה סדורים היו כל המשתמדים שלנו ושלך, והיא לא חדלה לקרוא להם בשמותיהם.

וכיון שמלים לא הועילו עוד וטרוניותיה נעשו קולניות, החליט אבא, שאין ברירה אלא להחזיר אותה אל הסנאטורים. למחרת כבר עמדה האלונקה בחוץ. המרכבה הגיעה במועד ובלי לשאול אם רצונה בכך, יצאנו לדרך.

כל הדרך דיברה אל עצמה. עתה ברור היה שאין היא מרחמת עוד על עצמה אלא על בנותיה, על המשפט הקשה הצפוי להם בעולמות העליונים. נסענו ברכבת ואבא ניסה כל העת לחפות על החרפה.

בסנאטורים היתה הפרוצדורה קצרה. הנזירה המטפלת שמחה בה ואנו יצאנו משם כלאחר עסק ביש, מבולבלים ועילגים.

את שארית החופש עשינו בין החדרים. תרוה לא חדלה לשנן ואמא עזרה לה. לאחר כל בחינה היה תו ורוד נחרת על שפתיה, אך היא עמדה בכולן, במועד. תפארתו של סוף הקיץ היתה שלמה ובלא פגם ברקיע. אלמלא קולה של עמליה שלא סר עוד היה החופש מגיע במתינות אל קיצו. לואיו היתה חוזרת ואומרת, אינני יודעת מה עשתה לי עמליה. היא שינתה אותי. או משהו שאינני מבינה.

"לא כלום", פייסה אותה אמא.

"אינני יכולה עוד לישון", התלוננה לואיו.

דוקטור מירצל יצא אל אמו ואנו ערכנו לו מסיבה קטנה. שוב כינה אותי יהודי קטן, שיש לאלפו על מגרשי הספורט. תרוה לא השתתפה במסיבה, לואיו מצאה לה חבר ויצאה לבלות עמו. מאז עזבה אותנו עמליה איננה מוצאת מנוח בבית. מאוחר בלילה חוזרת לואיו סמוקה ופרועה ומיד מתחפרת בשמיכות. ערב אחד פרצה בבכי מר: מאז עזבה אותנו עמליה אני הולכת ומדרדרת. הבחורים זוללים את בשרי. מה יהיה עלי?

אמא ניחמה אותה, עוד מעט נשוב הביתה ואת תשכחי הכל. אבל היא לא התנחמה. צער עיוור, צער סתום, ייסר אותה וכל העת לא חדלה מלהזכיר את עמליה. כמו אבדו לה לא רק בעוריה אלא גם תרפיה.

באותו סתיו עזבה אותנו.

פרק ד'

בסתיו יצא אבא הרחק, אל עיר המחוז להתדיין בערכאות בענין ירושה שכוחה. פרשה רחוקה, כעורה, שלא נתנה לאבא מנוח ואבא החליט לסיימה בערכאות. אלא שהענין נסתבך כנראה. גם ההצלחה הספרותית לא האירה לו עוד פנים. אחד המולים תבע קיצורים וטען שהאורך מייגע. הדבר, וזכור לי, חרה מאד לאבא; אלא שלימים, כדרכו, מצא, כי האיש בסופו של דבר צודק. יש פגם, ואם לדקדק, פגמים רבים. גם הסגנון אינו שלם.

ימים רבים שקד על התיקונים. לבסוף לא היה מרוצה. כתב מכתב ארוך, מתנצל, וביקש שכתבי היד יוחזרו לו. וכיון שבאותו זמן עלתה אותה פרשה רחוקה וכעורה, החליט אבא לצאת אל עיר המחוז ולסיים לפחות פרשה זו. ושמא גם ימתיק הדבר את העלבון.

אלא שהענין נתגלגל כפי שנתגלגל, רבים גמצאו טוענים לאותה ירושה קטנה, תובעים תקיפים שהעמידו עורכי-דין חריפים. שבוע ימים לא שמענו ממנו דבר, לסוף אותו שבוע יצאה אמא בהולה למחוז ואני נשארתי עם המשרתת החדשה, אשה גבוהה בעלת עינים צפוניות שקופות, דקדקנית ונעדרת חוש הומור.

סדר יומי נעשה פתע קר וסדור, ובלילה היה האור הקר נח על מיטתי בלא חמלה. המשרתת החדשה שירתה קודם לכן, כנראה, בבתים גבוהים, מבודדים, ומשם הביאה אלינו את הצינה. באחד הערבים הופיע בפתח מורי לכינור דנציג. הוא גבה, רזה, וחליפתו המפוספסת, שלפנים היתה מגוהצת להפליא, תלויה על גופו רשולה ורחבה. המשרתת החדשה עמדה לפטור אותו בפתח כאחד העניים, אבל אני תבעתי במפגיע כי האיש יוכנס פנימה ויוגש לו קפה. המשרתת סירבה תחילה אך בראותה את נחישות החלטתי — הסכימה.

עתה ראיתי מה שזנבה. פניו אבדו לו והרעידה הקלה שבכתף השמאלית פשטה אל ידו, ואצבעותיו הארוכות, שהיתה בהן איזו עדינות אצורה, רעדו עתה לקצב כתפו.

עתה הוא עומד להפליג לאוסטרליה, אך בטרם יעזוב את אירופה חשב, כי יסור אלינו ויתנצל. אין זו אלא אשמתו. איזה פגם סמוי שאין בכוחו לגלות אותו עושה שמות בנגינתו. ישבנו בסאלון והוא סיפר לי על הוריו, סוחרי טכסטיל אמידים, שכל ימיהם עמלו למענו ושלחו אותו מאקדמיה לאקדמיה ומאמן לאמן, כדי להיטיב את הפגמים שדבקו בנגינתו. תחילה נראה היה כי יעקור אותם, ואולי גם יפיק מהם איזה כוח חדש. היתה זו אך מראית עין. משהו באצבעותיו ואולי משהו בו עצמו מנע ממנו את השלימות; ואז החליט בעצת אמו המנוחה להיות מורה לכינור לבני טובים, אלא שלפתע חש כי הוא מעביר את הפגמים אל הנערים הרכים.

"ואתה עוד מנגן?" שאל.

"לא".

רציתי לשמח אותו ולא ידעתי במה. הראיתי לו את תעודת השליש ואת ספרו האחרון של אבא שזכה לשבחים רבים. המשרתת החדשה ירבה במטבח ועקבה אחרינו. ראיתי: אין היא מרוצה משיבתו של עני בסאלון מטופח. אבל אני שמחתי. כמו שבה אלי פיסת חיים ברורה. הכברתי מלים וסיפרתי על תרזה העושה עתה חיל בבית הספר לאמנויות בוינה. פניו הדוממים, השחומים מן הקרה, כמו נפקחו רגע והביטו בי בחמלת לב. עתה ידעתי: כי הפגמים הקטנים, המושרשים נעשו פצעים, ועתה הוא לוקח עמו את פצעיו הרחק לאוסטרליה. סיפרתי לו על לואיז. בשעתו היה גם דנציג יוצא עמנו אל החופשות הארוכות, לוקח עמו את הכינור ומנגן לנו. כבר אז דבקו בו כמה תווים של רווק בישן, ואף על פי כן היינו רואים אותו לפעמים בחברת נערה כפרית. דנציג היה מתלונן לעתים על הפגמים ואבא היה מבדח אותו בעצותיו: שא כפרית, ידידי, או השתמד, והפגמים יעלמו כהרף עין. הרגשנות היהודית אינה יפה לאמנות.

מאז נהפכו הפגמים לפצעים.

המשרתת הגישה לו כוס קפה ופרוסת עוגה ישנה ודנציג כבש את ראשו בספל. המלים נקטעו בי ולא ידעתי מה לומר לו או במה לשמח אותו. פניו הכבושים בספל הקפה עשו אותי אילם.

"למה לא תישאר עמנו. ההורים ישמחו מאד".

"אין להשיב את הדבר. עלי להתיצב מחר בוינה".

ידעתי, ידי הקטנה לא תוכל לעזור לו ואף על פי כן הוספתי וביקשתי, הישאר. וזה כל שהיה לי באותו רגע. דנציג עמד על רגליו ואמר, עלי ללכת. אור הערב פג ואני עמדתי ליד הפתח מרושש גם מן הצער.

למחרת חזרו ההורים מעיר המחוז והביאו הביתה משב של מהומה זרה, מלים שכנראה קלטו

שם. לא הבנתי דבר, רק זאת חשתי: הם עדיין שם. אבא חלץ את נעלי החורף ופיזר את בגדיו בסאלון וכל הוויתו אמרה פיזור-דעת של עסקן עיף. אמא לא פסקה להצדיק את העד הראשי שהופיע באותו משפט. וכסיפורתי להם, כי דנציג בא בלילה והוא בדרכו לאוסטרליה, אמר אבא, מי? גם אמא לא שאלה לפרטים. שניהם שקועים היו באותו משפט באופן שלא היה אפשר למשוך אותם לענין אחר. אבא חירף את היהודים הקטנים המכורים לממון ומעוררים מדגים בכל מקום. התאוה האפלה מעבירה אותם על דעתם.

בדידותי הקטנה הצטנפה עמי אותו לילה. עתה ידעתי: כי הימים השקטים, העומדים, שהיו ממלאים את החדרים רוגע של פעילות זעירה, ימים אלה הלכו להם עתה. ימים רבים היה הבית סבוך באותו משפט. אבא לא חדל לדבר על העדים העוינים ועל השופטים הרעים, ואף שלא העלו את שמה של עמליה דומה היה כי קולה האסור מתחבט בין החלונות הכפולים ובכואת פניה לא תיעלם גם בחורף.

תרזה כבר שקועה היתה עמוק בלימודיה האקדמיים ומכתביה היפים היו ממלאים אותנו ריגשה. היא עשתה חיל בלימודיה, אך מכתביה לא הביעו שם שמחת יתר. היו בהם שפע פרטים, שהעידו על תבונת חושים רבה. אבא היה קורא ונפעם מהתיאורים המדויקים שלא נעדר מהם חוש הומור כמוס, והיא עצמה כמו לא שייכת להמולה האקדמית. איש לא תיאר לעצמו כי גם בקיץ הקשה לא החמיצה אף פרט מכל שהתרחש בבית כגון בואה והעלמה של דודה עמליה, שגינותיו של הדוד סאלו, יסורי המין של לואיז. וכך ממרחקים נהיתה לנו קרובה מאד. מי יכול לשער לעצמו כי בנפש צלולה זו כבר רועמים תופים של יער אפל.

פ ר ק ה'

את רכבת הלילה מבאדן חזרה הביתה אני זוכר עתה בבהירות. שנה שנה עשינו דרך זו. הרחשים הליליים של עונג ופחד החחבטו שם על אווני מילדותי. אך יותר מכל אני זוכר דרך זו משום אותו טלטול טרוף יחד עם אחות אמי הצעירה דודה תרזה, שלפתע, בעוד הנופש בעיצומו, אחזה את פניה איזו תשוקה כמוסה, חוורת ולוחכת שהלכה ופשטה עד צווארה. ימים אחדים שתקה כמו נפלה אל תוך איזו תרדמה ערה. ומשניעורה הקיץ על פניה קמט חד. פיה הקמוץ פעה מלים שאת משמעותן לא הבנתי. אך זאת ידעתי: מקומה לא יכירנה פה עוד. יופי זך, מפחיד, קרן ממצחה החלק. אמא חשה לארוז את שתי המזוודות הצבעוניות; ואור הקיץ, וזהרו הירוק, הפכו עלינו עננת סתיו כעורה.

השמש זרהה ואנו עמדנו בפתח האחורי, האפל, של הפנסיון, אבא מסתודד עם רבי-המלצרים כמו מדובר באיזו עיסקה מפוקפקת. גם המרכבה, שבאה לקחת אותנו לתחנה, לא הביעה הדר. היתה זו מרכבה פשוטה רתומה לשני סוסים רזים. כמו ירדנו פתע מנכסינו. אבא צעד לפנינו במעיל פתוח, משום מה, כמו לחפות על החרפה.

"סע", אמר אבא בעגה הכפרית.

המרכבה פנתה הצדה בדרך עפר כבושה, אל האיזור התעשיתי, שמעולם לא דרכו רגלינו בו. ואם עוד היה ספק בלבי, באו הבתים הדלים, המאופלים, ליד בית החרושת לסוכר, והעידו כי הנופש לא בא אל סיומו ברחבותו הענוגה, הנדיבה, כדרך שהיה מסתיים כל שנה. בחודשים האחרונים היתה דודה תרזה מאושפנת בסאנאטוריום הנודע על שם סנט פטר משום הדכאונות החוזרים. שמה היה גלחש בביתנו במין יראה כמוסה. מדי שבוע היתה אמא נוסעת לשם. היו לה מעיל וכובע מיוחד לגסיעה זו, ובשובה היה אור חריף קורן ממצחה. מעולם לא שאלתי: כיצד זה שם? וכדומה. מוסכם היה בינינו שאיני שואל. והנה באביב הגיעה אלינו במפתיע. גבוהה וצעירה להפעים ודומה מאד לאמא, אפילו באופן שישבה בכורסה. שום תווים זרים לא ניכרו בפניה. לבושה הארוך הלם את גיורתה. אביב נאה, ממוזג, קלח ברחובות, גם השמחה שרתה בביתנו. אבא הוציא לאור את ספרו הרביעי ונחל הצלחה. שני כתבי עת שיבחו

את סגנונו ואמרו, כי הביא אל הספרות האוסטרית יופי חולני אמנם אבל יופי חדש. סטיפן צונץ שיגר מכתב ברכה. הצלחתו של אבא האירה גם עלינו. בביתנו באו ויצאו שופטים, עורכי־דין ורופאים, שבמרחב הפרובינציאלי השליו חיפשו מעט שאר רוח.

אך האביב היה של תרזה. פניה לעת ערב, ליד הקמין, לבושה שמלה ארוכה, כמו נתגלם הרגש הדתי בדמות אשה. אמא לא זזה ממנה אפילו רגע. על חייה בסאנאטוריום לא סיפרה אף מלה, אבל כל תנועותיה, תנועות ארוכות, אציליות, העלו על הלב רוחות ערב, עצים גבוהים וחיים השואפים אל ההפנמה. גם אותנו לכדה היפעה השקטה. החדרים הרחבים קלטו את האור בצמאון. שני הסוככים המעוטרים בפרחים הוצאו אל המרפסת; ואף שלא היתה באותה עת משרתת בבית היו ארוחות הערב שלנו שופעות ירק.

גם הלילות כמו ניטהרו מעצבונות קטנים. שפתו של אבא שטפה את אוזני במלים צלולות ומובנות מאד כגון, הבה נרים יחד את השולחן הפינתי ונצא עמו אל המרפסת. כיפת השמים באביב לא תאכזב אותנו. או אמא בלשונה שלה, הנבוכה תמיד. כמו היה איזה פגם בגינוניה אומרת, אולי את כסאות הקש. הסידור הזעיר הזה כמו קירב אותי רגע אל ריחו של טכס ישן, שנשכח מאתנו, ועתה כמו קם לתחיה, בועיר אנפין.

הקיץ בא ועל פניה של תרזה לא ניכרו שום סימנים רעים. במעיל הקיץ הצר נראתה כסטודנטית, שהלימודים הותירו בתנועותיה כמה תווים נאים של עייפות. ואני — לימודי בבית־הספר תמו. הזמן בשל ליציאה. המעבר הענוג הזה, מלווה הכנות, היה הפעם חגיגי במיוחד. תרזה פרחה פריחה כנוסה, המעלה על הדעת מקומות שקטים מאד, אין זאת כי שכנה שם. השלוחה שספגה לא משה ממצחה גם כשהיתה צוחקת.

ולפתע בעוד אנו שרויים בנוף ובשכרון האור, שטים לאורך הנהר, פרומים לשמש, הופיעה על פניה של תרזה אותה תשוקה כמוסה, חוורת ולוחכת, שהלכה ופשטה על צווארה ועד לאצבעותיה הודקות, ולאחר מכן אותה שתיקה הקרובה לתרדמה ערה.

הלומים עמדנו כמו נגלה לנו הפחד בעצמו. אמא קרסה על ברכיה, חבקה את ידיה של תרזה והתחננה: מה יש? מה יש? וכשלא הועילו המלים יצא אבא ועמד ליד דוכן התשלומים, מסתודד עם רבי־המלצרים בהבעה של אדם אחוז בהלה. ואנו יצאנו מן הפתח האחורי, האפל, אל תוך היום המדמדם.

אל התחנה הגענו בלילה. הסתבר כי לוח הזמנים שונה ואנו איחרנו את האכספרס. לא נותר אלא להמתין במעבר צר של אור וקיטור עד לבואו. עתה ראיתי: המכלים תלויים מפוחמים מתחת לגגות המחוררים, ומשמיעים זמזום מכוער.

אבא עישן סיגריה אחר סיגריה ועיניו משוטטות. כמו לחפות עלינו ועל הספסל הכעור, שעמד מופרש ליד הרציף של הקרונות השמורים. אמא לבשה, משום מה, את מעיל הגשם החורפי. לא הרחק, במחסן צדדי, המחובר אל הקרונות בגשר של קורות, הוציאו עתה בזה אחר זה זוגות של סוסים אסורים ברגליהם ומעוורים בשקים. הסוסים גיששו בטלפיהם על קורות העץ הרפויות, מועדים ומזדקפים, כחוששים מצליפותיו של הסייס שהיה עומד בפתח היציאה ונוהם. אך עברו הסוסים את הגשר היה הסייס, שליד הקרונות, מנחית עליהם צליפה; הסוסים התרוממו על רגליהם האסורות וצנחו פנימה אל תוך תיבת הקרון. רגע נשאר הגשר ריק, הסייסים החליפו מבטים, וזוג אחר, אסור ומעוור, יצא מהפתח.

אפלה אחרת נפלה מהגגות והמראה נעלם מעיני. אבא שאל, אם להביא לימונדה. ובינתיים הלכו ונאספו ברציף האחורי אנשים. הנורות המסורגות האירו את הרצפה הלחה. ולי נדמה, משום מה, כי עוד מעט יפלו הסוסים המעוורים פנימה וירמסו את האנשים ברציפים. לא הרחק, ליד הקיוסק נאספה סיעה אחרת, לבושים מיני בגדים שחורים ומפוספסים. הם זללו כריכים בתאוה.

"מי הם אלה?" שאלה תרזה.

השאלה לא נקלטה, כנראה.
 "מי הם אלה?" שבה ושאלה.

אמא התכופה ולחשה, "יהודים". כדרך שמפרשים מלה סתומה. מלה של הרחוב.
 בשנים האחרונות הם מתרבים מאד כאן, אמר אבא במין לשון קולנית. ומיד הוסיף, בינו לבין עצמו, "נשתה בקרון".

מבטיה של תרזה היו עתה דלוקים ומרוכזים בנקודה קרובה זו. כמו ביקשה ללכוד אותה באלומת אור שלעיניה. לפתע הצטחקה ואמרה: הם אוכלים סנדוויצ'ים.

הנופש היפה, מטווה של עצים ומים, הלך פתע ונתכווץ כאן באפלה הצוננת, שלא שיירה אלא פיסת רצפה צרה, מחורצת אור קלוש של גורות. סבלים ישבו ליד הדלפק ועישנו. פגיהם המפוחמים הביעו סתמיות כהה.

"מי הם אלה?" שבה ושאלה תרזה.

"יהודים", אמרה אמא.

"לאן הם נוסעים?"

"איני יודעת".

על יהודים דיברו בביתנו תמיד, אך תמיד בקול מלוחש, מלווה מין העויה. ולפעמים מתוך התפרצות: אין להכחיש, גם אנחנו יהודים. מאז גילה אבא את בובר מצאה חרפה קטנה זו תיקון מסוים, תיקון לא שלם. לפני שנים אחדות יצא אבא לפרנקפורט לפגוש את מרטיין בובר. היתה איוו ציפיה בבית, שאמא לא ידעה לפרשה לי. אך שובו לא היה מרגין במיוחד. לי הביא שק צעצועים, אבל פניו לא הביעו אור. לימים הבנתי, הפגישה לא עלתה יפה.

עתה ראיתי את יהודי המזרח לראשונה: גמוכים, רזים, עומדים ליד הקיוסק וזוללים. אחדים עוד לבושים בלבוש הישן. נראו ככפותים זה לזה גם כשאכלו. לא היה שום פאר בהופעתם הלילית. אלמלא תרזה, שצימתה את מבטה ההוזה אליהם, היו מתעלמים מן העין גם הפעם.
 "לאן הם נוסעים?" שבה ושאלה תרזה.

"איני יודעת", אמרה אמא.

האפלה ירדה עתה מן הגגות הגבוהים, המחוררים ומן המכלים התלויים. האנשים הלכו והצטופפו ברציפים האחוריים של המחלקה השלישית. הרציף של המחלקה הראשונה היה ריק. אבא עמד ליד המחסום כשומר על ההפרדה.

האכספרס הגיח ותרזה קמה על רגליה כנערה העושה עדיין רצון הוריה. אבא אחז את שתי המזוודות הצבעוניות ובהנף יד דחף אותן פנימה. הקרון היה ריק. הריח המוכר של בושם וטבק השיב אל חושי ריח של ביתיות מוכרת. הקרונות הריקים לרוב של המחלקה הראשונה היו מקדמים אותנו במיד באור ירוק, משום הוילאות הירוקים; בבואה דלה, אבל עדיין מוחשת, של היערות והפארקים שמהם באנו. הפנים המעטות, הפזורות, נראו לי כאן תמיד צנופות מאד או חולות אבל לא נעדרות חדות. שעות הייתי מתבונן בטלטול הקפיצי והחרישי הזה, מוקסם מן המוסיקה המתאבכת בלי קול.

עתה, משום מה, נראה הקרון מרושש מאד. אולי משום הוילאות החומים. צללים היו מפורזים בכל פינות הקרון. היו אלה צללי אדם שנעזבו כאן לפני שעות מעטות.

ובעוד הקרונות שוטפים, ובמחלקה כבר מגישים קפה חצות, הקיצה תרזה מתוך תרדמתה הערה ואמרה: אל הסאנאטוריום לא אשוב. פניה הרכות קדרו ומבע חד נחרץ על שפתיה.

"מה את סחה", אגרה אמא מלים, "לא התכוונו".

"אם כן השבעי לי".

"אני נשבעת", אמרה אמא.

עתה ברור היה כי מלים לא יועילו. היא חזרה ותבעה כי נחזיר אותה הביתה, לא אלינו אלא אל ההורים.

"כבר אין לנו הורים", התחננה אמא.

תשובתה של תרזה היתה אכזרית. "ודאי שאין לנו, רצחנו אותם".

קולה פירכס באיזה פאתוס קשה. כמו לא מדובר היה בה אלא באיזו עוולה מוסרית שעוללנו לה. נבעוד הרכבת דוהרת קמה תרזה על רגליה והודיעה, כי בתחנה הסמוכה נרד. אין היא יכולה לישאת את הריחות הירוקים ואת כוונות הזדון הרוחשות סביבה. אמא התחננה, נשבעה כי אין מתכוונים להרע לה. אין איש בקרון, רק אנחנו. אך תרזה, כנראה, לא קלטה עוד קול. בתחנה הראשונה ירדנו, גוררים את המזוודות כעניים.

כדי היה אחר הצות. ובתחנה הריקה המו קולות מים קרים. התמרורים המאותתים נדלקו והרית חמקה אל תוך הלילה. מסתבר כי גם להקת היהודים עם מטלטליהם ירדו בתחנה זו. הם נראו עתה, עם ילדיהם הקטנים שצרחו, כחבילה שנפרמה.

"היכן אנו?" שאלה תרזה בזעם.

"אינני יודע", אמר אבא.

מוזר, חמתו של אבא שפוכה היתה עכשיו על הנודדים העלובים הללו. כאילו בזדון נטפלו אל הטלטול הלילי שלנו. קיומה החולה של תרזה כמו נשכח ממנו. שתי המזוודות הצבעוניות, פאר הנופש, מונחות היו מבוזות על הרצפה.

"בכל מקום תמצא אותם", אמר אבא בקול רוגז.

אמא השתדלה כל העת להפיס דעתה של תרזה במיני מלים שלא הבנתי את פשרן. לבסוף הודתה שאמנם התכוונו להחזירה אל הסאנאטוריום, ועתה היא מתחרטת עד מאד על כוונתה זו. אבל עיניה של תרזה הביעו חשד אפל. שעון רחוק, כנסייתי, צלצל חצות, ואנו עמדנו בפתח השער, ליד המחסנים הארוכים, הנועלים, ליד סיעת נודדים עלובה, ששומר התחנה לא הרשה להם להיכנס פנימה. יחד עמדנו תחת שמי האפלה הקרירים של הקיץ.

"לאן נלך?" העזה אמא ושאלה.

"אל הכנסייה נלך", אמרה תרזה בתוקף.

"כל הכנסיות סגורות בלילה".

"אין בכך כלום".

"נלך, רק לא כאן". לבש אבא את זקיפות קומתו. שומר התחנה לא ידע דבר, רק זאת ידע, אין רכבות עוד הלילה.

"ומלון יש בקרבת מקום?"

"נדמה לי שלא".

"אם אין בני-אדם מתגוררים כאן ובתי מלון אין, לשם מה נעצר כאן האכספרס?"

"הוא שואל אותי", תמה השומר.

"את מי אשאל אם לא אותך?"

"אותי אתה רשאי, כמובן, לשאול אך אל תצפה ממני לתשובה".

"וזכרה, גם כרכה אין?"

"יש שם מישוהו. הוא ישן על הספסל".

האפלה הלכה ופשטה עתה בעיגול סמיך סביב האורות המעטים של התחנה. קור הקיץ, הלח כאן משום הנהר, טפח על פנינו ופרץ לתוך המעילים.

הרכב הרדום ניאות לקחת אותנו. ישבנו צופים וקרים במרכבה הישנה, שהתנהלה בדרכים לא כבושות, על פני גשרים כפריים צרים, נגררים אחר הקפריסה החולה של תרזה.

"אל תשמע להם, סע לכנסייה", פנתה תרזה אל הרכב.

"גברתי, הכנסיות סגורות בלילה. אין איש".

"סע לכנסייה אמרתי".

"יש אדון. אם זהו רצונו של האדון אסע".

"סע לכנסייה", אמר אבא.

"למה לא אמרת לי תחילה? עכשיו עלי לחזור על עקבותי", רטן הרכב.

רצונה הנחוש של תרזה הבעית כנראה גם את אבא. המרכבה טיפסה מגבעה לגבעה. אורות האופל התחלפו, הבהובי אור רחוקים, מעולפים, הביטו כמתוך חלל רחוק. דומה היה, שאין סוף לטלטול הזה.

לבסוף עמדה המרכבה, ליד כנסייה כפרית קטנה, מגודרת כלונסאות פשוטות. "הגענו. מה רצונכם?" קרא הרכב כמו לא היה לו עסק באנשים אלא ברוחות.

אבא יצא ועמד, כאילו אין לו עוד רצון משלו. תרזה גבהה בתוך הלילה ככוהנת חולה. אמא עמדה לידה כפופה. ובעוד אנו משתאים לראות מה תעשה החלה לפסוע בצעד נכון ונחרץ לעבר השער, מסיטה בדרכה ענפים שמוטים כאדם היודע את נתיבו גם באפלה. נגררנו אחריה כסומים. היא עמדה רגע ליד השער הנעול וכרעה על רגליה, ראשה צנח במין תנועה של נוצרים אדוקים — הצטלבה ומיד החלה להתיפח בקול בכי מר, שהיה משתק ומרעיד את גופה. כרענו להרים אותה.

"סע", קרא אבא לעבר הרכב בועם. כמו ביקש להניף כנפיים לסוסים.

מורד היה והסוסים דהרו. תרזה התיפחה וגופה לא פסק מרעוד. אמא עטפה אותה במעילה התורפי.

"סע", הריץ אבא את הרכב. הסוסים התנהלו לקצבם ולא עשו מאמץ יתר.

כל שאר הלילה התנדנדה העגלה בדרך-לא-דרך, בין שיחים ועל פני אדמה קשה. וכשהקיץ האור כבר היינו בתחנה הרדומה. על פניו של אבא נשבו צללים חיוורים כמו שלט בו כוח זר. אמא השתדלה מאד להיות מעשית. הרכב תבע הון עתק ואבא עשה תנועה של פיזור ולא עמד על המקת.

ובעוד אנו עומדים נרדמה תרזה בידי אמא.

ירדנו לאט אל תוך האור הראשון, המדמדם. האם יעצור כאן האכספרס. מנהל התחנה שישב במקומו אמר, לפעמים הוא נעצר ולפעמים לא. יש לו הוראות מהמרכז.

"ולך אין כל דעה בענין?"

"לא".

אבא עמד, שתי המזוודות הצבעוניות לידו, כעומד לקרוא דרור ליאושו.

האכספרס בא במועד ונעצר.

העברנו את תרזה אל המחלקה הראשונה, הריקה. עמוקה היתה שנתה, מחוברת היתה אל נודדי הלילה. הצללים החיוורים לא סרו מעל פניו של אבא, כמוצצים את לשד חווייו.

זכרתי: מה עליז היה פעם שובנו מבאדן הביתה. עתה אנו שבויים גם באכספרס המוכר שלנו, החוצה עד להכאיב מקומות מוכרים. שתי גבירות לגמו לאט את קפה הבוקר. פניהן הקשישות הביעו מין שביעות רצון מחרידה. כמו עלו יחד עם בעותי הלילה שלנו. בקרון הסמוך התפרע שיכור והקונדוקטור נאבק עמו. השיכור חירף את היהודים ואת כספם ואת הרכבות המאחרות תמיד. הקונדוקטור לא שעה לגידופיו של השיכור, רק ביקש שיפנה את המקום. שתי הקשישות פסקו לדבר והתכוונו בנו במבט צדדי, שאין בו התכוונות ישרה רק איזה קשב.

האור נפרס והחורשות המוכרות, הכרים המוכרים, ששנה-שנה חצינו אותם מילדותי המוקדמת, שבו ונגלו בוהר הראשון. הקמטים שעל מצחה של תרזה הפשירו והלובן שעל מיצחה זך היה. עתה ידעתי: מעולם לא דיברו בקול על תרזה בביתנו, רק במלים המעלות על הדעת הרגשה דתית — או מוות שלא בעתו.

הקרונות דהרו והאימה, כי עוד מעט שוב נעמוד פנים בפנים מול תרזה, האימה הזו שוב החלה מושלת בנו. אבל השינה כנראה היטיבה עם תרזה. היא הקיצה משנתה ופניה מאירות

רוך של השלמה. היא לא שאלה לאן או למה, כמו נתחייבה מרצון לשוב אל הסאנאטוריום. דבר שהעלה בנו מיד איוז אי-נוחות, כמו רימינו אותה. אמא שאלה, "האינד רוצה לשוב לביתנו".

"החופשה תמה, חייכה תרוה, האחיות מחכות לי". היא דיברה עתה על האחיות כעל אנשים קרובים, קרובי בשר. אמא שאלה, משום מה, אם יש לה צורך במעיל, ותרוה אמרה, שהכל שם מסודר להפליא. הנוזירות מתפללות בבוקר, ומי שרוצה יכול להצטרף לתפילה. הארוחות מוגשות בעתן. היא דיברה באיוז איטיות רכה, סגופה, כאילו הסאנאטוריום השליו מושל על הרהוריה. אבל לנו הייתה זו רווחה משונה מאד, כאילו מיותרים אנו לפתע ומושלכים מתוך חוליה. הדרך הלכה ונתקצרה. אל הסאנאטוריום הגענו בצהרים. נבוכים עצמנו בחלל זה של תיקרות קמורות, מקושטות סמלים דתיים מוחשיים. זה היה מנזר שבחצרו שכן בית המרפא על שם סנט פטר. הנוזירות קידמו את פנינו בידדות ובלי לשאול דבר.

קומתה של תרוה אמרה עתה מעשיות אדיבה, כאדם החוזר למקומו ואל חפציו הקרובים; ולי נדמה היה, שעוד מעט תסיר את בגדי חופשתה ותלבש מדי שרד של נוזירות. פניה של אמא היו קמוצות ועל סף הבכי. אך היא לא בכתה. ידיה מושטות היו באופן משונה כמבוישות מחוסר מעש. וכך נמצאנו פתאום מנושלים מכל החובות, ורק אנו עצמנו בחלל שליו זה של דשאים דשנים, פסלים ומזרקות מים. שתי נוזירות חבקו את תרוה בעדינות, ולנו לא נותר אלא להתבונן בהילוכה המתרחק על גבי רצפת השיש הלבנה. שמת לי לב: תרוה לא חיבקה את אמא.

בלילה הגענו הביתה. שתי המזודות הצבעוניות עמדו בפינת המבואה. כל עלבונות הטילטול ספוגים היו בעורן. אבא נעל בעלי בית, ופניו שבו אליו. החדרים היו מבלבלים כמו התהוללו כאן אנשים זרים בהעדרנו. אמא לא הסירה את שמלתה. היא ישבה בכורסה, ועיניה הגדולות מטושטשות מהאיפור שנשר. אני התכווצתי על הספה בציפיה, שיגש מישהו אלי ויסיר את נעלי. אך אמא לא ניגשה אלי. איזה צער קר, לוחך, התאבך עתה מכל זוויות החדר.

אחר-כך ישבו אבא ואמא ליד השולחן הפינתי ואכלו שימורי סרדינים. הם טבלו את הלחם בשמן ואכלו בלי הגה. ולי, משום מה, נדמה היה שכך, בהעוויות קצובות מעין אלו, לא אכלו מעולם. נראה שהרעב העביר אותם על הרגלם.

ניסיתי להיזכר, אך שום דבר לא הבעית אותי. רק האיקונין של מריה, בחדר ההמתנה, מיניקה תינוק ורוד. חשתי: ורדות זו שעל גבי השטח האפל מפעפעת במוחי ונוטפת.

פרק ו'

לפתע ניתכו הגשמים. אחד האויבים הלא-נודעים של אבא החל לפרסם סידרה של מאמרים בגנות יצירתו. העתון הנידח, שעסק לרוב בפוליטיקה מקומית, כלכלה ומאמרים לנשים מצא לו עיסוק חדש, סנסציוני, כתביו של אבא. אין אדם יודע היכן אויביו שורצים, אמר אבא, כשבא לידו הגליון הראשון. למן המאמר הפותח גלוי היה לעין, כי האויב לא יסתפק ברפרוף משמיץ אלא מתכוון להשתרע.

ולשאלתו הראשונה, מי הם גיבוריו של המחבר, השיב: לא אוסטרים עירוניים ולא אוסטרים כפריים אלא יהודים, שאיבדו את צלמם ועתה אין הם אלא חידלי אדם, מושחתים וסוטים; טפילים שכל מחייתם באה להם מן המסורת האוסטרית הבריאה; לא שרף שלהם אלא שרפם של אחרים. אין לומר שטפילות זו נעדרת יופי מסויים, אבל זהו יופי של טפילות.

היתה זו רשימה מקניטה, מרושעת, אבל עדיין הניחה מקום לזכות כלשהי, במיוחד כשהרחיבה את הדיבור על אותו יופי מגונה. אבא התרעם אבל ניסה להעלים את התרעומת. סבור היה, שאחד מידידיו הרבים יצא להגנתו. איש לא יצא. עבר שבוע, והמאמר השני הופיע. הפעם היתה השיטנה גלויה לעין. לא הענין עמד לדיון, אלא היוצר. המבקר טרח וליקט מיצירותיו הראשונות והראה כיצד טפילות זו נתהוותה והיכתה שורש, ולא עוד אלא חדרה אל לשד היצירה האוסטרית ועל

קרקע זה היא מגדלת את נביגיה. לא בני אדם כאן אלא שדים כחושים, שאין בהם דם של הרגש אלא שכל רשע. כל דבר גדול וקטן, ואף שירים שכתב אבא בנעוריו בעתון הסטודנטים, הביא כראיות.

עתה גם אי-אפשר היה לטעון שאנטישמי כתב זאת. המבקר, כפי ששמו העיד עליו, יהודי. המאמרים נתפרסמו שבוע-שבוע ולא בא עליהם מענה. כמו הכל מסכימים עם קביעותיו הקשות. קיץ קשה נפל על העיר, אבא ירד אל מחסן הפחמים והעלה משם שני דליים מלאים. אמא התקינה את החלונות הכפולים. וידידים שבאו בערב דיברו, כמובן, על המאמרים הקשים, המבאישים, המתפרסמים על פני עמודים שלמים ומשחירים את פני אבא. אבא קיים שלוות רוחו, אבל פניו העידו, כי לא קל לו הדבר.

באותה עת החלו מגיעים מכתביה הראשונים של תרזה מן המנזר. היא סיפרה על הטיפול המסור של הנזירות ועל השקט האופף את צמחי הגן. מכתבים ארוכים, מפורטים, ששלוות המנזר היתה נסוכה עליהם. מין צלילות שהעלתה על הדעת אויר-חורף חריף.

לא שום טרוניה או רוגז. כמו עגנו חיה בתוך איזו קרקעית חמה. היא סיפרה על סדר החיים: קימה, ארוחת הבוקר, טיול, ספריה עשירה. ארוחות הערב מוגשות בבנין הישן; הערב מסתיים בתפילה. אמא קראה ובכתה.

לראשונה הופיעו כאן המלים החדשות שקלטה: דביקות, מעלות התפילה, התבוננות וזיכור. ועוד מלים, שפשרן לא הבנתי רק חשתי שהן מלים דקות, לוחשות, שאין אדם רשאי להגות בקול. אמא ארזה בגדים לחוד, סוכריות ושוקולדה לחוד, צנצנת מרקחת וכיסוני גבינה יבשים. אף שלא אמרה, בשביל תרזה הם, ידעתי. הלכתי עמה לדואר החבילות. את הדרך הארוכה לאורך השדרה ההאבסבורגית עשינו ברגל. אמא לא שאלה דבר ואני הקשבתי לקצב צעדיה. סדר יומי לא נשתנה במאומה. גרמנית, לאטינית ואלגברה, ואחר הצהריים שינון בעל פה. המאמרים הארסיים החלו נותנים אותותיהם בבית. אבא היה קורא בהם וחוזר וקורא. יכולנו לשמוע כיצד הוא נאבק עם אויבו הרחוק בחישוק שיניים; רק הערבים השכיחו מלבו את הבושה. בערבים היו באים ידידים וממלאים את הבית שאון. אבא היה חוזר ומודיע, כי הוא מכין תשובה מפורטת אשר תגלה את פרצופו של הנוכל. הנוכל, זה היה עתה כינויו של אותו מבקר עלום מהפרובינציה. אבל בינתיים חדר הנוכל פנימה וחי לא רק על גבי העתון אלא בתוך הבית ממש; לא היתה זוית פנויה ממנו. משבוע לשבוע נתארכו מאמריו וקולם מכריו מסוף אוסטריה ועד סופה: יש לעקור את הנבג היהודי הזה.

אלא שאין אדם יודע את עתו. בעוד המאמרים מתפרסמים, וקולם הולך ברחבי אוסטריה — מת אותו מבקר עלום. עורך העיתון הספידו בעמוד האמצעי. וכאן נודע לנו לראשונה, שהאיש היה חולה מאד, רתוק למיטתו, ואת מאמריו האחרונים כתב כשאחותו עוזרת לו. ריוחה משונה ירדה על ביתנו. אבא לא שמח, רק אמר אין האדם יודע את עתו וגם לא את מקומו. ימים אחדים עוד שוטטו הרוחות הרעות אך כוחן הלך ונחלש. פעם בפעם עוד היינו שומעים את אבא מחרף בחירוק שיניים. אך קולו הלך ודמם והוא שב אל ספריו.

בוזה אחר זה באו עתה מכתביה של תרזה. אבא היה קורא בהם ומתפעל מדיוק התיאור ועושר הרגש. ניכר היה כי חיי המנזר מהלכים עליה קסם ותחושותיה נפקחות לא לנוף בלבד. כתבי-ידה היה דק וצלול, בלא רבב או מחיקה. מסוגרים היינו עם מכתביה של תרזה, קוראים קטעים, או עומדים ליד החלון.

בוקר אחד קמה אמא ואמרה: אני נוסעת.

"לאן?"

"לסנט פטר."

בערב שבה. עטופה בסודר הצמר, פניה סמוקות ומצחה נעדר כל הבעה. הצער הקודם קרש על שפתיה והיה נוכרי ועומד. לשאלותיו של אבא השיבה, כי תרזה לבושה היטב, חדרה מסודר,

ומלבד הברית החדשה אין חפץ על שולחנה. היא מדברת על הכל בחופשיות. שמתי לב, מבחר המלים של אמא היה מאוזן מאד, שקט וללא יותרת. אבא שאל, אם אמנם חושבת היא להתנצר, ומה תהיה הפרוצדורה, אמא אמרה, כי על זאת לא דובר כלל.

הימים הלכו ודממו. סברו של אותו מבקר עלום לבש ארשת אחרת. לא עוד הנוכל, אלא טאוּכר. מיכאל טאוּכר בשמו המלא. ולא עוד אלא טאוּכר חד העין, טאוּכר שיש לו הבחנות מסוימות, טאוּכר המסכן שלא האריך ימים, טאוּכר שאחותו המסכנה היתה צריכה לטפל בו; וכך קנה טאוּכר שביטה בתוכנו. לא שביטה על תנאי אלא שביטה של אימוץ.

וכשניסתה אמא להפריך אחת מטענותיו של אותו מבקר עלום, היה אבא מתרעם ואומר, אינני מבין מה את סחה. כלום לא שמת לב, שהוא מבסס את דבריו על הכתוב, או לפעמים ברוגז יתר: אין את מבינה. וכל העת, בין שיעורי לאטינית, אלגברה ופסוקים מן הספרות הגרמנית הישנה שהיה עלי לשנן באותה שעה, הסתובב אותו לץ חכם, מובל על עגלתו מחדר לחדר. לא היה צריך לשאול אותו דבר. שהרי על הכל כבר השיב. רק צריך לעיין במאמריו. אמא ניסתה להמתיק את כאביו של אבא במיני מאפה טריים. אבא הלך והשמין ופניו קרסו על צווארו.

פרק ז'

את החופשה הארוכה, האחרונה, עשינו במעונה הכפרי של דודה גוסטה. כבר אז היה ברור שהאור לא שלנו עוד וגם לא העצים. ואף-על-פי-כן היתה איוז קירבה חמה בינינו ובין החפצים המעטים, הנזיריים, שדודה גוסטה טיפחה ברוב אהבה.

דודה גוסטה שכבה רפה, עיניה פקוחות ושתי הצלוחיות שעל כסא הקש הנמוך אות מר למחלתה הנמשכת. השעות הארוכות, שניטו כאן כתמיד בין ריח מאפה אחד למשנה, היו שוב כשעה אחת, והערב היה מטיל עלי פחד פתע של קץ קרב.

אבא הגיה אז את ספרו החדש. הוא שקע במלאכת התיקונים האחרונה באיוז להיטות קשה, כאדם חופו, שהשעה שוב אינה מאירה לו. דפים רבים תלש מספרו החדש. היצירה לא נשאה חן בעיניו. מיברקים ומכתבי-אכספרס החרידו כמעט כל יום את המעון השליו. המו"ל לא הבין, כנראה, את תשוקת הקיצור שאחזה את הסופר. הוא התחנן והתרעם והציפו במכתבים בהולים.

חודש יוני עבר עלינו בבהילות משונה זו. לבסוף השלים אבא עם הפגמים הרבים. כתב מבוא ארוך, מתנצל, ורוחו שבה אליו. והימים שבאו לאחר-מכן — שלושים היו, נושמים בנשימה האיטית של הכפר. אבא במכנסי ספורט קצרים ואמא בגן חותלת את פניה בצעיף שקוף. המים בנחל קלחו בשפיעה אילמת, כמו ביקשו להטמיע את שאון הימים קצרי-הרוח בפיכפוכם האילם. מייד באו הטיולים; קצרים תחילה, שהלכו ונסתעפו ונהיו יער אחד מוצל של שתיקות סתומות וצעדים כבושים. אפילו דודה גוסטה, פניה שבו אליה. הס מלהזכיר את וינה, את פראג, את העתונים ואת כתבי-העת. איוז שיכחה נפלאה, כעשויה מריחות הפריחה, הטילה אותנו אל תוך מעבה אפלולי. והימים נספחו בחשאי אל הלילות. ההשכמה, המסע, הקירבה שמעבר למלים שהיתה מחזירה בערב שזופים, עייפים, כמו לקצבה של מנגינה עיוורת.

בחודש יולי ירדו גשמים כבדים, ואנו נאלצנו להישאר בבית. אבא נזכר ביצירתו הפגומה ופניו הוכתמו בצער. אמא ניסתה להסיח דעתו, אך לשווא. כל פגם בא ועמד לנגד עיניו ותבע עלבון. ידענו: קוצים סומים נעוצים בבשרו.

הופיע דוקטור מירצל. בקיץ היה מתגורר אצל אמו הקשישה ובחורף היה שב לווינה. הוא כתב אז את ספרו הנודע: "חיסולה של היהדות — הקלה ומרפא". אבא הכירו מנעוריו: יחד למדו בווינה ופרק-זמן היו בפראג. אמא סבורה היתה שמן הראוי להקיף את אבא אנשים ולא להשירו לבד. אבל מירצל לא הביא את ההסחה המרפאת. היה בא, טועם עוגה, שותה קפה ומפיה את יאושו העליו בקולי קולות. הוויכוח נהיה חד-צדדי. מירצל עם עצמו. איבתו היתה צבעונית, מלאת כוח ושגינה, ומבאר זו דלה מלים, פתגמים, בדיחות ואפילו פזמונים. אבא נסגר בתוך

עצמו. הפגמים הרבים שגילה ביצירתו האחרונה עשו אותו אדם כנוע, אף שכלפי חוץ שמר את הגינונים הישנים. איש לא ידע מה רוקמים פניו מאחורי המסיכה האילמת. וגשמי הקיץ, שלפנים היו משובבים אותנו, סגרו אותנו זה ליד זה באיזו צפיפות קרובה. ממני לא נדרש עוד דבר, לא לאטינית לא מתמטיקה ואף לא נגינה בכינור. קראתי את קארל מאי. ובערב היתה אמא יושבת לידי שעות. האור והדממה היו פוסעים אז יחד עד לגבולה החם של השינה. אם אמא אומרת: אינני מבינה, משמע שאירע דבר. אלא שדבר זה הוא מעבר להשגתי. עליונותו של מירצל מפחידה אותי. ובבוקר אני עומד ליד החלון ומודד את עיגולי האור הצובאים על הרשתות.

אבל אמא סבורה היתה, שמן הראוי לבדר את דעתו של אבא ולו בשיחת-ערב קלה ולו ביאוש העליו של דוקטור מירצל. הגשם לא פסק, והדממה הקשה שבין כניסתו של דוקטור מירצל ליציאתו העיקה על הבית. ומכיוון שאיש מלבדו לא נכנס, היו המלים שהיה משאיר ממלאות את חלל חיינו תהודה קשה. היהודים אין להם כשרון לאמנות, רק חזנות ובדחנות. אין להפריז בתרומתם של היהודים לתרבות האוסטרית. אומנם הם ממלאים את כל כתבי-העת, את כל הבמות הזעירות של הבידור. הייתי מייעד להם תפקיד בקומדיות הקלות. האם היו דבריו אלה מכוונים נגד אבא. קשה לדעת. אבא לא כתב קומדיות אבל בכתיב-עת השתתף. הרומאנים שלו היו נפוצים והיה מקובל בווינה ובפראג. אבל בשנה האחרונה החלה איזו עננה כתומה וכעורה מרחפת על עיניו. איזו אי-שביעות-רצון מתוחה, שנתנה אותות בפניו. היה מסתחרר לעיתים. האולקוס הרדום הקיץ והציק לו. היה יושב שעות בכורסה כאדם המקשיב לנגע הסמוי הרודה באבריו. התקווה כי החופשה, רומו של נוף נפלא זה יסחו מקצת דעתו, התקווה הזו לא האריכה ימים. אמא היתה מתלוננת על הגשם שסגר אותנו ללא מוצא.

בסוף יולי הופיעו במפתיע הדוד לומפל ואשתו הצעירה סירל. הדוד היה שקוע ראשו ורובו בעסקים ממוצעים ששיגשו היטב, אך לידי עסקים גדולים לא הגיעו. הדודה סירל שטופה היתה באופנה ובקוסמטיקה. כתמיד בבואם הביאו גם הפעם מעט מהומה עירונית. המיזוודות, כמובן, שתי המיזוודות הלכו לאיבוד בתחנה, ולבסוף נמצאו שלמות. הדודה סירל סיפרה כדרכה בפירוט יגע את כל המוצאות אותם. התאנחה בפנינו, האשימה את בעלה ושקעה בכורסה כמעולפת. בואם היה תמיד מביא אותנו במבוכה. אלא שאמא סבורה היתה שמן הראוי להקיף את אבא אנשים ולא להשאירו לבד. הדודה סירל הקיצה מעלפונה, התרעמה, צחקה ובכתה. כמו היה העולם גירוי מתמיד לפינוקיה. אבא הלך ושקע אל תוך מועקתו.

האוויר השתפר פתע וגאל אותנו. את ארוחת-הצהרים אכלנו על מפה כפרית פרושה. מעיניו של אבא סרה רגע העננה הכתומה, הכעורה. חיקה את העוויותיה של סירל ואת תנועת אצבעותיו של דוקטור מירצל. הטילים הארוכים החזירו לפניו את המבע הרך. המלים הישנות שלנו כמו קמו לתחיה. היינו עטופים זה בזה כבימי הילדות המוקדמים שלי.

אלמלא הערבים היה טוב יותר. הדוד לומפל והדודה סירל השתקעו בנוח כבבית-מלון אורחי. פרשו את בגדיהם הרבים לעיני כל; וריח הבושם הכבד ושאריות הנאפטאלין הפשיטו מהבית את גזירותו הסגופה.

יהירותו של הדוד לומפל, יהירות של סוחר שעסקיו פורחים, היתה באותה שנה שהוצה על המידה. אולי מפני שעלה בידו להקים סניף בזאלצבורג. לא פסק לדבר סרה בספרות המודרנית — המתעתעת להנאתה ומתמכרת כולה לחלומות רעים. אין זה כי מצפון רע מעיק עליה. מובן, הוא התכוון לקפא, שאבא העריצו ככהן אמת.

אבא לא עצר בלשונו והמריבות החלו. פרשיות ישנות, סתומות ובלתי מוכרות לי, נפרשו בפירוט קשה וארסי. וכמובן, הירושה, שרק לפני חדשים אחדים נחלקה בבית-המשפט לאחר דיונים ומריבות.

אבא חירף את הזעיר-בורגנות היהודית, שאין בעולמה אלא ממון, בתי-נופש ודת קלושה. הדוד לומפל לא נשאר חייב. הוא חירף את האמנות המודרנית, שבודה מליבה רפאים, חלומות

רעים ופרוורסיות מיניות. אבא זעק, יש להשמיד את הסוחרים היהודים, הם מכתמים כל חלקה טובה. למחר יצאו ברוגזה כמבית אחוז אש.

רוחות קשים, רדופים, נשתכנו בבית. אבא לא כתב, לא הגיה ולא השיב למכתבים הרבים שנעזרו על שולחנו; ואם הזכירו יצירה שכתב, היה מעווה את פניו בהעוויה מרה. מצבה של דודה גוסטה הורע. הרופא הכפרי הזקן פרש את ידיו ואמר שמן ההכרח להביא רופא מהעיר, ובהקדם. האיש הנאמן והזקן, שראה עצמו יהודי משום סבו שיהודי היה והמיר את דתו, אף הוא רופא, נתקרב מאוד בימי חוליה של דודה גוסטה אל הבית והיה חוקר ושואל על מנהגים יהודיים. אחר-כך באו ההתרועצויות הקשות, המייאשות; רופאים מהמחוז ורופאים מווינה באו בזה אחר זה. אבא היה חוזר מהעיר עייף, רצוף, ולעיתים שיכור. אמא היתה יושבת לידו כליל חולה. דודה גוסטה גוועה לאט, יום-יום, ובמלוא התודעה. הריצות הבהולות של אבא מהכפר אל המחוז, הרופאים והתרופות, נוכחות המתמדת של הרופא הכפרי הזקן שדבק בנו כאח קרוב, לא המתקו את יסוריו של אבא. ידענו: בין המתנה להמתנה הוא יושב בבית-מרוח או ליד הרולטה ומהמר. צערה של אמא היה מופנם לחלוטין.

חיי שלי הקטנים כמו אבדו במהומה. צללי היער הלכו ונמזגו אל תוך סוף הקיץ ביפעה מלאה. מהחלון הקדמי אפשר היה לראות את ריבועי השדות, שטוחים עד לאופק. המחשבה כי כל היופי השליו הזה גדון לכליה פירכסה בי כפחד עירום.

אלמלא מיכתבי-האכספרס היה קל יותר. המיכתבים חזרו והזכירו שהתביעות מבחוץ לא חדלו. יש מו"לים, כתיב-עת ומאמרים שאבא התחייב עליהם. והערבים הארוכים של הקיץ, שהיו לפני מקור של ביתיות צנועה, היו עתה מוארים ובלא צל כבית-חולים ער. אמא בחלוק רפוי, הרופאים בחדרה של דודה גוסטה, אבא ניס-לא-נים כשליח סומא שעשה את שלו ועתה לא נותרה לו אלא השקיעה בכורסה. הרופא הזקן לא התערב עוד. כמו דנו שם בפנים בענינים שהם למעלה מהשגתו. ובין המכתבים גם כמה גלויות והזמנות משפחתיות, שבנסיבות אחרות לא היו מעוררות ענין. הדוד פרום המיר את דתו ויצא ללמוד תיאולוגיה באנטוורפן; אחיין גודע שלנו חיבר כתב-פלסתר על היהדות כדת ללא חסד. היו אלה הפצעים הכמוסים של משפחתנו, שהלכו ונחשפו אחד לאחד, כגילויים שאין להסתירם עוד.

אבא לא מחה, רק אמר: החזקים יוצאים אל החיים בביטחה. ידעתי, כמה ענינים אחרים צפונים במשפט זה. במיוחד שמתי לב למלה "בביטחה", שהדוד לומפל נהג להשתמש בה.

הרופא הקשיש, דוקטור מייסטר, הכריז אז: מעולם לא התביישתי במוצאי היהודי. לתמוה הסיח. אלא שאבא סבור היה, משום-מה, כי הרופא הקשיש מבקש להמתיק את צערו ואמר: כשלעצמי, אין לי במה להתפאר. יהדותי אינה אומרת לי דבר.

אותו לילה לא יצאו הרופאים מחדר הדווי. המלים הלחושות, שהגיעו לאוזנינו, היו רפות ובלתי מובנות, כמו הגיעו מעולם אחר. לפנות בוקר יצאו הרופאים מחדרה וגזר-הדין היה התום על פניהם.

בסוף השבוע נפטרה דודה גוסטה, ועלינו הוטל ללוותה אל עולמה על פי מנהגי אבותיה, שהיא רשמה בעוד מועד במחברת. אבא הביא כמה יהודים מהמחוז. הם דיברו בשפה בלתי מובנת והתרועצו בחדרים בקולניות. היתה זו בושה כעורה, אך כיוון שזה היה רצונה האחרון, עשינו זאת בדממה ובהכנעה. מזורה היתה עמידתו של אבא בכובע-הלבד הממורט.

וכשחזרנו הביתה מההלוויה נראו החדרים כשדודים מבפנים. האורות השקופים פירכסו על הקירות. הווילונות קמוטים כמעוים. איש לא ניגש להגיף את התריס. בערב בא דוקטור מייסטר וישב על כסא נמוך, כאדם המבקש מחילה. איש לא קירב אותו, ועמידתו הכנועה ביישה אותנו עוד יותר.

למחרת לא יצא אבא אל המחוז. אמא ניסתה לשוות לחדרים את הרוגע הנזירי, אך לא היה בכוח ידיה לעצור את אור הפרע הקיצי, שפלש פנימה.

בערב קראנו את הצוואה. הצוואה כתובה הייתה בכתב-יד פדאנטי ונעדר כל מליצה. היא ביקשה מחילה מאיתנו, אך לא הזכירה את אלהים, כנהוג בצוואות. שלושה ימים היבהבו נרות השעווה הארוכים על השידה וביום הרביעי כבו. חשכת ערב ירדה על המעון.

ימים גמזכים, ימים ללא פשר, כבלו אותנו זה ליד זה. אבא שתה, קרע כתבי יד, חירף את המו"לים ואת כתיבתו שלא הגיעה לשום תכלית. אמא עמדה כנידונה בבית-דין-שדה. וכך תמה חופשתנו האחרונה, הארוכה.

זה היה קיץ 1938. אני הייתי בן שתיים-עשרה ואבא בן ארבעים-ושלוש. איש לא ידע מה נושא הזמן בחובו, ואילו נסיונות עוד צפויים לנו. יצאנו את המעון בחופזה, כמו ציפתה לנו הלוויה במקום אחר. הרכבת בתחנה עמדה באותו מקום שהשארנו אותה, שוליה מפויחים. במזנון שתו פועלים את קפה הבוקר. אשה בלבוש הדור עמדה בצד, עוקבת בבוז אחר התנועה הבהולה של משפחה מטופלת בילדים רבים. גשם דק טיפף. לא היה איש או נפש קרובה, רק איזו זרות. גם אנו, אבא, אמא ואני, כמו נתייתמנו מחיבה וממלים. אבא דחף את המיזוודה הירוקה פנימה בהעוויה מרה כפועל קשה-יום.

וכששבנו הביתה, היה אור הקיץ נפול וקר. אמא לבשה את החלוק הירוק, הרכוס, ופניה בלבוש הישן הביעו איזה ישוב-דעת שלא בעתו.

אמא אמרה: לא סיפרתי לדודה גוסטה דבר על תרזה. אני מרוצה מאד שלא סיפרתי. "היא לא שאלה?" התענין אבא.

"היא שאלה ואני אמרתי לה שהכל כשורה. לא טוב עשיתי?"

פניו של אבא צבו עתה שוב ליד לסתותיו. ידעתי, איזו אי-רצון חדש נשתכן בפניו. אמא אמרה: לא רציתי להכביד עליה.

המחשבה, כי הבית הכפרי, המגורר מכל קישוט, עומד עתה בעול וריק, הצמחים בגינה גובלים, וכשהרופא הכפרי הזקן עובר ליד הבית, הוא משפיל את ראשו בחסידות, המחשבה הזו החרידה בי מיתר אילם.

אבא שבר את הדקיקות הזו במשפט הבא: אני שונא את הזעיר-בורגנות היהודית. ידעתי, הוא מתכוון לדוד לומפל ולדודה סירל, ששטפו אותנו במהומתם.

מכתביה של תרזה נתמעטו. היא לא סיפרה עוד דבר על עצמה אלא על המגור, על נוהגיה. מרמזיה המעטים אפשר היה ללמוד כי כמה מסודות המסתורין כבר נודעו לה ואת האחרים היא עמלה להשיג. פניוטיה אלינו היו עתה קרות יותר ונעדרות סלסול של רגש, זולת החתימה: אחותכם תרזה האוהבת אתכם. אבא היה שב ומתפעל מדיוק התיאור וממבחר התארים, ומן היכולת לדבר בלשון פשוטה ומדויקת.

אבא שב אל שולחן הכתיבה ואני אל השיעורים. היסטוריה עמדה על הפרק: שתי עבודות בכתב. הועדה לעידוד היצירה הספרותית החליטה לערוך את ישיבותיה בביתנו. היתה זו ועדה קורקטית מאד ונודעה ביושר שיפוט. בישיבה האחרונה היו חילוקי דעות, אבא איים בהתפטרות, וחברי הועדה החליטו לדחות את ישיבת ההכרעה למועד אחר.

אמא לבשה את בגדי החורף ויצאה לבקר את תרזה. משונה היתה אמא בלבושה החורפי. הבגדים העבים עשו אותה מסורבלת. נדמה היה לי כי הסוד המר, הסוד שלא סיפרה לדודה גוסטה, עדיין מעיק עליה, אף שהיתה חוזרת ואומרת, כי היא מרוצה שלא סיפרה לדודה גוסטה דבר. היה ערב לח ומכוער ואמא יצאה לדרכה מהפתח האחורי.

פרק ח'

אני זוכר את אור הערב שנח מוצק וצלול בחלונות הכפולים. התגורר מלא רמץ פחמים; אבל יותר אני זוכר את צרור הצללים שהביאה עמה האשה הצעירה והניחה אותם על הרצפה, כפי שמגיחים חפצים עדינים, מארכים; וגם סל נצרים הביאה ותינוקת בתוכו.

האשה ישיבה בכורסה והצללים שהביאה עמה, צללי קרה ראשונים, נשמו לידה כחוששים להיפרד. היא נראתה לי אז, באור הערב הרפה, יפה וכגזורה מספרי הקריאה שלי. השטיח הכפרי הלם את רגליה, וידיה נחו על ברכיה, רפויות ומהורהרות גם הן. התינוקת לא בכתה. עיניה הירוקות התרוצצו בארובותיהן הצרות. האשה ישיבה כנוסה בתוך צווארה ולא הויעה ראשה. אור הערב עמד שעה רבה בפניה העגולות והלך והשחים כפחם.

וכששב אבא הביתה כבר היה האור דלוק. הצללים שהביאה עמה האשה התקפלו בזוויות האפלות. התינוקת עצמה עיניה ונרדמה. אבא שמח, ואני לא הבנתי תחלה את פשר השמחה שאחזה את פניו. מסתבר שמן הכפר הגיעה, מכפר מולדתו של אבי. לא יאמן, לא יאמן, קרא אבא. כמו שבו אליו חיים שלא ציפה לראותם עוד.

וכשהתעשת שאל: העוד שם אנשים. האשה הצעירה חשפה את פניה ואיוו תמיהה הקרובה לקשב לפתה אותה. אבא שאל, אם עוד עומדים העצים ליד בית הדואר. היא השפילה את ראשה בכושה.

אבא דיבר, דיבר הרבה. אמא גמדה ליד המלים שהעלה אבא מזכרונו. היה ריח חורפי לצלילים, כמו באו לכאן עם פעמוני המזחלות. לבסוף פצתה גם היא את פיה ואמרה: הנהר עלה פרא. הגשר מט ליפול. עד מאוחר דיברי. ההפסקות בין משפט למשפט נהיו ארוכות. ואני נרדמתי על הדרגש עם השקט שבין המלים.

כשקמתי כבר חצה אור הסתיו את הפרוודור. הקמין רעם. וריח החלב נפוץ ככבית שירדה עליו שמחת פתע. באור הבוקר ראיתי: התמיהה עודה נחה על פניה של האשה וגם כשהיא מטפלת בתינוקת אין התמיהה סרה מעורה. היא לא שאלה אותי בן כמה אתה, כדרך הנשים. רק עטפה אותי במבטה כבמודך רך.

"ועוד זוכרים אותי?" שאל אבא.

"זוכרים", נבקע סדק צר בפיה הבלום.

על כפר מולדתו של אבי שמעתי מעט בילדותי המוקדמת מאד. אלא שבשנתיים האחרונות, ואולי עוד לפני כן חדל אבא לדבר עליו. לפעמים היה מפציע בי הזכר הענוג של הכפר והייתי מבקש שיספר לי. אבל אבא היה מתעלם משאלתי זו ובודה לי סיפור אחר. אמא היתה חופנת את ידי בידה וזה היה ענוג כמו הסיפור. כבר אז היו הערבים צלולים יותר מהבוקר. אולי משום שלמלים בלילה, לפני השינה, יש מיסוד השינה, והן נושרות חשופות כאל תוך קרקע תחוחה.

מן המשפטים המעטים אני למד: זה שבועות היא נודדת בדרכים. הארוס לא קיים את הבטחתו, מכתבים אמנם הגיעו ממנו אבל בלא כתובת מפורשת. הכפר לעולם כפר. המשפחות היהודיות נתמעטו, רובם זקנים. אבל עדיין רודות בהם האמונות הישנות. מוזר, שום כעס לא ניכר בה, חשדות או העוויות. לא צחוק ולא בכי, אלא מעין תמהון. גם השאלות שאבא שואל נשמעות עתה כתמיהות. אני עוצם את עיני ורואה: כפר. כמה זקנים עומדים בחלונות. הם רוגזים על בניהם שנששו אותם, ורוגזם המר שופע מעיניהם כנוזל.

אבא שב אל עסקיו הרגילים, שהוא סבוך בהם: האגודה הנוצרית-יהודית עומדת להרחיב את ירחונה, ומבקשת למנותו עורך. החוברת הראשונה תוקדש כמובן למרטין בובר. שמו של מרטין בובר שגור בביתנו מאד. אחדים מדברים בו בהערכה מופלגת ומדמים אותו לאחד השליחים הקדמונים, ואחרים מטילים ספק בבשורותיו. הויכוחים הם לעתים סוערים. קשה לי מאד להעריך את הבעתו של אבא. היו ימים שהעריך גם הוא את בובר, אבל עתה אין הערצתו שלמה. שום דבר אינו מעריך עוד. התלהבותו פגה. ומעין חיוך סקפטי נסוך על שפתיו. רק קאפקא, רק בו ידבר רכות כעל גביא אמת. אך מי מכיר את קאפקא, רק מעטים מאד. האנשים אינם אוהבים נבואות שחורות.

וכך בין ענינים גדולים, העומדים ברומו של עולם, ניצבה יטי, תינוקת בסלה. כמו לא שייכת לעולם זה אלא לאובדנה שהשלימה עמו. איש לא שאל אותה, מה את עומדת לעשות או לאן

תפני באפלה הזו. אסונה הביא איזה אור משונה לביתנו. אולי משום התינוקות. ורודה התינוקות וחסונה.

באותה עת תבע אבא שני כתבי-עת לדין. אחד כינה אותו סופר יהודי זורע-חרדות, עושה את החולשה גיבורי. אין זאת כי דם זר, לא דם אוסטרי אציל, זורם בעורקיו. כתב-העת השני כינה אותו יהודי חומד-התנוונות. כתבי העת סירבו להתנצל. תחילה נראה היה, שהאגודה להידברות גוצרית-יהודית תעמוד לימינו, אבל אחדים מראשיה סברו שאין לחמם תבשיל ישן זה. הרע יחלוף כמאליו. בודד יצא אבא למערכות אלה.

ובערב יושב כתמיד העורב השחור דוקטור מירצל. הוא זורה לצון ומכנה את אבא סופר יהודי ללא תקנה.

"יואיל בטובו להסביר לי מה יהדות יש בכתיבתי?" שואל אבא.

"החרדה. כלום אין זו ירושה העוברת מדורות?"

"האין זו מידה אנושית. כלום לבהמות דמינו?"

"כן, חופר דוקטור מירצל. יש להודות, היא זרה לאוסטרים."

"אני כופר, רועם אבא, ביהדות שמייחסים לי."

"אני מבין, אומר דוקטור מירצל בסקפטיות גלויה."

וכך כמעט כל ערב, עד סופו.

ורק מאוחר בלילה, ואני כבר במיטתי, מקשיב לא מקשיב, יושבים אבא, אמא ויטי ומדברים על אותו כפר רחוק, נשכת, כור-מחצבתו הכואב של אבא. אל תנומתי הרפה חודרים הגעגועים. געגועים טמירים כגשם לילה.

ובאחד הלילות נתגלה, כבהיסח הדעת, כי המאהב הרמאי לא היה אלא יהודי, סוכן מישנה. אבא רעם: כאלה הם היהודים הללו. יש לעקור אותם מן השורש. ברק זר, של צייד, גדלק בעיניו. ראיתי: לאסונה של יטי ניתנה עכשיו תנופה נוראה בעיני אבא. הוא נשבע כי את הרמאי יביא כבול אל המשפט ויוקיעו לשמצה. יטי השפילה את עיניה כמו לא היה מדובר באסונה.

ומאבקו זה נמצאו לו שותפים רבים: שופט בדימוס, עורך-דין, הרוקח וכמה סוחרים שעסקיהם ירדו אל השפל. כבר אז היה ברור, כי הסיכויים למצוא אותו קלושים מאד אבל אבא לא הרפה. כעסו היה חזק ממנו.

ובלילה באו שני עורכי-דין לגבות עדויות. יטי מספרת להם על הכפר, על מנהגיו ועל הסוכן היהודי שהבטיח לה גדולות. מוזר, לא נשמעה מרירות בקולה. משפטיה קצרים וספורים. אחר-כך היו יושבים ושותים ומשקצים את הסוכנים ואת הרוכלים, יהודים ללא סבר, החומסים את האוכ-לוסיה הכפרית.

ערב ערב היו באים וחוקרים אותה. זכרונה לא היה מצויין. אינני יודעת. לא שאלתי. התביישתי. האמנתי לו. זה היה אוצר המלים שלה. פניה סמקו וידיה מונחות על ברכיה במין העוויה אדישה. על פניה של יטי הלך ונסתמן כעין אושר סמוי. אולי זה רק נראה כך. משום החיך בזוויות שפתיה. או אולי הבינה שהחיפוש לא יועיל. או אולי אמרה לעצמה: אינני רוצה בו עוד. על כל פנים היא לא חירפה, אפילו ברגעים שהדבר כמו נדרש ממנה.

גשם ירד ואבא חזר לדבר על הכפר אך עתה בלא סנטימנטים, אלא במעין חיך מר ובלתי חמלה. מאוחר בלילה היה דוקטור מירצל נכנס ומביא עמו את קרת החוץ ואת קולו רב התהודה. שוב המלמול המוכר, החופר: אין מה להתבייש. המיסדר היהודי אינו הגרוע במיסדרים. האמן לי, יש מיסדרים גרועים ממנו.

שמת לי לב: פניה של יטי סרה מהם המבוכה. פלומה צעירה צמחה על לחייה. האנשים הבאים אל ביתנו מבטם לא זו ממנה. תרים קירבתה במין שקיקה. יטי נמלטת אל המטבח כמבקשת חסותה של אמא, אבל גם שם משיגים אותה, באמתלאות שונות.

יטי, קורא אבא, הראי את פניך.

ויטי באה כאשה שאדון מושל בה.
 ולפעמים, כשהבית מלא יאוש עליו, חובק אבא את יטי ואומר: כאלו היו הנערות בכפר שלנו.
 וכי לא יפות הן לעינים.
 אמא שוב אינה יכולה לכבוש את מבוכתה; וכשהיא נבוכה נחרץ קמט עבה בסנטרה. יטי יושבת בכורסה ועיניה מבהיקות הנאה של כפרית מלוטפת.
 אין דנים עוד בענינים העומדים ברומו של עולם, ולא במשפטים שאבא סבוך בהם, אלא שותים וצוחקים, והצחוק, צחוק רם, מביא אל חושי אי-נעימות חשודה.
 וכך כל ערב. גברים זרים ונשים זרות. דומה אין זה אלא בשל יטי. מלים של עשן וריח אלכוהול מתחרות זו בזו. הארוס, הארוס, שכחי אותו, יש כאן טובים ממנו. אסונה של יטי נהיה חג משונה. היא לובשת את בגדי אמא ומדיפה ריח של אודיקולון.
 וכשהבית מתרוקן מחוגגיו יושבת אמא בכורסה ופורשת את העתון ושוקעת בו.
 "למה אינך הולכת לישון?" אני שומע את קולו של אבא.
 "אני יושבת כאן", אומרת אמא.
 הצללים שהביאה עמה יטי מתהלכים עתה בחופשיות והוללים. גם המוסיקה אינה פוסקת. אבא נשתנה: איזה קמט הולל מרצד על מצחו. ואני, כמו בעלמתי מאופק ראיתו.
 ובין ספל קפה למשנהו אני נזכר: מה פשוטה וזכה היתה יטי בהופיעה אצלנו. כמו לא באה אלא להביא לנו ריח זך מכפר מולדתו השכוח של אבי. אלא שהכל נתהפך. הכל נוטים חסד ליטי. אני מבין: זהו חסד זר, מלא פניות. אמא בוכה וקולה מחלחל אל שנתי כדלף קר.
 ויטי עצמה, האם יודעת היא מה מתרחש סביבה. אוצר המלים שלה לא גדל. ההיגוי נשאר כפרי, ושתי ידיה מונחות על ברכיה, כאשה שאין בה זדון; ואף-על-פי-כן הלילות נהפכו למעין חייגאות, המוסיקה הקלה ועשן הסיגריות ממלאים את הסאלון. בשעה מוקדמת מגרשים אותי אל מיטתי וגירוש מביש זה אינו נותן לי מנוח שעות רבות.
 מצבנו הכספי הורע. אמא סבורה שאין להזמין עוד אנשים. אבא מתרעם: כל עוד אני חי יהיה ביתנו פתוח לרווחה. אינני חי למעני.
 התינוקת חלתה והרופא המשפחתי טיפל בה בוקר וערב. מוזר. יטי התעלמה עתה מבכיה. אמא טיפלה בה לא בלי תרעומת. ומלים רגוזות, שכמותן לא שמעתי בבית, מנסרות בין צחוק לצחוק, כקרקור עורבים.
 כמה ימים התהוללה סופה רעה זו. הקמט ההולל לא סר ממצחו של אבא. שבוי היה באיוז עליצות לא שלו. אמא טרודה היתה בהבראתה של התינוקת; ויטי מגישה קפה כנערת זוהר.
 ערב אחד פרצה אמא פנימה, התינוקת בידה וקראה ברוב מרירות: לא ארשה זאת.
 "איני חי למעני", היסה אותה אבא.
 "יש ילד בבית. כל עוד יש ילד בבית, לא ארשה זאת".
 "אבל אני מרשה".
 "אני מודיעה, רעמה אמא, למען ידעו כולם, כספנו אזל. אנו חיים בחובות".
 אבא קם על רגליו והבושה, שאין בה כל כסות, חשפה אותו לעיני כל. מוזר, איש לא ניגש להפריד או לנחם. האנשים לבשו את מעילי החורף ונמלטו כמבית אחוז אש.
 למחרת התעטפה יטי בסודרה הכפרי, נטלה את התינוקת בידה ואמרה, שהיא יוצאת לשאוף מעט רוח. הערב היה בהיר, ודרדד, כמו בבואה, רק קר יותר. איש לא תיאר לעצמו, שהיא מתכוונת שלא לשוב עוד. האורות נתחלפו וחושך ירד לפתע.
 אבא שב מאוחר משיבת האגודה, ורץ אל הרכבת. הוא איחר את צאתה בדקות ספורות. ברכבת זו יצאה יטי. וכשחזר לפנות בוקר הביתה, לא אמר דבר. גופו הדיף ריח אלכוהול, והוא נראה תשוש וחירור.
 יום תמים ישן. אמא עמדה ליד שנתו, קלה ומבוזה, קיפלה סדינים ומגבות. ריח החלב, שחיים

את ביתנו שבועות אחדים, החמיץ והדיף מרירות. איזו עננה כתומה נשתכנה בחלוננו ולא סרה כל אותו יום. לא העזתי להיכנס אל חדרו של אבא. כאילו יושבים שם רופאים. למחרת פלש אל חדרנו אור בהיר, הרהיטים נושלו מצלם. בתנור רמצה גחלת ארוכה, נטולת נשימה. אמא לבושה היתה חלוקה הירוק. פניה חיורות. אבא עמד ליד החלון. לא התכוונתי, אמרה אמא. מנסה לנעוץ את קולה בדומיה. אבא הסב את ראשו ושטף במבטו את החדר. אחר-כך הוגש קפה הבוקר. מבטו של אבא לא סר מהחלון. אמא גמדה, לופתת את ספל הקפה בשתי ידיה. האור הלך ונתעצם וטאטא בחודיו את שרידי הצל שעוד נותר בוויזיות. הזוויות עמדו לבנות וערמומות כחלקת עור לא צנועה. והלילות היו ארוכים, מוארים וריקים. על שפתיו של אבא הלכה ונקמצה איזו מרירות חולה. המשפטים שנסתבך בהם הלכו ונסתבכו ולא נראה כל מוצא. זכרה החולף של יטי לבש בלילות מין מוחשיות מאיימת. כאילו עדיין יושבת בפניה עם צלליה. לשוא ניסתה אמא לשוות לארוחות את הנוסח הישן. דמדום של יתמות היה בכל, גם בוילאות. מלים טעונות, אילמות, שוטטו בחלל כהאשמות מוצנעות. גם בפניה של אמא דבקה אותה מרירות חולה. באחד הערבים אמר אבא: מה את רוצה, הרי גירשת אותה. אמא בכתה ואבא לא ניגש לנחמה. ידעתי: כל שהיה לא ישוב עוד, גם ילדוטי. כתמים צהובים מן הדלף הופיעו על התיקרה, ואמא לא יצאה לבקש בעל-מלאכה. ריח טחב דק מילא את חדרינו מחנק. אמא היתה משום מה מתחננת: הארוחה מוכנה, אך אבא העדיף לאכול כריכים, דבר ששיווה לשיבתו חפזון גס. שוב קמו לתחיה המלים הישנות. מלים שלפני בואה של יטי. שני מכתבים רשומים באו והזכירו, כי המערכה בחוץ לא תמה, ואף שאבא היה התובע על הוצאת דיבה, נראה היה שהמאשים היה לנאשם. אולי משום פניו, זקנו לא מגולח, מתרוצץ מחדר לחדר ומחפש מסמכים. החדרים התרוקנו. האור פלש פנימה. כמו לקחה עמה יטי גם את הצללים שלנו. אבא בחדר האחרון עומד ומשנן את כתב התביעה שהגיש, כמו לא היה זה כתב תביעתו אלא אשמתו שאין לה כפרה.

פ ר ק ט'

על מותה של דודה תרזה נודע לנו בלילה, באקראי, ומיד החלה אמא, כמתוך הרגל ישן ומוכני, לארוז את שתי המזוודות הצבעוניות, אלא תיכף תפסה שאין צורך בהן. המרחק מביתנו למנזר סנט פטר אינו מצריך לבוש מיוחד. אנו מוכנים, אמרה אמא במין תנועה ביתית, כדרך שהיתה נוהגת לפניו אחר הצהריים, בצאתנו לבית הקפה "הורד הרקום", אבדוק את לוח הרכבות, אמר אבא הלום מעשיות ישנה. הבשורה המרה תפסה אותנו ברגע שלא ציפינו לה כלל. אין פלא: תנועות הגוף הרגילות עוד הוסיפו לרוץ.

בשבועות האחרונים פסקו מכתביה של תרזה וזכרה הרודה מרחוק סר מעלינו. לא הייתי הוגה בה עוד, אלא בעצי הלבנה הגבוהים השתולים בלב לבו של המנזר. יש והייתי מדמה, שעדיין עומד אני במסדרון וצופה בתמונה הכהה, שתינוק ורדרד מרחף על גלי השחור שבה. אבל את תרזה לא ראיתי עוד. זכרה כמו נטמע בי. וגם עתה, בבוא הבשורה המרה, לא הבהיקו אלי פניה הצעירות. רק עצי הלבנה. כמו נתגלגל קיומה בהם.

אף שידענו שאין רכבות בשעה זו יצאנו אל תחנת הרכבת. נתלווה אלינו גם הפסל שטארק, ידיד-נעורים של אבא. רוחות קשים, סתומים, עינו באותה עת את האמן שטארק, בן לאם יהודיה. הוא חיפש מקלט ממצוקותיו במקומות שונים ומשונים וגם אל ביתנו בא. גבוה, איתן, ועטור זקן. כעצם החוסן. לאמיתו של דבר, רק מראית עין. זה שנה הוא נודד מרב אל רב ומבית דין לבית דין. הרבנים לא הסבירו לו פנים. מראהו הארי החסון רק עורר בהם חשדות. לבסוף אמר לו אחד הרבנים, למה לך צרה זו בעת כזו. דוחים אותו בלך ושוב, אך דחיות אלו רק הבעירו בו

את התשוקה הסתומה לשוב למקור מחצבתו, מחצבת אמו שהעריץ, ובאמונתה, נכון יותר אמונת אבותיה, רצה להידבק.

אבא לא היה נדיב ולא האיר לו פנים ואפילו נוף בו: קורט, למה לך צרה זו בעת כזו. האמן לי, ליהדות אין מה להציע לא לי ולא לך. היא פשוט אינה קיימת. אלמלא האנטישמים כבר היתה נעלמת. אמא לא התערבה בשיחה.

וכך, בעוד כל אחד נתון לשלו, הגיעה אלינו הבשורה המרה. משונה היה ביתנו באותו לילה. כמו ירד עליו ערפל עבה. אמא עמדה בפתח, לבושה דל, נעולה מגפיים. גם מעשיותו של אבא לא הלמה את השעה. נראה שהמבוכה הקשה זירזה אותו למעשים. רק האמן שטארק, כנראה, תפס את הרגע. בשתי ידיו הגדולות, השעיירות, ניסה לחפות עלינו.

אל התחנה הלכנו ברגל. לא עלה בדעתו של אבא לעצור מרכבה או לקצר את הדרך. חצינו את השדרה ההאבסבורגית לאורכה. אמא הלכה לפנינו. אבא סיפר, משום מה, על אחוזותיו של סנט פטר, שבנעוריו התבודד שם אצל אחד האצילים הנאורים, איש מוזר בעל נטיות ליבראליות. שם גילה לראשונה את קסמי הנוף האוסטרי ההררי. אלא שמשוהו בו לא הניח לו לשקוע באותה יפעה שקטה, אין זאת כי החידק היהודי נבר בו כבר אז.

על תרזה לא דיברו. כמו לא היתה עוד שייכת לשעה זו. לבסוף העז האמן שטארק ושאל, אם הרבה שנים שהתה במגור. ואבא סיפר, כי תחילה שכנה בבית חולים שם, משום הדפרסיות התדירות, אלא שלימים מצאה ענין רחב באורח-החיים הנזירי ובחוגי העיון התיאולוגיים הנערכים שם בערבים.

"ואתם?" שאל שטארק בהיסוס.

"היא היתה, כנראה, מאושרת", אמר אבא.

אמא הלכה לפנינו בצעד יציב. איש לא היה ברחובות, רק הלחות של הסתיו. שעה רבה הלכנו ולפתע שב אבא אל קולו. הוא דיבר על העין השקטה, הלא להוטה, הדרושה לאמן, שבלעדיה אין אמנות גדולה.

הערפל הלך והדחיס ואנו הגענו לתחנת הרכבת. היה כבר אחר חצות. הריקות הלחה בהקה מכל הוויות. שתי נשים צעירות שתקו שעונות על דלפק המזנון. פניהן הביעו טמטום אפל. אבא קרב אל הקופות הסגורות וכשנכח שאמנם סגורות הן, פנה אלינו ואמר: צריך לברר. ודאי יש עוד רכבות. האזור לא ריק מאנשים ומצרכים.

תשובתו של הקונדוקטור לא איחרה לבוא: אין רכבות. רק לפנות בוקר עוברת רכבת-משא מקומית.

"מה בכך, אמר אבא, נתארח אצל הסוסים. אין אנו יראים מבעלי חיים".

אחד השומרים הרחוקים השמיע את המשפט הבא: ריחם של הסוסים האוסטררים טוב מריחם של יהודים.

רגע נשתררה דממה. ידיה הרועדות של אמא עמדו מרעוד. האמן שטארק זקף אוזניו לעבר הקול וקרא: "היכן אתה איש עלום. למה לא גראה את פניך".

"אל לך להתגרות בו, אמר שומר התחנה, הוא איש אלים".

"אנחנו, על כל פנים, אמר האמן שטארק, עוד לא איבדנו את צלם האדם. אנחנו מוכנים להיאבק".

"מלים אינן ראויות למריבה", אמר השומר. "הנח לך".

מוזר. כמו נשכחה תכלית בואנו לכאן. השעה כבר היתה אחר חצות ואמא הציעה שנעשה סיבוב, ואולי נשתה כוס קפה ב"ורד הרקום". האמן שטארק אמר, שיש לו דוקא רצון להתכתש, אלא שהלה מוג'ל ומסתתר בחשכה. קולו המלא של שטארק הפיח בנו ביטחה.

עקפנו את השדרה ורגע היינו בשדות הפתוחים מכוסים ערפל. האמן שטארק היה מכוונס במעילו. ואף שהלכנו עתה לצד ה"ורד הרקום" לא חדלה אמא לשכנע אותנו, כי הקפה שם הוא

חריף וטרי וגם העוגות טריות וביתיות, ואין לך מקום טוב ממנו בשעה זו. לא קולה היה זה, אלא קול שנשתייר מימים אחרים.

ה"ורד הרקום" היה פתוח. כמה פנים פזורות ישבו ליד שולחנות העץ ולגמו בירה של הצות. לא היו שיכורים, רק ריח כבד של בירה. האמן שטארק נראה פתע מאושש מאד ובתנועה רחבה, שאולי לא הלמה את השעה, הכריז: על חשבונך, רבותי, על חשבונך של בן-הערובת.

"בכמה ימכור לי את הנויך האוסטרי?"

"את ליטרת הבשר האוסטרית אני גותן בחינם."

"עוד יצטער על העיסקה."

אבא והאמן שטארק הזמינו קוניאק, אמא ואני שתינו קפה בחלב. המלצרית ליטפה את ראשי ואמרה:

"נערה-חמודות. אותי לא לקחו בלילה לבתי קפה. אין דבר. החיים לא יהיו זרים לך."

"ואת חביבתי, מתי יצאת לראשונה אל הלילה", פנה אבא אליה בשובבות.

"מאוחר מאד, הורי קאתוליים מלידה. לא הרשו לי לעבור את סף הבית."

"ועמדת בזה?"

"לא לאורך ימים, אם לומר את האמת."

האמן שטארק לא התערב בשיחה. פניו שקועים היו בספיגת הקוניאק. לפתע חשתי במין בהירות ילדותית את הקירבה החמה שבינינו ובין האמן שטארק. כמו לא אורח חולף הוא אלא נפש שנתגלגלה עמנו שנים רבות.

אמא סקרה אותנו במבט מלא. לא ידעתי מה אומרות עיניה. מסך דק, שקוף, אך בלתי חדיר, חצץ עתה ביני ובינה. ידיה מונחות היו על השולחן בתנוחה גלויה.

שבתי והרהרתי בפליאה זו המכונה שטארק, על טלטוליו המשונים ואותה תשוקה כמוסה הרודה בו בשנים האחרונות; ועתה הוא יושב עמנו ומיטלטל אל מותה של דודה תרזה. הוא לא הכיר אותה.

למה לך צרה זו בעת כזו, אני שומע את קולו של אבא. נשגב מבינתי. נשגב. האמן שטארק סופג את הקול ומחריש. ואבא, שד אחר, שד נורא, רודה בו: כתיבתו. בשנה האחרונה חדלו כתבי העת למנות אותו עם סופרי אוסטריה. לפנים היו מזכירים את יהדותו ברמיזה. עתה מדברים במפורש על האלמנטים הזרים, הידקי הדקאדאנס, הזרועים בכל משפט ממשפטי. הקריאה בכתביו היא איסור לכל נפש בריאה.

לפנים היה אבא מכריז: חופש הביטוי קודם לכל. בלא חופש ביטוי אין מחשבה. כמה עורכי-דין היה מפרנס בקובלנות, משפטים וערעורים. עתה אין עוד כסף להזין אותם. עתה חושק אבא את שיניו ומאשים את עצמו, את כתיבתו, שלא הגיע לשום תכלית משום שלא למד מהצרפתים. רק הם יודעים את השקט הנכון, הבלתי רוגש, שבלעדיו כל כתיבה היא מוראליסטית או פאנטאסטית ללא שורשים. ועל כן מוכן הוא להודות, שלא הוא ולא ואסרמן ולא צווייג ואף לא שניצלר, לא הגיעו למדרגה של ממש באמנות. מוזר, עכשו שאין לו עוד כסף לתבוע את העתונים ואת כתבי העת על הוצאת דיבה — הוא יושב ומקטר על עצמו. להאשמות הללו צליל מר מאד. שמעתי את האמן שטארק אומר: רוכל יהודי המשוטט ברחובות וינה נאה בעיני מקאדט אוסטרי.

"אינך יודע מה אתה סח", אומר אבא.

"כן. מפני שאינך מכיר את האוסטרים. אני גדלתי בפנימיה צבאית."

"ואתה, ידידי, אינך מכיר את היהודים. אילו הכרת את היהודים לא היית שש להסתפח עליהם.

זעיר-בורגנים הם בנפשם. גם אמונתם זעיר-בורגנית."

"והאוסטרי. מה טיבו של האוסטרי. הוא מגעיל אותי."

ובעוד המריבות בעיצומן באה הבשורה המרה, כי דודה תרזה, היפה בדודותי, נפטרה בסנט

פטר. אבא עשה מין העוויה משונה מאד וקם כמו לסגור את החלון הקדמי הפתוח. אמא שקעה על מקומה ומיד התחילה אורות.

הקיצותי מתוך הרהורי וראיתי: בית הקפה התרוקן בינתיים מיושביו. פניו של האמן שטארק החזירו מרוב קוניאק. פניו של אבא האדימו, כמו לא היה זה מפתנו של המות אלא מבוא מלא יאוש רונן. המלצרית ניגשה אלי ושאלה: אינך עיף, חמודי.

"לא".

"כמה טוב לך, שהוריך לוקחים אותך גם למקומות עליזים. התזכור אותי בבוא היום".
 "ודאי שאזכור".

"שמי אלוה. ודאי אמשיך לעבוד כאן. הוריך הם אנשים חביבים מאד".

מזור. איש לא הפריע שיחה זו. אבא התבונן בי במעין סיפוק נפש, שכבר מסוגל אני לנהל שיחה מעין זו בלא לבוא במבוכה.

אמא עמדה על רגליה ואמרה: השעה ארבע. תמהתי על גודל מעשיותה בשעה זו. ערפל כבד ירד על השדרה ועל השדות הקרובים. אורות תועים גיששו על פני העלטה. אמא משכה אותנו בכיוון התחנה בדרך הצרה. עתה זכרתי את הטלטול הלילי הארוך, כשהובלנו את דודה תרזה אל הסאנאטוריום אלא שאז היה קיץ, קיץ בהיר בלא עננה. המזונן עמד עתה ריק, בלא אנשים. שני החלונות המלוכלכים והסגורים, הראו את הערבוביה שבפנים: כוסות ובקבוקים.

"היכן הרכבת?" קרא האמן שטארק בקול טעון. גראה, שהקוניאק הטעין את קולו חוזק. מענה לא בא. מין חיך עילג נפרש על פניה של אמא. כמו לא היתה זו אמא אלא אחת הנשים המרות, המטופלות בילדים רבים שגופה כבר התרגל לכאבים וכאב חדש רק מעקם את שפתיה.

"קונדוקטור, היכן הרכבת?" שב שטארק והרעים בקולו.

הקונדוקטור הוציא ראשו ממקום תצפיתו ואמר: מה עלה על דעתכם לבוא מאוחר כל כך.

"נאמר לנו, שרכבת משא תעבור בחמש כאן, האם היא מתכוונת לפרוק או להעמיס".

"נועדה למשאות ולא לאנשים".

בטחוננו המשונה של האמן שטארק הפיח בנו רוח. אלמלא פניה של אמא, היתה זו כמעט הרפתקת לילה.

בשעה חמש הגיעה הרכבת. שטארק טיפס ועלה אל נהג הקטר וסיפר לו כי אחותנו, דודה תרזה, אחות יקרה וצעירה, נפטרה בלילה במנזר סנט פטר. הוא דיבר בקול רם ובהטעמת כל מילה, כדי לגבור על שאון הקיטור. למטה זה נשמע כהכרזה קשה. נהג הקטר, מפוחם ועיף, לא שעה אליו, רק אמר, על אחריותך.

"לעלות", פקד שטארק.

ועוד אנו מטפסים על הקרשים ניגש אלינו אחד השומרים ועצר בעדנו. שטארק ניסה תחילה להסביר במתינות וכמעט בלחש, שהמדובר במשפחה אבלה, משפחה מוכה, שאחת מבנותיה הצעירות, היקרות, נפטרה בסנט פטר. הבשורה המרה הגיעה אך לפני שעות מעטות. הדבר, כנראה, נגע ללבו של האיש. אלא שלפתע, כבודון, הופיע שומר אחר, מנומנם, והודיע כי לא יערימו עליו עוד. הוא מכיר אותם היטב: הם יהודים. הוא התעלם מנוכחותנו ודיבר אל שומר הפתח. ושומר הפתח, שנראה תחילה נבוך, הכריע בדעתו ואמר, שאין הוא מרשה. שטארק, שהיה כל העת דרוך אך מאופק מאד, קרב אל השומרים כמו להמחיש להם את קומתו. הללו עמדו בסירובם.

"עלוי", פקד שטארק, השומר הצדדי, שכנראה, לא ציפה לתגובה מעין זו, החל צווח כלפי הקונדוקטור: היהודים נכנסים בלא רשות.

"אל תאמר יהודים, תאמר אנשים", לחש שטארק. אמירה זו הבעירה, כנראה, את חמתו של

השומר הצדדי. הלה הסיר את המעיל ואמר: על כבודי אלחם. שטארק הוציא את ימינו מכיסו ובהגף כמעט אלגאנטי, הלם על פרצופו, ומיד הוסיף במין שקט רושף: זהו אגרוף אוסטרי, אוסטרי טהור. נרכש בבית ספר לקאדטים על שם גנרל לונץ, אם לדייך.

התוצאות היו גלויות לעין: השומר הצדדי היה שרוע על הרצפה, שומר הפתח נסוג, הקונדוקטור שעל התצפית קרא לעומתם: למה נטפלתם לאנשים חפים.

"אינני טועה. יהודים הם. אני נשבע בכל הקדוש ליי", זעק השומר הצדדי. הקטר כבר פלט נחשול אדים. אנו עלינו מתוך תחושה, כי הצדק כשנלווה לו כוח מסוים, סופו לגבור על הטמטום. תכלית הנסיעה כמו נשכחה. שטארק סיפר כמה אפיזודות על אותו מוסד רב תהילה המכונה בית הספר לקאדטים על שם גנרל לונץ, ששם מחשלים יצורים קטנים, חלושים לרוב, לגופים שריריים נעדרי רצון משלהם. ארבע שנים תמימות היה שם. אלמלא כמה עצבים בלתי שקטים וכמה מראות מגעילים, היה ודאי משרת עתה בגדוד 52 המהולל, מצטיין ועולה בדרגה. חידתו של האמן שטארק גדלה בעיני עוד יותר. רכבת המשא התנהלה לאטה. הרוחות הקרים של השדות חדרו אל מעילינו. אמא משום מה ראתה צורך להתנצל ולומר, כי במשפחתה היו אמנם מומרים, אפילו מומרים נודעים, אבל הם, בסופו של דבר, לא עשו זאת מתוך אמונה, רק משום צורך השעה.

ידעתי: עובדות אלו אינן מדויקות. אני החרשתי וגם אבא לא תיקן. חשתי: הכאב מעביר אותה על מידותיה. אפלה כבדה של טרם בוקר נדחסה מסביב. ואנו שקענו אל תוך המוך הלח של החשכה.

לאחר כשעה כבר עמדנו בתחנה העתיקה, המהודרה במגוזם, של סנט פטר. כמה סבלים גררו שקים מתוך הקרונות ועגלה בלא סוסים, יצוליה קרוסים, עמדה שמוטה בפתח התחנה. כמה עורקים מאונכים הורידו באופק.

שערי סנט פטר, המסורגים בפיתוחי מתכת ובמטפסים חומים, היו נעולים. אפלת הלילה עוד דבוקה היתה על קירות הבנינים העתיקים. היתה שלוה רחבה של טרם-בוקר. השחר האיר וצלצול פעמון בודד הרעיד את השלווה. העמידה התפלה הוּו ליד השער הנעול, לא הבעירה בנו שום חמת צער. עייפות הלילה כבדה היתה בנו.

"לא יפתחו לפני שבע", אמרה אמא. כמו ידועים היו לה מבואות הסתר של החומות הללו. "למה?" התעניין שטארק.

"הם פותחים רק אחרי התפילה, אנשים זרים מוציאים את המתפלל מהתבוננותו".

משום מה נראה היה כי לאמא ידועים פרטים רבים, כמוסים, באורח החיים הנזירי. היא דיברה על כך בחמימות. כמו להידיבק במחשבותיה האחרונות של תרזה. אבא, שניסה להמתיק את העמידה התפלה הוּו, אמר: צריך להודות, יש אצלם כמה גילויים של רליגיוזיות אמיתית.

משפט זה קומם מיד את עייפותו של האמן שטארק, שאמר: ודאי. מי שאינו מכיר אותם.

בשעה שבע נפתח השער. אמא ביקשה לראות את האחות ויקטוריה. השומר יצא לקרוא לה. הקירות הגבוהים, מכוסים תמונות ופסלים, לפתו אותנו רגע באפלוליתם הדלילה. גם בשעת אסון, ידענו, אין כניסה לכאן בלא ליווי אחות.

האחות ויקטוריה באה בלוויית סיעה של נזירות ומיד הקיפו את אמא במין שקט שאינו נעדר גינונים זעירים. כנראה כך הם נוהגים בשעה שאבלים באים אליהם. אמא לא שאלה, היכן או מה עושים. כאילו כבר הטכס בעיצומו.

מיד נמצאנו מקיפים את רחבת המנזר, שטים בפרוודורים מואפלים ומוארים לסירוגין. לא מוות היה כאן אלא שקט היפנוטי שגרר את רגלינו. וגם כשהגענו לחדר האבלים, אל כוך צר, מלא קטורת ומקושט בהרבה זרי פרחים, לא סטה איש מצעידתו הישרה. ליד הארון ישבו שתי נזירות קשישות. הן לא זעו ממקומן.

פניה של תרזה בארון מאופרים היו בורוד חריף, הצמה על צוארה. צעירותה תמה ובלא פגם.

דיה עשויות גם הן, מונחות היו על חוזה. שקט נח על עיניה העצומות. אמא קרבה אל הארון, ראשה מוטה קמעה, כפי שמתבוננים בעריסה של תינוק.

ובעוד אנו תמהים מה יעשו, פצחו הנזירות היושבות בקריאה מודגשת, כשהן מגלגלות את המלים באיזו מונוטונית אבלה. פניה של אמא לא בכו רק התעוותו כמו חמוץ הטעם בפיה.

וכשתם הטכס פנתה אמא עורף לארון בתנועה חפוזת, כמעט שוות נפש, ותלתה את עיניה בנזירה ויקטוריה כמו היתה היא האבלה.

"היא נפטרה בשלווה", אמרה האחות ויקטוריה.

"פתאום".

"בלא כל סימני לווי".

"אני מודה לאל", אמרה אמא.

ולא היתה עוד שום העוויה יוצאת דופן או צליל צורם, אלא תחושה של טכס הוגן, העשוי פרקים זעירים, סדורים היטב. וכיון שכך תם הטכס, היתה מין שביעות רצון חופה על הכל וגם עלינו. חזרנו אל פתח הכניסה. אמא שאלה בלחש את האחות ויקטוריה, אם אין צורך בעזרה. לשמע השאלה רווחו פניה של הנזירה. "הכל מסודר", אמרה.

"עלינו ללכת", אמר אבא. כמו ציפה לנו ענין אחר במקום אחר.

"אני כבר באה", אמרה אמא.

"כרצונכם", אמרה ויקטוריה בזהירות.

נזכרתי כי גם דודי קארל, שעל שמו נקבע לימים פרס ספרותי נכבד, הפתיע את המשפחה כשציווה את גופו למדע. לא קיימו, משום מה, את משאלתו האחרונה אלא שרפו את הגופה בקרמאטוריון; וטכס צנוע של שירה ומוסיקה נערך למחרת ליד צנצנת האפר.

יצאנו בלא לשאול מתי והיכן תיערך ההלוויה. אבא והאמן שטארק אחזו בזרועותיה של אמא. לא היה ניכר שהיא זקוקה למשענת זו.

לא פחות משונה היתה החזרה הביתה. בתחנה שתה האמן שטארק כמה כוסיות קוניאק מלאות, שהגדישו כנראה את הסאה, ומיד החל ללהג בעגה האוסטרית ובמלים שהיו בשימוש בפנימיה הצבאית. אבא, שהיה תחילה מרוצה מהסחת דעת זו, החל חושש משערוריה. גם אמא השתדלה ודיברה על לבו, שלא יעשה כן בפומבי. האכספרס שבא במועד חילץ אותנו.

כל הדרך לא פסק שטארק מלחרף את הצבא האוסטרי. פניו חיורים היו אבל מצחו היה נחוש ומלא כוח זר. אבא מנע בדרך כמה קטטות, באומרו שאין שיכור אחראי על מעשיו ואין לבוא אליו בטענות. שטארק שיכור היה אך סירב להודות בשכרותו.

כשחזרנו הביתה חשה אמא להכין את השולחן. שיכרותו של שטארק פגה, אף-על-פי-כן היה אבא סבור, שיש להשקותו קפה חריף. אמא, שראתה בכך משימה, עשתה הכל במיני תנועות מכניות וברצינות טכסית. לארוחת הצהרים הגישה אמא גקניק וביצה.

שטארק חדל לחרף את הצבא האוסטרי. הוא סיפר בדיחות על אביו, ששנים רבות היה קצין זוטר בצבא האוסטרי, וכשיצא בדימוס היה נוהג לתת פקודות לעצמו, כאילו הפלוגה עומדת לפניו. אחר הצהרים יצא לדרכו אל הרב ויילר. אבא, שראה במאמציו לשוב ליהדות איזולת גמורה, לא התגרה בו הפעם.

גם בערב לא סרה הקפיאה מתנועותיה של אמא. אבא ישב בסאלון ועלעל בספר. הבית היה שרוי בדממה גמורה. לבסוף שאלה אמא אם להכין ארוחת ערב, רק מלים אלו אמרה, מלבדן לא היה דבר.

לאחר ארוחת הערב חלצה אמא את נעליה וישבה על הרצפה. פניה העומדות כמו נפקחו. אבא ניסה להניאה ממעשה זה, אך אמא אמרה שטוב לה כך, על הרצפה.

על ראשי רבצה או בחנינת שליש באלגברה, בחינה קשה שלא ידעתי כיצד יוצאים ממנה בשלום. אבא עמל קשה וניסה יחד עמי לפתור כמה תרגילים. לבסוף קרע את הטיוטות וחירף את

העיסוק המופשט הזה, שאין בו כל תועלת. אמא שישבה על הרצפה עקבה אחרינו במבט בולש. ובינתיים נרדם אבא בכורסה. אמא עצמה את עיניה והשעינה ראשה על העמוד. קלה היתה שנתם כמו כרעו ליד תלולית של צל. גררתי שתי שמיכות ועטפתי אותם. הם ישנו בריחוף, כל אחד בשנתו שלו, ואני כמו נפלטתי רגע על חוף עזוב.

למחר היו כל זוויות הבית מלאות את מותה של תרוה, אמא לא קמה מהרצפה ואבא הגיש לה כוס קפה, כשהוא כורע ברך. שמת לי לב: כתם צהוב צמח על מצחה בלילה.

וכששבת מבית הספר כבר היה האמן שטארק יושב במקומו בכורסה, מלא חיות ומבוסס במקצת. הוא סיפר במין רהיטות עליוה על האיש היקר, על הרב ויילר, הלומד עמו מקרא ומדרש. אבא לא נגרף אחר התלהבות זו, רק אמר אגב אורחא כי שיקוי זה לא יחיה את עצמותיו היבשות. האמן שטארק לא קלט כנראה הערה זו, כי הוסיף לספר ובהתלהבות הולכת וגוברת.

אבלנו לא נשלם. המריבות הקטנות שבין אבא והאמן שטארק החריפו. ערב אחד, אני שוקד על לימודי הלאטינית, אמא ליד הארון מגערת בגדים מנאפטאלין, שמעתי את אבא מרעים בקולו: איש לא יחיה את הרפאים הללו. הם נדונו לכליה. עתה היה מותה של תרוה מוחש בכל, אפילו בכלי הבית. כל תנועותיה של אמא היו זהירות מאד וכמו מכוונות אל איזו תכלית, הנהירה אך לה. חרדתי על תנועות אלו.

באחד הערבים הופיע האמן שטארק, גבוה, רוה, וכישר לנו, שבית הדין הרבני בשמידן הסמוכה, התכנס לשיבה מיוחדת ובחן את כוונותיו ואת ידיעותיו של האמן שטארק והגיע למסקנה, כי עתה מותר לו לנסוע לוינה לבית החולים ולהימול שם. לאות, שלף מכיס חזיתו פתקה קטנה, חתומה בחותמת מרובעת.

אבא לא שמח. אבלנו הצנוף כמו הצטנף עוד יותר. לשוא ניסה שטארק להפיח בנו את בטחונו הקודם. הקור האבל עטף אותנו בשתיקה. עיניה של אמא היו מלאות כמו קרש בהן היגון.

שעה רבה עמדה השתיקה בינינו. לבסוף פקע צער של אבא והוא דיבר על פגמיו הספרותיים שאין מרפא להם. ושוב הצרפתיים. רק האמנים הצרפתיים, הבלתי להוטים, סטנדאל ופולובר, רק הם אמנים היו. אנו יפים לחרזנות או פיליטונים. אבא חש, כנראה, כי המרירות עומדת להציפו מלים, והוא נאחז בבקבוק הקוניאק כבמשענת לעת צרה; ובמר לבו קרא במין התפעמות של רחמים רבים. למה לך, קורט, צרה זו. בן-חורין אתה. כל קומתך אומרת חירות. ירושתך התאמנותית אומרת חירות. אביך, אוסטרי מלידה, תוריש לך נחלאות, בריאות, ידים יפות לאבן, ואתה הולך וממיר חירות זו, בריאות זו, באמונה ישנה וחולה. חוס על חירותך, חוס על גופך, שלא הוטל בו שום מום אוילי. הוצא את מחשבותיך הרעות מראשך. האמן לי. אתה יקר לי מאת.

אמא נחרדה ממקומה, קמה ועמדה לעצור את שטף הדם שבמלים, אבל אבא, ברוב שכרותו, לא פסק: חוס על ידיך היקרות, ידים היודעות את השחם ואת השיש. למה יטילו הרבנים מום בגופך היפה.

שטארק לא הפסיק את שטף המלים. שפתו העליונה רעדה ואיזו עילגות למלמה על פניו. הבעתו של אבא אמרה כוח, כוח זר. שטארק לא השיב. עיניו הלכו ונצמדו אל ידיו השיכורות של אבא. מבטו היה ירוק אך בלא מרירות, כאילו כבר מקננת בו הבנה אחרת.

למחר, בשעה שבע עמדנו בתחנה ללוות אותו. גשם כבד ירד ובפתח התגודדו חיילים, משאיות וסוסי עבודה. ידו של אבא לא משה מזרועו של האמן שטארק, וכל העת התרעם על שלא לקחנו מעילי גשם. ובמלמול מבולבל זה נפרדנו ממנו.

חזרנו הביתה רטובים. משונה היתה עמידתו של אבא, יחף בלא בגדים עליונים, מחרף את סדרי המועדים של תרכבת. גם אמא עמדה יחפה על הרצפה הקרה, אצבעותיה אדומות. לפתע הכה אבא על ראשו ואמר: למה נתתי לו לנסוע. הרי זה פשע. צמרמורת עוברת בי, כשאני מעלה על דעתי מה עומדים לעולל לו. לא היה שום כוח במלים הללו, רק כאב חשוף.

פרק י'

יציאתו של שטארק לא נתנה לנו מנוח עוד. אבא שוטט מחדר לחדר כבסוגר ולא חדל למלמל: למה נתתי לו ללכת. אבלנו הצנוף נמהל בכעס. ובין דמדום לדמדום היה אבא כותב מכתבים, תזכורות, מכתבי אכספרס ומכתבים רשומים אל המז"לים התתיקים שלו, שחדלו לשלוח לו חשבונות. כיון שאיש מהם לא טרח לענות היה עומד רוב שעות היום ליד החלון, זומם, חורק שיניים, קופץ את אגרופיו בהעוויה חורפת.

הרוחות שכנו ואנו יצאנו לבקר את שטארק. כבר למחרת יציאתו ביקש אבא לצאת אליו להניאו מכוונתו, אף זמם להודיע למשפחתו, כדי שהם יתערבו ויניאוהו מן הטירוף. אלא שמותה של תרזה עדיין שרדי היה בכל. אמא ישבה על הרצפה בלא שיבוא אוכל אל פיה, ואבא עמד עליה כנוגש, בתתנונים, קומי.

מיד לאחר יציאתו של שטארק ירדו גשמים כבדים. אמא לא בכתה. היא הצטנפה אל תוך עצמה. לא דיברו כלל, ואם דיברו דיברו על שטארק ועל המנהגים הברבריים התובעים מהאדם נתח גוף.

עתה הפשירו הרוחות ואנו יצאנו לבקש את שטארק. אבא לבוש היה ספורטיבית ואמא התעטפה בסודר הצמר המגושם; בלבוש מעין זה היה אבא יוצא להתדיין עם מוציאי דיבתו. הדרך אצה לנו ובצהירים כבר עמדנו במבוא הבית.

חיצוניותו של הבנין העידה כי לפנים ראה ימים טובים מאלה. עתה ישבו לפתחו כמה זקנים עטופים בשמיכות וספגו את השמש הקרה אל עצמותיהם. לשאלתו של אבא אישרו, כי זהו בית המחסה על שם פאול גוטסמן. מדרגות הכניסה, הכניסה עצמה, נראו עזובים ומכורסמים מהקרה. את שטארק מצאנו במסדרון יחד עם הקשישים. ריח ליזול עם ריח תרופות מילאו את החלל האפל עד מחנק. שתי אחיות מעשיות התבדחו בקולניות. פניו של אבא נתעו פתע במין העוויה של רתיעה. אמא גמדה לידו כבמקום פולחן. על האצטבאות הבהבו כמה נרות שאמנם נראו כנרות פולחן.

שטארק שמח לקראתנו בשתי ידיו. רק מקרוב ראינו מה נשתנה פניו כוסו זקן אפור, כיפה משומשת על קודקדו ועל חזונו טלית-קטן. רק בעיניו הבהב עוד זיק מוכר. אבא נדהם ומרוב תדהמה אמר: אינני מבין, והסב את ראשו אל החלל האפל כמתכוון לפגוש שם את מבטיהם של האשמים.

היה זה חלל מלא אפלה דלילה. כמה זקנים שכבו במיטות ואחרים שיחקו קלפים לאור העששית. ננראה שמבטו של אבא פגע בהם והם גרתעו על מקומם. הכל עבר בקלות, אמר שטארק בקול מתנצל. ראשו המגולח והכיפה המשומשת עשו לו סבר של אסיר פוליטי.

וככה זה כאן, לא ידע אבא לעצור בלשונו. ושטארק, שכנראה הבחין ברוגז האצור כיוון אליו את קולו הרך ואמר: אין זה כל כך נורא כפי שנראה. יש כאן אנשים מסורים. ואבא, שכנראה תפס כי המעשה אין להשיבו עוד אמר: אני מתאר לעצמי.

אמא ישבה על המיטה הריקה, הסמוכה למיטתו של שטארק, וכל העת לא הסירה את מבטה מנרות השעוות. בואנו, כנראה, עשה רושם מסוים. אחת הנוכריות קראה לעבר הפרוזדור, באו לבקר את שטארק. לשמע הודעה זו נשמע צחוק צעיר, שהתנפץ לרסיסים דקים של לעג.

ובעוד אנו נבוכים, נתקרב אל המטה איש קשיש לבוש חליפת סוחרים מפוספסת ופנה אל אבא בקידה, שהעידה על גינונים ישנים. יסלח לי, פנה האיש, שאני מרשה לעצמי להפריע לו. אך ההכרח כמו שאומרים, לא יגונה. לא כן. על כורחי אני כאן. פתח האיש בטון שלא נעדר תיאטראליות.

"כיצד? אמר אבא נדהם.

בני הביא אותי לכאן בתואנה שיש כאן אווירה יהודית. יתכונן נא אדוני, אמנם אווירה יהודית

יש כאן בשפע, מלוא חופניים: לכלוך, שחיתות של עסקנים. רק הטיפול נעדר. הרופא בא רק פעם בשבוע ולפעמים גם זה לא. האחיות עסוקות בשלהן, אם לדבר בעדינות.

"ולמה אינו יוצא מכאן?"

"חירותי נשללה ממני. בני אינו רוצה להשיב לי את חירותי. ומאז שלל ממני בני את חירותי אינני יכול לצאת מכאן."

"מאיזה טעם עשה זאת?"

"הטעם כמס ממני. להעניש אותי, אם מותר לי לנחש."

"כלום לא נמצא מקום מתאים יותר?"

"אני מתאר לעצמי, שיש מקומות טובים מאלה, אבל בני מרוב שנאתו את אביו גלגל את הענינים כך. עשה הכל כדי שאמצא כאן, כאן ולא במקום אחר."

"במה אוכל לעזור לך?"

"אינני יודע. סוחר הייתי. סוחר אמיד. מקובל על הסוחרים ועל הקונים. מעולם לא ביקשתי גדולה לעצמי. התרחקתי, אם לומר את האמת, מכל מגע עם יהודים. מעולם לא היו לרוחי."

"כלום אדוק בנך בדת היהודית?"

"מה זה עולה על דעתו. הוא נשוי לנוכרית."

"אינני מבין", אמר אבא ופירש בידי.

"גם אני לא. לבד מרצונו לראות את אביו באחרית ימיו רובץ בבית מחסה יהודי."

האיש זקף את קומתו ובלי להוסיף פנה אל הדלת הקדמית. אך מיד חזר בו ואמר, יסלח לי שהטרדתי אותו בענין שלי. יסלח לי. הצער מעביר אנשים על דעתם.

האור הקלוש, שהסתנן מבעד לחלונות העליונים, התעצם והאיר כבורקור את המיטות הערוכות לאורך בשני טורים צפופים. מפניו החסונים והשעירים של שטארק לא נותרה אלא לבנונית העור, כמה כתמים ורודים ובהרת רפה על מצחו. אבא אחז את קשת המיטה בשתי ידיו, ועיניו לא חדלו מלשוטט לאורך הפסים המוארים של המסדרון.

"האיש צודק, נשמע קול, הטיפול כאן למטה מכל ביקורת. גם אותנו רימו. הבטיחו לנו גדולות ונצורות, ועכשיו אפילו מרק אין מגישים בצהרים."

"מי האחראי כאן? הרעים אבא בקול."

"האדמיניסטרטור", נשמע קול מבפנים.

"ורופאים אין כאן?"

"רק לפעמים, אבל לא בקביעות."

"אני רוצה לראות את האחראי", אמר אבא ופנה אל מסעף המסדרון החשוך.

האור שב והקליש. הגרות הפיצו את העיגולים הכהים על הקירות. אמא, משום מה, שאלה את שטארק אם אין הוא צריך משהו. "יש הכל. אני לומד להלך על רגלי החדשות. כבר השתתפתי במניין ועליתי לתורה, ובערב יש שיעור במקרא". אמא הנידה את ראשה בחסידות.

לא היה שום צל של יופי בחלל כאן, או העוויה שאפשר לפרשה כהתכוונות רליגיוזית. הכל אמר לעג סמוי, חשד ומין שמחה לאיד. מי שישבו על המטה ברגלים שלובות ושיחקו קלפים, שתו עתה קפה בספלים קטנים והתגרו זה בזה בבלייל מלים שנשמעו כחירופים.

ובעוד אמא מנסה לצרור כמה מלים, נשמע קולו הרועם של אבא: היכן כאן האחראי, היכן הוא? הקול הרועם נשאר תלוי בלא מענה. החלונות הקדמיים צמצמו את אורם ואפלה סמיכה צנחה מן התקרה, והגרות שעל האצטבאות מתחו את להבותיהם לצדדים. איש מן היושבים על המיטות לא זע, המשחק היה בעיצומו.

"היכן כאן האחראי, אני שואל", שב קולו הרועם של אבא.

"הוא עוד מחפש אותך", אמר ישיש והטיל קלף על השמיכה.

"אם לא יופיע מיד האחראי אגיש תלונה למשרד הבריאות. זוהי שערוריה ציבורית."

האיום לא עשה רושם. בפתח המואר נראה היה אבא מגוחך במקצת בלבושו הספורטיבי ההדוק. הוא פנה אל המיטה, אל הקלפנים. הללו התבוננו בו ואמרו: לא מצאת אותו? "לא".

"הוא ודאי יכנס. מה יש למחר".

"האין כאן משרד"?

"יש נדמה לי. אך לשם מה לאדוני משרד".

"אני רוצה לראות את האחראי".

"אין דאגה, הוא יבוא. גם אם יתמהמה יבוא".

"מה זה כאן" ? עמד אבא רגע על מקומו.

"הוא שואל, מה זה כאן" ? פנה הלה אל חברו.

"הקדש יהודי, הקדש. כלום מוסד כזה לא ידוע לך. זוהי אינסטיטוציה שיש לה ותק. כלום כאן באוסטריה לא נודע הדבר".

"ומה עושים כאן" ?

"הסבר לאדוני מה עושים כאן".

חברו שהיה שקוע בקלפים אמר בלא להזיז את ראשו. מה עושים כאן. מה עושים כאן. עושים כאן פוקר, אין זה מוזיק, אפילו לא לנו".

ובעוד המלים מתגלגלות מאיש לאיש, מלים של מתינות מעושה ובטון משמים ודוני, הופיע בפתח הקדמי איש גבוה לבוש שחורים וחזותו כאחד העניים הגאים.

"הנה הוא, הרי אתה רוצה לדבר עמו, אמר הלה רשום בלא למשות את עיניו מתקלפים, וכדרך שפונים אל טרדן.

בלא להמתין, ובחפזון שהעיד יותר על חולשת דעת מאשר על סמכות, פנה אבא אל הפתח: אתה הוא האח האחראי על המקום הזה.

"את מי הוא מחפש" ? אמר האיש הגבוה שנראה מסנוור מן החשכה.

"אני מחפש את האחראי".

"אני", אמר האיש.

"אני מודיע לך: זוהי שערוריה ציבורית. אורווה כאן ולא מוסד ציבורי. אני עומד להגיש תלונה למשרד הבריאות".

"למה תרגז", אמר האיש בשקט.

"אתה אחראי כאן".

תזקן פקח את מבטו, מבט שליו, שלא היתה בו מורח רוח, רק שפיעה רחבה שעברה את אורך הפרוודור והדמימה את הפעילות הזעירה שרחשה בין המיטות.

"מה אתה רוצה מן הרב. הוא לא חייב לך כלום". פנה אחד הקלפנים כדרך שפונים אל איש אלים.

"אני תובע הסבר".

"מי אתה. אולי תציג את עצמך" ? הציק לו אחד הקלפנים.

"אזרח אוסטרי. האם לא די בזה" ?

מבטו הרחב של הרב הקשיש הקיף עתה ברחבותו את כל הנוכחים בפתח. לבסוף פנה אל אבא כאומר: למה תציק לנו באופן קשה כל כך.

"מה עוללתם לאיש הזה" ? סרר אבא והצביע על שטארק במין קול משונה, תיאטראלי, קול רע.

"הנח לרב, אל תענה אותו", נשמע קול מבפנים.

"איש מכס לא מענין אותי. ראו מה עוללתם לאמן גדול; אמן האבן הגדול. אמן ששתי ידיו לא יסולאו בפז".

"הנח לרב. הוא לא עשה לאיש דבר".

"אני לא אניח לו".

המלים האחרונות הציטו את הדליקה. מן החלק האפל ביותר הבקיע כנחיל חבר אנשים רזים ובמין הנף-גוף, שהיה בו יותר מן הכעס מאשר כוח, החלו דוחפים את אבא החוצה. אבא פשט את שתי ידיו ונאחז בקיר. הם עמדו סביבו כחומת שחורה ונאקו: החוצה. "יהודים אנו", ניסה הרב את קולו. נראה, שהיתה לו עליהם שליטה מסויימת אבל לא שליטה מוחלטת. הם לא הירפו, ומלוכדים דחפו את אבא לפתח. "אדוני", נזעקה אמא. "כלום גם במקום קדוש מכים אנשים". אבא, כעסו העביר אותו על מידותיו והוא זעק: "אני איני רוצה דבר. אני רק רוצה את האמן שטארק, ששבתם אותו בכוחות אפלים. רק אותו. אתם לא מענינים אותי".

"הס".

"התבייש".

"מתבלל".

שטארק קם ממיטתו, ובתנופה שהעידה על הרגלים אתלטיים אחז את ידו של אבא ואמר: האיש הוא סופר נודע. מן הנודעים.

"למה העליב את הרב. אותנו יעליב. יש די נימוקים טובים להעליב אותנו, אבל אל יעליב את הרב".

"הוא לא התכוון", ניסה שטארק לחפות.

"אם כן יבקש מחילה. יבקש מחילה מהרב. לנו אין צורך במחילה. לנו כבר לא יעזור דבר. אבל הרב".

"לי אין צורך במחילה", עשה הרב תנועת ביטול.

"אבל אנחנו לא מחלים". כוח מלא ריוח היה גרום בנחיל הוה, שעט לעשות שפטים באבא.

"על חטאים שאין בי לא אבקש מחילה", התעקש אבא.

"העלבת את הרב", התעקש אחד קשיש ורוה, לבוש פיזמה מפוספסת. העלבון הוה לא ירפה ממך לעולמים".

"אני לא מתפלא ששונאים אותם", נהם אבא כלפיהם.

"בקש מחילה מהרב".

"לי אין צורך במחילה. תנו לאיש מנוח", אמר הרב ופנה אל המסדרון.

ולפתע כמו נפרדה הפקעת העויגת. האנשים חזרו אל מיטותיהם האפלות, והרב פשט את שתי ידיו הארוכות אל תוך החלל העשן, כמנסה לנגוע באיזה גוף בלתי נראה. "אין מה לדבר. לשוא תשחית מלים", אמר אותו קשיש לבוש פיזמה מפוספסת. נרות השעווה שעל האצטבה העלו עשן סמיך. אבא כבש את פניו ברצפה, מבויש. שטארק ניסה לאושש אותו, אך אבא כבול היה במרירותו ולא הוציא עוד הגה. וגם כשנפרדנו לא אמר אבא, להתראות. שטארק ליווה אותנו לפתח. הכיפה והטלית-קטן שיוו לו עתה מראה של סוחר גבה-קומה, שקומתו נכפפה מעומס העבודה.

"תני נדבה", פנה איש אל אמא. אמא הושיטה לו שטר והוא נשק את ידה וברך אותה. ידיו של אבא, שאך לפני שעות ספורות מלאות היו מרץ, שמטו. גם אלי נטפל הקבצן ושאל:

"אתה יודע חומש, ילד"?

"לא".

"וברכות אתה יודע"?

"לא".

"חבל", אמר הקבצן. לא ידעתי אם זהו צער או לעג. מראתו של הקבצן היה נטול מבע.

שעות רבות תעינו בסמטאות האפלות של העיר הקטנה. שתינו קפה ואכלנו כריכים, לבסוף

ישבנו בבית-מרזח קטן מלא אנשים ואבא שתה בירה. אבא אמר: הכירה מרעננת אותי. תמהתי שהיא מדבר באופן כזה על עצמו.

האפלה המוקדמת ירדה על הגדרות ואורות נדלקו בחלונות. צל ארוך, צל מגדל הפעמונים, צנח לאורך הרחוב המרוצף ונבלע בתוך האפלה המוקדמת.

"ראית?" אמר אבא לפתע.

"מה?"

"כאלה הם. אין פלא ששונאים אותם".

שעה רבה עוד תעינו ברחובות הריקים, בוססים באפלה הנערמת. פניו הבלתי מגולחים של אבא — כאחד משכירי היום המשתכרים לאחר יום עמל ומובלים הביתה.

וגם אחר כך, ברכבת, לא פסק לחרף את היהודים למיניהם המתרוצצים כעכברים על פני אוסטריה, לאמיתו של דבר בכל מקום. אמא ניסתה כל העת להסות אותו. רכותה רק הגבירה את כעסו. גם שטארק לא יצא זכאי מלפניו. אדם ההולך אל מאורה כוה, לא טוב הוא מהם.

ימים רבים היה אבא שרוי בעוגמה. פניו נתכסו כתמים צהובים ורעדה פרפרה על שפתיו. אמא יצאה לחפש מקלט אצל החולים ואצל האומללים במוסדות הסגורים.

וכשקם אבא מעוגמתו הסתגר בחדרו וכתב, ובערב היה קורא את מכתבי תרזה. התיאורים הצלולים החיו אותה שוב. אבא סבור היה שיש להעתיקם ולהוציאם לאור, עדות לרגש רליגינזי אמיתי.

פרק י"א

סתיו בא ואבא החליט לשים קץ לאיבה שהלכה והקיפה אותנו. באותה עת כבר היינו מבודדים, מנושלים, ללא ידיד ובתוך תוכה של עונה עכורה. אני עוד הלכתי לבית הספר, הכנתי שיעורים, עמדתי בבחינות; אך הכל סביבנו כבר אמר, בלבול חושים, יאוש עליו וריח מר של קץ קרב; ושיעורי שלי, המחברות והספרים, טירוף קטן בתוך הבדידות שהלכה והקיפה אותנו. לידנו במועדון התהוללו נערים ונערות עד מאוחר בלילה. לפנות בוקר היו חובטים על דלת ביתנו: יהודים.

והעיר הקטנה, שידעה לפנינו מתינות, שלווה, אורך רוח, תססה עתה בעליונות אלימה, ואנו היינו בה כבתוך כלוב, מזווגים לראווה, מבוזים ומסורגים איבה. איש מזידינו הרבים לא בא לעזרת אבא. החברה להבנה יהודית-נוצרית, ששנים רבות היה אבא חבר פעיל בה ולבסוף עורך בטאונה, סגרה את משרדיה. הרכוש נמכר במכירה פומבית, למועצת העיר חדלו להזמינו. ותיבת הדואר, שידעה לפנינו מכתבים מפתיעים, כתבי עת וספרים, היתה ריקה, רק חשבונות חשמל ומים התרעות על פיגור בתשלומים.

מזור. אבא לא התערם על ידידיו שנטשוהו, ולא על החברות הרבות שהיה חבר בהן וחדלו להזמינו, על הזעיר-בורגנות היהודית התרעם. הוא שקע עתה בכתיבת פאמפלטים על הזעיר-בורגנות היהודית, שעליה לעבור מן העולם מפני שהיא אנוכית, צרת-האופק, ונעדרת רגש אמיתי. זה היה עתה ביטויו היחיד, ביטויו הלוהב. הוא כתב מתוך איזו להיטות, אף שאיש לא ציפה עוד לכתב-יד משלה.

אמא הלכה ונסתגרה בתוך מעשיה. היא נטלה על עצמה כמה חובות קטנות וקיימה אותן בשקידה: ביקור שבועי בבית החולים, איסוף בגדים לבית היתומים. זה היה עתה הסוד בינה לבין עצמה. אך עשייה צנועה זו לא הביאה כל הקלה. כמו מאכילה היתה איזה שד תובעני הסוחט ממנה לא רק את פרוטותיה המעטות אלא גם את רגשותיה הכמוסים. אבא היה מתרעם: אינני מבין צדקות זו. אדם עושה — יעשה. מה סוד יש כאן. למה את מעלימה ממני. אמא היתה עומדת קטנה ומבוזת, כאדם שנתפס בגניבה.

ואז החליט אבא שאין לשאת עוד הסגר זה. עלינו לצאת. ידיד נעורים היה לאבא בהרי טירול,

דאובר שמו. מדאצולה האוסטרית. בהיותם סטודנטים עשו הרבה לשינוי פני הספרות האוסטרית, הוציאו בטאון וערכו נשפיות. כשסיים דאובר את לימודיו, הורישו לו הוריו את אחוזת הגדולה בטיירול. שנים אחדות עוד היה מעורב בספרות, אך הוא שקע יותר ויותר בעיסוקיו הכלכליים וממילא קצת בפוליטיקה.

לא היה שחר להחלטה חפוזה זו. זה שנים לא ראה אותו אבא. על שני מכתבים ארוכים ומפורטים שכתב לא בא כל מענה. ואף-על-פי-כן, סבור היה שעלינו לצאת, ודוקא אל ידידו בהרי טירול. תחילה ניסתה אמא להניאו מן הדבר, אך החלטתו היתה נחושה. באין ברירה עמדה אמא וארזה את המזוודה הירוקה. שמתי לב: ידיה כנוסות היו קרוב אל גופה ותנועותיה מצומצמות; וכשהסבה את ראשה, ושאלה אם גם לארוז את מגפי העור, היתה למבטת איוז חדות עגומה. אבא שטוף היה בכמיהתו הסתומה, ובכוח זה גרף גם אותנו.

על הקופות בתחנת הרכבת צבאו אנשים וחיילים. שתי נשים עמדו וצחקו בקול. משונה היתה עמידתו של אבא בוויית אפלה זו, חיוך חמוץ על שפתיו כמו הבין את חוסר-התקווה להידחק פנימה, אך גם לא היה בו כוח לומר, נשוב. מה טעם בחיפזון, אולי כך, נדמה היה לי, חייכה דודה תרזה המנוחה על ספה של שפיות-דעתה האחרת. מעין התהרהרות לאה שנפלטה על השפתיים, מאז מתה אנו חיים אותה כולנו, רסיסים רסיסים. דומה גם נסיעה חפוזה זו אינה אלא זימון עם שפיות-דעתה האחרת.

עתה נדחף גם אבא לתוך ערימת האדם שליד הקופות. ראינו מקרוב כיצד הוא נאבק ליד הסורגים. פעמים אחדות היה קרוב, ואפילו קרוב מאד, אלא שנתדף יחד עם ידו המושטת אל הקיר, אך הוא שב ונאחו במערבולת, לבסוף, כשכבר נאחו בסורג והשיג כרטיסים, קרא לעומתו אחד העומדים שם, בלי לפנות אליו ישירות. לא הייתי מרשה להם. אבא התקופף להרים את כובעו ששמט, תוך כך מעד — וכשקם ועמד על רגליו, געץ בו הלה את קולו ואמר: אני מתכוון אליך.

מקום ישיבה נמצא רק לאמא. לראשונה בימי חיי נסעתי במחלקה השלישית, מלאה עשן וריחות בירה, מוקף אנשים לבושי סרבלים משומנים. עמדנו צפופים זה ליד זה, חשופים למבטיהם הצורבים של השיכורים. לא הועילו העגה האוסטרית של אבא, וגם לא בדיחותיו, כולם ידעו עתה, שיתודים אנו, ולא עוד אלא מתימרים להיראות אוסטרים. אמא ישבה על הספסל, עיניה פקוחות לרווחה, כמו לא היתה לה עוד שליטה על עיניה, סופגת את הקולות בלא כוח להגיף את הריסים. שעות נמשך הטלטול המונוטוני. וככל שנמשך, דומה היה שהענין בנו הולך וגובר. אבא שניסה תחילה להתכתש למוצאנו המביש, הודה לבסוף שאמנם יהודים אנו אבל לא סוחרים.

"ומה על הסוחרים היהודיים. כלום אין להכחיד אותם?" געץ בו איש את קולו.

"הייתי רוצה שתשימו לב, האישי מדבר על הכתדה", פנה אבא לעזרת הקרון.

"אדרבה, יאמר הוא כיצד יש לדבר על הסוחרים היהודיים".

"אני, אמר אבא שלא בהקשר, סופר אוסטרי. גרמנית היא שפתי. אין לי שפה אחרת מלבדה. בה יצרתי ששה רומנים, ששה קובצי סיפורים, שני ספרי מסות. כלום לא הבאתי כבוד לאוסטריה".

רגע נשתררה דממה.

"יפה. למה לא תלך אל היהודים ותכתוב למענם. ודאי נחוצים להם סופרים. אנו נסתפק במה שיש לנו".

"וכי לא אוסטרי אני כמורך. לא כאן למדתי? לא כאן סיימתי גימנסיה? לא כאן למדתי באוניברסיטה? לא כאן הוצאתי את ספרי?" שפך אבא את מררתו. כאן התערב איש אחר, אדם בעל פנים סגופות: "והו שאמרת. לא רק על מקורות הכלכלה השתלטו".

"מה רעה עשתה לך הרוח?"

"אם של יהודים, היא משחיתה".

מהקרון הסמוך, הפתוח נשמע קול: הנח למלים. מה יש לדבר. האיש הסגוף עשה מין העוויה חמוצה, התאדם ואמר: אני אינני מדבר. זה הוא שמדבר. עיניה הפקוחות של אמא כמו נפקחו יותר, קפואה היתה אל מקומה.

פסו המלים. שתו בירה ושרו שירי צבא ושירי זימה ושירי חירוף על היהודים ועל כספם. כוח אדיר פעם בקולותיהם. קומתו של אבא הלכה וגשדפה. ידו הימנית, שאחזה ברצועה, מבוזה היתה כמוהו. גור־הדין נחרץ עתה בשירה. על פניו של אבא לא רעד פחד, רק הבעת כאב; וכשנעצרה הרכבת אמר אבא: בוא, נצא מכאן.

היום דמדם ואמא עמדה במעיל החורף הישן, האהוב עלי, כמו נושלה מכל רצונותיה. אבא גרר אותנו פנימה אל תוך בית הקפה הקטן כמפני ברד.

בית הקפה הקטן עטף אותנו רגע בהבל חם של ביתיות ישנה. אבא דיבר בעגה האוסטרית, ובעל בית הקפה נענה לו ברצון וחש להציע לנו קפה חם ולחמניות בחמאה. אבא ניער את פניו ואמר: עברנו כברת דרך.

אשתקד קיבל אבא מכתב, מכתב חם, מקרוב רחוק מדרום אמריקה. המכתב כתוב היה בגרמנית משושבת אך מובנת. הקרוב הציע לנו לבוא אליו. אמנם, כתב, אין המצב הכלכלי פורח, אבל אדם בעל יוזמה לא ירעב ללחם. העיקר, אין כאן שנאת יהודים גלויה. המכתב חרה מאד לאבא. לפנות אל סופר אוסטרי נודע ולהציע לבוא לדרום אמריקה, כדי לפתוח שם חנות־מכולת או בית ממכר למשקאות, כלום אין זו חוצפה יהודית. רק נכסים. רק כספים. לא שום יחס לספרות או למוסיקה. יצר הקיום קודם לכל.

מה שונו הדברים מאז. אבל נחישותו של אבא להישאר באוסטריה עוד גברה. לצאת לעת כון, כשרוחות רעות משתוללות, משמע להודות כי התבונה שבקה חיים, הספרות לא הועילה מאומה. אבא סירב לצאת, ולסירובו מין תוקף עויין: יסעו הסוחרים. יסעו הזעיר־בורגנים. לא סבלתי אותם. אנו על משמרתנו זו נעמוד.

הימים הלכו והחמירו, אך אבא נאחו בכל אות ובכל תעתוע. אם בא מכתב מקורא נידח, שהליל אחד מספריו היה קורא בו פעמים אחדות ומוצא בו סימנים לטובה, ואם קיבל מכתב מידיד נעורים מומר או בן־תערובת, שהסכים לדעתו, היה שמח בו כבפרק של יצירה שעלה יפה. אך המכתבים כמעט חדלו. ומכיון שכסף לא היה עוד לתביעות משפטיות, היה אבא יוצא מדי פעם מגסה מזלו אצל ידידיו הישנים, אך הללו לא האירו לו פנים. ואז עלה על דעתו הידיד מטירול.

ובינתיים הביא בעל בית הקפה לחמניות, חמאה וספלי קפה חם. ביתיות פשוטה היתה כאן, שהעלתה על הלב ימים אחרים. קולו של אבא שב אליו ועמו התכניות: הרצאת ספרים ליבראלית, כתבי־עת שיאבק עם הרוחות הרעות. רק דאובר יבין זאת, איש־מלחמה, אציל וליבראל בנפשו. אמונה היתה בו, שאם רק נגיע אליו ישתנו פני הדברים.

אך בינתיים היה עלינו להיטלטל מכאן לתחנה אחרת הצמודה למסילה הראשית. בעל בית הקפה לא ידע דבר על דרכים ועל מועדי רכבות. פניו האיכריים, השלווים, הביעו תמיהה כהה של מי שמעולם לא הרחיק.

הערב ירד והתחנה הקטנה היתה ריקה מאדם. המחסנים נסגרו והמסילות הצדדיות עמדו קטועות ליד המחסנים הסגורים. אבא ניסה לעודד אותנו במעט מלים ישנות, אך לא עלה בידו להסיר את מעטה הסתמיות השורה על פני דממה ריקה זו. המחשבה כי עוד מעט ניטלטל במאסף עויין לא הרגינה.

וברגע שלא נראה כל שביב אור הופיעה, תועה מתנוודדת, רכבת קטנה ונעצרה בתחנה. כבר היה מאוחר, וקהל הנוסעים היה שרוע על הספסלים מדיף ריח בירה. אבא לא שאל, לאן. מרוצה היה שהנוסעים ישנים. אלא שטעות היתה בידו. אחד ער גילה אותנו חיש והכריז בקול: מה ליהודים במסילה צדדית זו. קולו לא העיר את הנוסעים משנתם. עתה חשתי לראשונה את מבטו

של הצייד. משהו בנו, הבלונדיות האחרת, חושף אותנו בן-רגע למבטם של הציידים הללו. לרוע מזלנו לא היה מקום פגוי אלא ליד אותו צייד שצד אותנו במבטו הראשון.

"מגנין לך ודאות זו" ? ניסה אבא את שלוות רוחו כביכול.

"אני מכיר אותם היטב", אמר הנוסע בשקט. כמו מדובר היה באיזה ענין מרוחק, שאין לנו כל שייכות אליו.

"כיצד" ? תמה אבא.

"מתוך התבוננות ממושכת. אדם מתבונן ולומד. וכי לא כך לומדים" ?

"ואלו סימנים אתה נותן בהם" ?

"רבים הם. אך הבה נתבונן בגלויים. הם נמוכים יותר, לא כן".

"ובקרב האוסטרים מלידה אין נמוכים" ?

"יש. ודאי יש, אבל לא נמיכות כשלהם. כתפיהם מעוגלות. מכיון שאינם רגילים בהרמת משאות. כתף כשלך, למשל, יהודית מאד. הייתי אומר יהודית להפליא".

"לא שמתי לב", אמר אבא שנתפס לדיוק עניני זה. "ודי בכך" ?

"לא. הנתפס לסימן אחד עשוי לטעות. ולעתים הרי זו טעות חמורה, מרגיזה. יש להתבונן במבט. המבט יגלה לך רבות".

"מעניין", אמר אבא.

"המבט לעולם חרד הוא אצלם".

"מפני מה חרד הוא" ?

"אין לך יצור בעולם החרד על צאצאיו כיהודי".

"ואוסטרי מלידה אינו חרד" ?

"אוסטרי מלידה אינו יצור חרד. איכר ממוצאו והשלווה נקנית לו עם לשד האדמה. ילדיו גדלים מאליהם. אין הוא מאשים איש וגם לא את עצמו".

"ודי בסימנים הללו".

לא. בשום אופן לא. אך די בהם לזיהוי ראשון. אם כי אין זה עדיין זיהוי גמור. יש אצלם כמה העוויות, הייתי קורא להם העוויות שורשיות העוברות בירושה. גיליתי אותן, להפתעתך, אצל כמה בני תערובת.

"הבחנותיך מפורטות להפליא".

"מתוך התבוננות. אדם מתבונן ולומד, לא כן".

לא היה רשע בקולו, רק מין מתינות עובדתית, שכנראה לא הפחידה את אבא כלל. אבא שאל כדרך ששואלים על מקום או מכניזם, והאיש ענה מתוך השתדלות מכוונת לדייק.

האנשים בקרון ישנו, עטופים במעיליהם. בקרון המזנון ישבו כמה אנשים ליד קנקני בירה, כבושים בתוך עצמם.

"במה אתה עוסק" ?

"נחש" ? אמר אבא.

"רופא או עורך־דין" ?

"כמעט. אני סופר".

"אתה ודאי כותב בעתונים".

"בכתבי עת".

"אישרוה, לא כן".

לאחר כשעתיים הגענו לצומת. איש לא ירד. אבא נפרד מן האיש במין הכרת טובה משונה. אורות קרים, חורפיים ניגרו על הרציף הריק. מוזר, הרתרתי, למה אנו עוברים במקומות זרים אלה. אין זה כי אם סיור מוקדם בשטח לא נודע.

כוס קפה. הייתי נותן כל הון שבעולם בעד כוס קפה, יצא אבא מתוך סבך עצמו ופנה אלינו

במין חביבות נדיבה. הקיוסק היה סגור, מנהל התחנה הסביר בקול מתון, כי בשעה זו הכל סגור. אמא לא הוציאה הגה מפיה. דומה היה שאין היא שייכת אלא לעמידתה הצנופה. לא שקטה ולא מרוגזת, אלא נגררת אחר תעיותיו הליליות של אבא, שעתה לא ביקש אלא כוס קפה חם. רגע נחרדתי: כלום כך זה יהיה מעתה. מרכבת לרכבת.

והרכבת אמנם הגיעה. הקרונות היו ריקים, קרון המחלקה הראשונה ריק גם הוא. ולפתע היה הכל כמו בימים עברו: מושבים גוחים, מרופדים, וילאות ירוקים, קפה מוגש לך. כמו לאחר סיוט המביא עמו רוחה חמה. אפילו אמא נייערה מקפיאתה ואמרה: אלהים, היכן אנו. אבא התבדח ואמר: אין המצב גורא כל כך, כפי שמדמים. יש עוד רכבות אנושיות.

אלא שרווחה זו לא ארכה אלא כשעה. שוב עמדנו בתחנה קטנה, תחנה של צריף בודד, חשופה לרוחות ובלא אורות, אלמלא שלט שכוח שסיפר, בין השאר, על אחוזת דאובר לא היה סימן לכיוון. אבא שמח על השלט כמוצא שלל. נעמוד, אמר אבא, צריך להתרגל לחשכה חדשה זו.

כבר היינו באשמורת האחרונה. גושי אפלה זבו מן הגבעות כנוזל סמיך. משבי ערפל טפחו על פנינו. לא היה כאן סימן של בית, רק לחות של שדות מעובדים עם ריח זבל. שעה רבה בוטסנו. אבא נשא את המזוודה על כתפיו והלך לפנינו בצעדים ארוכים. וכשגברה החשכה ושום כיוון לא הסתמן באפלה, עמדנו ליד עץ.

מסתבר כי האחוזה לא היתה רחוקה. אור הבוקר גילה אותה לנו. ככה זה, אם אדם מאבד את האמונה הוא מסתגור, אמר אבא לעצמו.

על גבעה רמה, מעוטרת גבעות נמוכות, שכן הבית, נכון יותר קבוצת בתים. אור הבוקר עטף אותם באד דליל ובצבעי ורוד דקים. המראה הפאסטוראלי לאחר ליל נודדים לכד אותנו רגע. הגענו למקום הנכון, קרא אבא ופניו שבו אליי. דמינו לנופשים שהמרכבה איחרה לבוא והם החליטו לעשות את הדרך ברגל.

בשער האחוזה הציג עצמו אבא כידיד ותיק של הנסיך, ידיד נעורים, ריע לחלומות ולדעות. השומר, שנתרשם מן העגה האוסטרית אמר במבוכה כי בשעה מוקדמת זו עדיין הנסיך ישן. אבא אמר: אם ישמע שאני כאן ודאי יסכים לקום. שנים למדנו יחד באותה כיתה.

השומר היסס תחילה, לבסוף ניאות לצלצל. המרכזנית אמרה שיש לה הוראות מפורשות. לא תוכל להפר אותן בשום פנים, רק זאת הסכימה, לרשום את הפרטים ולהביאם בהקדם לתשומת לבו של הנסיך. אבא צחק: הוא ישן.

צריפו של השומר, ביתן עצים, התחמם בינתיים. הוא הגיש לנו קפה ולחם כפרי, ואבא שב וסיפר לו על הימים היפים, ימי וינה, כשלמד יחד עם הנסיך. השומר שהתפעל מכל מלה שאל פרטים, ואבא לא חשך ממנו פרטים. אמא הסירה את נעלי הרטובות וייבשה אותן ליד התנור.

עברו שעתים, והטלפון לא צלצל. אבא ביקש להתקשר. המרכזנית אולי שכחה. ואולי היו חילופי משמרות. השומר שוב היסס, אך ניאות וצלצל.

יש עדיפויות, באה תשובתה של המרכזנית. הענין רשום לפנייה. כשתהיה בידה תשובה היא תתקשר. עדיין היה במענה זה משום תקווה, משום הבטחה, גם השומר הוסיף לשמור נימוסיו והגיש לנו פירות מיובשים. אמא הסירה את נעליה וייבשה אותן. שמש סתו קרירה אך נעימה ניסרה נמוכה על האחוזה, והריח הרטוב העלה על הדעת חדרים מסוידים, תנור רועם ומאכלי חלב חמים.

שעות הבוקר חלפו ואדי שדות נמוגו, שעת הצהריים גם היא חלפה ומענה לא בא. עתה כבר היה צורך לשדל את השומר בחפיסת שוקולד שוייצרית, כדי שיאות ויתקשר אל המרכזנית. תשובתה של המרכזנית היתה ברורה: אין להטריד עוד בענין זה. כשתהיה תשובה בידה היא תתקשר. השומר התנצל, ביקש סליחה ותבטית, שלהבא ינהג בהתאם להוראות.

פניו של השומר המירו צבעים. אבא צרר את שארית כבודו ואמר: לא אחכה כאן בלי סוף.

ריעות אינה חד־צדדית. לא אתעכב עוד. אדם אינו רמש. יסלח לי שהטרדנו אותך, פנה אל השומר במין אבירות משונה. אך הלה לא השיב, חושש מהסתבכות. אמא לא אמרה מלה. הלכנו עתה לעבר התחנה, נגרפים אחר קצב הליכתו המהיר של אבא. איש מלבדנו לא נראה במרחב ההררי המעובד. אף שהכל התרחש במוחשיות צורבת, נדמה היה לי, שאין זו אלא שינה רעה, טרופה באיזו קרקעית של משבים ירוקים, והליכה מוצצת זו אינה אלא משום השינה הכבדה הכובלת אותנו. כשהגענו לתחנה, כבר היה האור האחרון לזהב על גג הרעפים. מעילו של אבא היה מרובב בבוץ ופניו כאחזוי בולמוס: אנו יוצאים מכאן ברכבת הראשונה. אמר אבא, כמו עמדו לפניו עוד ברירות אחרות.

משונה היה כבודו המבוזה של אבא בתחנה קטנה זו, שלא היה בה איש, אף לא שומר. רכבות מהירות, מפארות, חלפו בוו אחר זו ולא נעצרו, גם רכבת־משא אחת לא נעצרה. וכשירד הערב והשומר בא, התנפל עליו אבא, משל לא היה האיש שומר אלא ממונה על הרכבות. האיש הרזה חייך, התנצל, ואמר שאין הוא אלא שומר. אם סבלנותנו לא תפקע עד תשע, תוביל אותנו הרכבת עד הבית. אבא נתרצה ומתינותו שבה אליו.

"מאין ולאן? שאל השומר בלשון איכרים.
"מביקור באחוזת דאובר."

כיון שהשומר נהג בו אדיבות ולא נטר לו איבה על התפרצותו, כיבד אבא גם אותו בחפיסת שוקולד, והשומר מצידו סיפר, כי זה ימים רבים אין איש פוקד תחנה צדדית זו. התחנה מרוחקת מהכפר. ולאחוזת דאובר יש משאיות משלה. אמא ביקשה מים והלה הגיש לה קנקן ישן. השומר הודה על השוקולד ושפך לבו על הסדרים החדשים, ירדת ערכו של המטבע ועל הבנות היוצאות לתרבות רעה. אין זאת כי רוחות רעות מנשבות בעיר. קשבו של אבא חזר אליו; וכששאל אבא, אם יש לו כוס קפה התנצל השומר ואמר, כי בשעתו היו לו כאן שולחן ומערכת כלי קפה וכל אדם מוזמן היה לבוא ולסעוד. ניכר היה שהוא משקר, אך אבא לא הקפיד, הוא שמח על פטפוט זה: אות כי האיש עדיין רואה בו אדון.

בשעה תשע הגיעה הרכבת. השומר העלה את המזוודה אל הקרון. אבא נפרד ממנו כפי שנפרדים ממשרת נאמן.

הרכבת שעטה פנימה אל תוך החשכה. בפינות הספסלים רבצו אנשים עייפים מחופרים במעיליהם. אור עמום ניגר מהתקרה הקמורה. עצבות נפלה על אבא ופניו נשבו ברשת חדשה של צללים. לפתע ידעתי: הלילה לא יוציא אותנו מתוכו שלמים.

האשה שישבה לידנו שאלה: האם רחוקים אנו מקנוספן. אבא משה את ראשו מתוך עצבותו. כמו העירה אותו יד רכה. לא רחוק, גברתי, לא רחוק.

היתה זו אשה צעירה. אור הלילה הטיל על פניה כמה תווים נאים. היא שאלה את אבא אם הוא מכיר את הדרך, ואבא שניעור מתוך עצבותו, סיפר בפירוט ומתוך איזו חיבה רוהטת על העיירות הפזורות. היכן היין הטוב, הצלי המשובח, הכפריות האמיתית.

האשה עשתה העוויה נשית וצחקה, משל לא סיפר לה עובדות ידועות אלא סודות קלים הנעימים לאוזן. וכאשר גילה לה שהוא הסופר פ. א. פעה את פיה, אחזה את ידו ואמרה: לא ייאמן. מסתבר, כי את הספרים שכתב אבא קראה, ואף דברי בקורת קראה, ואף עיינה ברשימתו הנודעת של סטיפאן צוייג על אבא.

"עתה הם משמיצים אותי", אמר אבא בקלות.

"עוד יתחרטו", אמרה.

אבא נייער משביו. צחק וסיפר אפיזודות. סיפר על סטיפאן צוייג, על ואסרמן ועל שניצלר, על החבורה הפראגאית ועל החבורה הוינאית ועל הסופר שנכוננו לו גדולות — פראנץ קאפקא. אבא היה הלום מלים, דומה כמו לא נסענו אלא לפגוש אשה זו, כדי שהיא תעניק לו מעט

הערצה נשית. אני ואמא כמו נשכחנו ממנו; וככל שגבר טלטול הקרונות חשתי: חיבתו אל האשה הולכת ומתעצמת. הוא מדבר אליה צעיר ונשכח בתוך עצמו.

על אחוזת דאובר לא סיפר לה. רק אמר כי הדרך אצה לו להשלים כמה פרקים בספרו החדש. הוא ניסה לשוות לקולו קלות-דעת של אדם מצליח. לפעמים דרושה לו לסופר פגישה אנונימית, אמר, קהל אנונימי ולפעמים מזמן הלילה גם פגישות מאלפות.

אמא, פניה הקפואות ניעורו מקפאונן, והיא התבוננה באבא ממרחק, כאילו לא היה זה בעלה אלא איש זר המנסה לשאת חן בעיני אשה.

משונה היתה גם הפרידה. האשה ירדה בקנוספן התחתית. אבא ליווה אותה אל פתח היציאה, תוך שהוא מבטיח שאין זה סוף-פסוק. הוא עוד יפתיע את אוסטריה. הבעתה של האשה התמירה אמרה אושר נשי. כמו לא היתה זו רכבת פתוחה אלא מקום סתרים חם. היא השיקה את ידה לפיה ומצצה לו נשיקה באויר.

את שאר הדרך עשינו בשתיקה. אבא נרדם. פניו העיפים על מסעד הספסל הביעו מין אושר משונה כפני שיכורים. רק ידו השמאלית שניטלתה לקצב הקרון עגומה היתה, לא שייכת אל גופו המרופה.

את הדרך מהתחנה עד הבית עשינו ברגל. פניו של אבא משולהבים היו, הוא פסע בצעדים ארוכים, כמו בשעתו אל ישיבת המערכת. חשתי: אנו עתה אבריו המגודלים, הכבדים. בלעדינו קל היה לו יותר.

וכשתורנו הביתה נשתררה מבוכה בינינו. אבא חש לחלוץ את געליו, ותוך כך השמיע את המשפטים הבאים: דאובר עוד יתחרט. לא אמחל לו לעולם. יש עוד אנשים המעריכים אותי. כלימתו לבשה עתה מין מעשיות וריוה, עילגת.

וכשהאיר הבוקר כבר נשב בין החדרים הנכר החדש שהבאנו מהדרכים; נכר לבן, סגוף ושותק. איש לא תמה מאין וכיצד. הקמט מעל שפתה העליונה של אמא זע עתה בקצב כקרע המנסה להתאחות. ואף שהלילה עבר עלינו בטלטול, אמרה אמא בחומרה: למה לא תלך לבית-הספר. יש לך בחינה בלאטינית. ידעתי, אין היא רוצה בי בשעה קשה זו בבית. ובעמדי על הסף, חבוש ילקוט, הבחנתי: על פצעי צמחה עתה איזו גאוה טמורה.

פרק י"ב

הימים האחרונים בבית, לא ידענו שהם האחרונים, היו דלתות הבית שלנו פתוחות ואנשים זרים שוטטו בהן ובמסדרון ציבורי. אמא היתה עומדת במטבח ומכינה כריכים. היו אלה סוחרים יהודיים, אחוזי בהלה, שחיפשו רגע בדרכם מקלט בביתנו. באו גם נערות בוגרות, נרדפות, שתווים מרים עם סימני פודה הטילו על פניהן כתמי נבילה. גם נשים עם ילדים קטנים; ועוד מיני פנים אבודות, שפיח הרכבות כבר היה דבוק עליהן. גם קשישים מן המעמד הבינוני. בעיניהם נראה המקום כאי, שגלי האסון לא שטפוהו. משונה, איש לא ידע לספר מה אירע לו. כיצד הגיע לכאן ולאן בעצם הוא מתכוון לנדוד. אחדים עוד היו לבושים בגדים מסודרים, ואחרים שלבושם כבר הדיף ריח זיעה ושמיים. וכמו בכל הלל שריח אסון נודף ממנו עסקו גם כאן במקח וממכר, החליפו שמועות ובדיחות מרות.

גם עתה לא חדלו הזיותיו של אבא. הוא כתב, ליטש כתבי-יד כקודה. כל זעמו מופנה היה כלפי עצמו, כלפי יצירי רוחו הפגומים. הוא הסתגר בחדרו ועבד יום ולילה, וכך יצא להיאבק ברוחות הרעות, שלא חדלו לחבוט על דלת ביתנו מאז הקיץ.

ובעוד הכל הומה אסון, הגיעו מוינה שני מכתבים והפיחו בלב אבא תקווה חדשה. היו אלה כמסתבר, מכתביה של הבארונית פון דרוק, ידידת נעוריו של אבא, שחידשה את הסאלון הספרותי, והשיגה תקציב עתק להוצאת כתב-עת.

אמא לא שמחה. כמו ידעה שאלו רק תעותי הסתיו המשטים בהזיותיו של אבא. היא עשתה

את מלאכתה בשקידה: ביקור יומי בבית החולים, ביקור שבועי בבית היתומים וכריכים לסוחרים הבהולים, שלא חדלו לבוא. אמא הלכה והסתגרה בתוך מעשיה ולא ויתרה אפילו על אחד מהם. לא היתה בעשייתה זו שמחה, רק איזו התמדה בעשיית, שכמו נכפתה עליה מבחוז. אבא לא היה עמנו עוד. הוא הלך ונשבה ביד אפלה שהפעימה אותו כליל.

מושב זקנים היה בעיר, זנח מאד, שבמרוצת השנים גזח לחלוטין. הזקנים היו פושטים לפעמים ברחובות לבקש נדבות. זקנים קשים, גאים, ופקחי העיריה היו נאבקים עמם קשות. באחד מימי הסתיו הקרים באו עגלות ואספו את הזקנים. העגלות עברו כבתהלוכה בשדרה התאבסבורגית. הזקנים נופפו בידיים גרומות, ידים שהביעו איזו שמתה לאיד. נראה שהבטיחו להם תנאים טובים במקום אחר, והם האמינו להבטחות. המסע התנהל לאט לתחנת הרכבת. אמא עמדה בפתח וליוותה אותם עד אשר נעלמו מן העין. איש לא ידע מה אומרת עקירה זו, אבל אמא כנראה ניחשה משהו, כי מאז אותה העברה לא חדלה לחלק בגדים, להכין כריכים. איזו חסידות משונה, סגפנית, דבקה בכל תנועותיה, כאדם המטיל על עצמו חומרות ביודעים.

ערב אחד הביאה הביתה את הלגה. היתה זו נערה, בגילי, מבית האסופים המקומי. המוסד עמד לפני העברה ואמא החליטה על דעת עצמה לאמץ אותה. הנערה לא היתה יפה במיוחד או חייבנית. פניה היו סתורות ומצחזה אטום במקצת. אך חוץ מזה לא שום דבר. וכך נצטרפה גם היא אל המהומה של הימים האחרונים. איש לא שיער כי אלה הם הימים האחרונים, רק ריח מעשי הצדקה של אמא, שמשום מה הקפידה שמעשיה ייעשו ויראו. היתה גוזפת בסוחרים הנודדים כאילו לא היו זרים אלא קרובי בשר, שיש להעיר להם על כל סירכה. היא נתנה כל שהיה בידה לתת, אך לא היתה זו נתינה של קלות יד.

ובמהומה אחרונה זו לא פסקו לימודי: פלבאיים ופאטריציים. משוואות בשני נעלמים, ואותם דוודים נצחיים שיש בהם שני ברזים ושלעולם לא יתרוקנו. הבחינות השבועיות והדו-שבועיות, כדי שדבר לא יאבד גם עתה. אמא הקפידה על הכנת שיעורים.

ובלילה היתה הלגה מספרת לי על אותו עולם מופלא נפלא המכונה בית אסופים, על חדר השינה הארוך המכונה דורמיטור, חדר-אוכל ששימש לעת מצוא להגיגות, אמהות-בית מרות, ועובד המכבסה שהיה נטפל אל הילדות. היא סיפרה בפשטות כאדם המספר עובדות חיים. פעמים היה חיזוק של עורמה פושה על פניה, כנערה שכמה סודות כבר נודעו לה. אך יותר מכל פחדה מן הלימודים, ואם היתה לה תקווה כי באחד הימים תיפטר מהם, ידעה עתה שדבר לא ישתנה גם כאן. אחר הצהריים היתה עוזרת לאמא בהכנת כריכים או חלוקת בגדים. בחייה הקצרים, המטול-טלים מבית אסופים לבית אסופים, למדה היא להסתגל לכל, וגם כאן לא ביקשה אלא להיראות מרוצת.

באחד הימים נתפסה הלגה בגניבה. רק כמה פרוטות, שספק אם אפשר היה לקנות בהן בונבונירה. אך אמא החמירה עמה מאד. אני זוכר שאמרה לה: אנחנו לא עשירים, אבל מקפידים על ניקיון מסוים. זאת לא יקחו מאתנו.

הלגה בכתה, טפחה על ראשה, נשבעה שלעולם לא תקח עוד דבר לא שלה. לי אמרה הלגה בלילה שלא היא גנבה, השד שבה, שלפעמים משתלט עליה, הוא שגנב, היא לא היתה גונבת. היא יודעת שאסור לגנוב. משונה כיצד דיברה על עצמה. פעם שאלה אותי, אם יהודים אנו.

"ודאי".

"ביחשתי".

"כיצד ביחשתי" ?

"אינני יודעת".

"היהודים מפונקים, לא כן".

"מאין לך" ?

"כך היו אומרים אצלנו".

"ומה עוד היו אומרים" ?

היא הצטחקה ואמרה: זה לא יפה לומר.

"ואת, גם את יהודיה" ?

"אינני יודעת, אמרה ושוב צחקה. אנחנו ילדי בית האסופים אין לנו הורים, ואין אנו יודעים של מי אנו."

חיש למדתי שיש לה מלים משלה, מלים שמצחיקות אותה ומלים שמעלות על שפתיה חוט של עורמה. אמא לא חסכה מוזמנה ובלילה היתה יושבת עמה על מחברותיה. בכתב-ידה היה חספוס עבה, כמו חרטה את האותיות על הנייר.

ובעוד המהומה בעיצומה: סוחרים בתולים, נשים שאיבדו את בעליהן, נערות נרדפות ואמא במטבח מכינה כריכים, קרא לי אבא לבוא אל חדרו. משונה היה אבא באותה שעה, מבהיל במראהו. הוא דיבר על כתיבתו ועל הפגמים הבלתי נסלחים. היה נפעם וקודח וגם אותי ביקש לגרור אל מחילותיו האפלות. הוא דיבר על קאפקא ועל אותו גרעין סמוי, שכל אמן מחפש אותו ורק קאפקא גילה אותו. מאז כל כתיבה היא עלבון. ידעתי, הוא מדבר עמי על הנדר שנדר לנעוריו ולאותו שד פדאנטי שאינו מרפה ממנו. ולפתע חדל לדבר. כמו אבדו לו המלים ואני בתוכן.

בוה אחר זה חוסלו המוסדות בעיר: בית החולים לחולי נפש וההקדש למשותקים. העגלות שקודם לכן העבירו את הזקנים העבירו עתה את חולי הנפש ואת המשותקים. השיירה עברה ליד ביתנו, והשקט של פניהם האבודים היה עומד כאן שעות. ובלילה היה הסתיו מחלחל לתוך קירות הבתים.

הלגה היתה חוזרת ושואלת אותי, אם יש ליהודים סודות, אם כן מה הסודות הללו. היא שומרת סוד ולא תגלה אותם לאיש. עורמה היה בקולה, כנערה שיודעת שיש סודות בחיים. היא לבשה עתה שמלת פופלין צרה, שאמא הצרה אותה באופן שתהלוך את גיורתה. והשמלה אמנם הלמה אותה.

אך אותי לא חדלה לענות. "ספר לי את הסודות, ספר. לא אגלה לאיש".

"אין סודות".

"למה אתה מרמה אותי" ?

"אין סודות, על כל פנים לי הם לא ידועים".

"אבל קצת ודאי יש. לא שאלת".

תמהתי על חדות תגובותיה ועל האופן שהיא צוחקת. אלמלא החשבון והלאטינית לא יכולת לומר שטיפשה היא. רק המחברות והספרים הטילו עליה אימה. היא היתה דוחקת בי: משהו בודאי אתה יודע. למה לא תגלה לי. הרי אנו ידידים.

"אתם מאמינים באלהים" ? ארבה לי במפתיע.

"לא".

היא הצטחקה ואמרה: עכשיו אני מבינה.

"מה את מבינה" ?

"את האמת".

"מהי האמת" ?

היא צחקה צחוק כמוס, צחוק מכווער.

ידעתי, כי בעיר קטנה זו מוקעים אנו על צעד ושעל. גם מעשי הצדקה של אמא, התרוצצויותיה, מתפרשים לגנאי. אין צריך לומר אבא, אדם היושב כל היום בחדרו וכותב. ואף על פי כן התנהל המשפט נגדנו בצנעה מסויימת.

יום אחד הופיעה הלגה מבית הספר שרוטה, ילקוטה קרוע ושערותיה סתורות. היא התכתשה עם הילדות על שכינו אותה יהודיה.

"ומה אמרת להם" ? שאלה אמא.

"הכיתי אותן".

"ומה עשו הן" ?

"קיללו והיכו".

וכך הגיע סבלנו גם אליה. היא נאבקה בכוחותיה הדלים על נפשה. אך דבר לא הועיל. הסוד שחיפשה אצלי כבר היה טבוע בה עצמה. היא אולי לא ידעה זאת. היא נשתנתה בחדשי שהותה אצלנו. היא הוסיפה לגנוב, לאחר, ולהתכתש ברחוב. אבל עתה ממהרת היתה להתוודות, לבקש סליחה ולבכות על פשעיה הקטנים. אמא לא היתה מקבלת את וידויה בקלות, ולא במחילה קלה; ופעם אף אמרה לה: לא כך מתנהגים, הלגה, לא כך מתנהגים אצלנו.

לעתים נדמה היה כי באחד הימים תברח או תעליל עלינו עליה. מה גם שאמא הקפידה על הכנת שיעורים, שינון בעל-פה ושאר הרגלים של בית הספר, שקודם לכן עשתה בהם כלאחר יד. אך היא לא ברה. כמו נחתם גורלה עמנו. ולא עוד, תנועות ידיה נסתגרו, אצבעותיה הלבינו, ומין חיך אחר, רוה, נטפל אל לסתותיה הגרומות. ובערב היתה יושבת ומקשיבה, כמו מתוודעת אל עולם חדש. שאלותיה חדלו, אמא היתה מספרת לה על ימים אחרים, כשהכל היה שונה ולהיות יהודי לא נחשב לעלבון.

הלגה לא אמרה, טוב לי כאן. רצוני להישאר כאן. גם אמא לא אמרה, ייטב לך כאן. את ההכרעה, אם עוד היתה, השאירה בידה. פעמים נדמה היה ברור, שהיא עומדת לעזוב אותנו, ללכת לכל מקום שרק אין בו לימודים, לאחת המסעדות או בשירות הניקיון של תחנת הרכבת. אלא שבסופו של דבר לא עזבה אותנו, אולי משום שאבד לה אצלנו משהו, אותה חיות העושה את האדם יצור אמיץ.

אבא היה יוצא לפעמים מחדרו וזועק: די לענות את הילדה. יכול אדם לחיות שנות דור בלא אלגברה ובלא לאטינית. היו אלה מלים מן השפה ולחוץ. הוא היה שבוי כולו בהווייה הגדולה של הבארונות פון דרוק: חידוש פני הספרות האוסטרית, כתבי-עת, ספרים, ספריה עממית אשר יאבוק עם הרוחות הרעות.

וכך, בלא שיוכרע דבר, באו עלינו ימים כבדים, טעוני לחות, ימים שלפני סופה. איש לא תיאר לעצמו כי הסופה כבר יצאה לדרך. אור הסתו היה במלוא יפעתו, קר ושקוף, הסוחרים יצאו ובאו, ואמא לא ויתרה על שום ביקור במוסדות הצדקה שעוד נשארו. מקפידה היתה על המועדים. מזומנים לא היו בבית, אבל בגדים עוד היו בשפע.

ערב אחד הופיע ידיד לשעבר, דוקטור באום, מן החברה היהודית-נוצרית, איש גבוה ובעל תנועות קצובות. זה שבועות לא ראינו ידיד נוצרי בביתנו. אבא קיבל את פניו בשמחה, הלה ישב על מקומו הקבוע ובלא הקדמות הרצה את הפטיציה הליבראלית: יש יהודים ויש יהודים, לא כל היהודים הם סוחרים. יש לערוך רשימה של אנשי רוח יהודיים שתרמו לתרבות האוסטרית. יש למצות את הדין עם כל האלמנטים הטפיליים, להעמידם לדין או לגרשם לפי הצורך.

אבא ישב על מקומו וקרא את הסעיפים. המחשבה, שיש עוד אדם שאינו מתנער ממנו שמחה אותו רגע והוא אמר: האשמים יתנו את הדין. אני מביין. ידעתי: זהו כתב אשמתנו, והאיש בעל התנועות הקצובות אינו אלא אחד השופטים. האיש ישב שעה קלה, ומבטו, הצפוני הצחיח, הטיף בי אימה קרה.

באותו לילה לא ישנו. באותו לילה אחזו את הלגה כאבי שיניים עזים והיא יללה, התפלשה על הרצפה וביקשה למות. אמא הלכה והתדפקה על שערי המרפאות, אך איש לא היה מוכן לקבל אותה בשעה זו. למחר עקר לה מרפא השיניים את שתי שיניה הקדמיות. הלגה שכבה על המטה, בסאלון, ופיה עטוף תחבושת.

עד כמה לא ידענו מה קרוב הקץ, יעידו העובדות הבאות. אבא עשה את כל ההכנות לצאת לוינה ולחדש את הסאלון הספרותי של הבארונות פון דרוק, אמא עמלה קשות כדי להקים מעון חדש

למשותקי רגליים ומטבח חנם לנוודים. המריבות המרות, המריבות הרעות, לא פסקו בין אבא ואמא. לא היה דבר אחד שהסכימו עליו. השקט הדק, השקט הנדיב, שהיה שורה לפנים בבית קופח וכלא היה. ריח נפטלין עם ריח עבש של ספרים ישנים מילא את הבית סתו ומחנק. איש לא חס עוד על רגשי זולתו. עלובה מכל היתה הלגה בלא שיניה הקדמיות. היא דבקה עתה אל מחברותיה במין דיבוק קשה ועד מאוחר בלילה למדה. אבל המאמץ לא נשא פרי. גם עתה היו ציוניה מבישים. אני עשיתי חיל בלימודים, אבל דבר זה לא נחשב לי למעלה. כמו מוסכם היה על הכל שעלי להצטיין. או לפחות לעמוד בכל.

כיון שאיש לא ידע, כי אלה הימים האחרונים בבית זה וברחוב זה וליד סבכה זו, שלא חדלה להטיל צל לח על המדרכה, כיון שאיש לא ידע, היה כל אחד מחופר בתוך שלו כמו לא היה שיעור להיים האלה. אבא ושגיונותיו הספרותיים שלא הרפה מהם גם כשהכל עמד על פי התהום. הוא לא חדל לתקן ולחזור ולתקן משפטים ופסקאות, כאילו לא היו משפטים כתובים אלא חטאים שאין להניחם תלויים. גם אמא לא ידעה רחמים על עצמה. מן הבוקר עד הערב עבדה ובלילה היתה יושבת עם הלגה על מחברותיה. איש לא חס על רגשי זולתו. רק הלגה המסכנה קיבלה את חסד כולנו כדבר המובן מאליו.

פרק י"ג

"קח את השכמיה", זה היה המשפט האחרון שאמרה אמא לאבי. הרוגו המר לא האלים בפיה משפט זה. אבא לא שעה לה עוד וזינק לתוך החשכה. איש לא יצא לעכבו ופסיעותיו נבלעו באפלה הלחה ברחש של מצמוץ. אני ישבתי בסאלון מכין שיעורי אלגברה, אחותי המאומצת הלגה ליד הפסנתר. הכל התרחש בחטף, כסערת ברקים החותכת ברהיטים ישנים ומפחמת אותם. למחרת ישבה אמא בסאלון, החלוק רכוס עד צווארה, לא מאופרת, ליד כוס קפה וצנימים. האור הכחול של החלוק חרץ על סנטרה קווים עבים. יצאנו, אני ואחותי המאומצת הלגה, אל בית הספר, כנוזפים. את שיעורי הדת ניהל הכומר מאובר. קראנו את מעלות התפילה של הקדושה מאוויליה. פתאום ראיתי את אבי יחף זור, הולך ומטפס בשיפוע ההר, מטפס ומועד.

בשובי עמד הכל על מקומו. אור עבה, אור הסתו התחפר בשתיחים. אמא הסירה את החלוק הכחול ולבשה שמלה. ואני הכנתי שיעורים בלי אומר. בשעה חמש התכנסה בסאלון הוועדה לעידוד היצירה הספרותית שאבא היה חבר בה. מקומו של אבא ליד היושב-ראש עמד ריק. דנו באיזה כתב-יד, שאלמלא כמה פרקים פורנוגראפיים היה ראוי לעידוד. היו חילוקי דעות יבשים. היושב-ראש נאחו בסעיף הראשון של התקנון שנאמר בו במפורש: לטיפוח היופי והטעם הטוב. הוחלט לדחות את ההכרעה. היושב-ראש חתם והחתים את הנוכחים על הפרוטוקול. אמא הגישה קפה ועוגת גבינה.

על יציאתו החפוזה של אבא לא דיבר איש. הכל התנהל ברצף המוכר. הארוחות הוגשו בעתן ומקומו של אבא בראש השולחן נשמר. אמא חדלה לאכול עמנו. בשבת הגיע מכתב רשום על שמי. הכרתי את כתב-ידו של אבא, הוא שאל לשלומי ולשלום הלגה. ביקש שאשלח לו בדואר את הספרים שעל שולחן הכתיבה ואארוז את כתבי היד בחבילה נפרדת. צירף אישור ובו ייפה את כוחי על כל דבר-דואר רשום שיתקבל על שמו. הכתובת מאחורי המעטפה: וינה, מאסאריק 5. חשתי שאין ברצונה של אמא לקרוא את המכתב. בלילה שאלה הלגה אם לא הייתי רוצה לנסוע לוינה, אל אבא. היא לא הבינה כנראה את הסבך מעיקרו.

הקור נתעצם ובחדרים האחוריים הוגפו התריסים. חשיכה דלילה עמדה כל היום. איש לא שאל כיצד ולמה. כמו מוסכם היה בינינו שלא לדבר. השמועות הנוראות על גירוישים היו לעת עתה מחוץ לביתנו. אסוננו הקטן עטף אותנו כבצמר לח.

עוד מכתב בא מאבא ושוב אלי. שוב בלא להזכיר את אמא ובלא לדרוש בשלומה. הלגה הביאה

סיפורים ארסיים מבית הספר. הילדות מספרות שיש לו רוזנת בוינה. ואחרות הדגישו את הסאה : זמרת אופרה מפוקפקת. הלגה צחקה וצחוקה הכאיב לי.

ימי בר-מצווה שלי קרבו ובאו ואמא שאלה, אם לא כדאי לדרוש בעצת הרב. תמהתי : רגליה לא דרכו מעולם בבית שנערך בו פולחן. למה עכשיו. עשיתי רצונה בלי אומר. למחרת הלכנו אל לשכת הרב. לא היה שום יופי ברחוב. העיר הקטנה, המטופחת, היתה מוכתמת בעננים לחים. גשם טיפטף לסירוגין. עברנו את הרחובות בחופזה. אמא דיברה בצער כבוש על הישגיה הדלים של הלגה. גם המורה לפסנתר מתלוננת.

הרב שאל לשם משפחתנו במלים בלומות. כמו היינו חשודים. אמא, שמעולם לא העלתה את שם אמא, הזכירה אותה. הרב שלף כרטיס ממגירתו ושאל פרטים רבים. לבסוף הרים את עיניו, עיני תכלת שחורה, וסקר אותנו. נראה שהמלים לא נגעו ללבו. הוא אמר : בית שלא קיים מצוות ולא מל את בנו אינו ראוי להיקרא בית יהודי. אמא קמה ועמדה במלוא גאוותה המבוזה ואמרה : אנו יהודים גם בלא הסכמתו של הרב. הרב שם את הטופס בכרססת ואמר : אם כן לשם מה באת. אמא הסירה את הסדר מצווארה ואמרה : להיווכח שאין מקומנו עם כהני השקר.

הביקור הכאיב לה. מאז ועד יומה האחרון לא ראיתי עוד קו רך בפניה. היא היתה מעשית ומסירותה לא ידעה גבול. כאשה שאין בעולמה אלא נתינה. בדצמבר הלכו נצטמצמו צרכינו. אמא עמדה ליד הכיור ובישלה, הדיחה כלים וכיבסה. הלגה לא התקדמה בלימודיה, ואמא ישבה עמה שעות ועזרה לה בהכנת שיעורים. כמה ועדות עוד הוסיפו להתכנס בבית גם בחודש דצמבר. הועדה לעידוד היצירה הספרותית, על שמו של דודי, לא אישרה את המענק לסופר הצעיר. לבסוף חדלו הוועדות להוועד בביתנו. אהבתה של אמא לא היתה רכה, אבל היא היתה שלנו, כפי שלא היתה מעולם. מכתביו של אבא הגיעו מדי שבוע, על שמי. באחד המכתבים ביקש לשאול את אמא אם ביקרו יהיה לרצון לה. לא העזתי לשאול אותה.

את יום הולדתי השלושה-עשר חגגנו בלא טכס. משפחה לא היתה לנו בעיר. ידידי הבית התרחקו מאיתנו. הלגה הכינה עוגה ולבשה שמלה חגיגית. אמא ניגנה לכבוד המאורע כמה סונאטות של מוצארט. בזו אחר זו החזירו הוצאות הספרים את כתבי היד של אבא. גם מאמריקה קיבל תשובה שלילית. ובאחד מכתבי הלוי נאמר במפורש : לאוסטרית דרושה ספרות אחרת, ספרות בריאה.

בחינות הסמסטר היו קלות. תעודת השליש שלי הוזירה בהרבה ציונים מפוארים. אמא לא נשקה על מצחי. דאגותיה נתונות היו עתה להלגה. הלגה התקשתה מאוד בחשבון ולאטיניות. ניתוח תחבירי של משפט עלה לה בדמים.

לפעמים היה מזדמן ידודי ישן, או משרתת. אמא חילקה עתה בגדים לאגודות צדקה. החדרים הרמים התרוקנו מאליהם. כתבתי מכתב לאבא. העתקתי את תעודת השליש.

הלגה הביאה רכילות חדשה : אבא מתגורר אצל הרוזנת פון דרוק וחדש את הסאלון הספרותי. ראו אותו בחברת הרוזנת, חובש כובע עם נוצה. ידעתי, שמץ אמת יש בשמועות אלו, ואף-על-פי-כן התרעמתי על הלגה המפטפטת בקלות-דעת פקורה.

הימים הרעים קרבו לאט אך בביטחה. מקומי בגמנסיה נשלל בלא סיבה. הלגה הביאה תעודה גרועה מאוד, ובצידה אזהרה חמורה, שאם לא תעמוד בבחינות החוזרות ייפסקו לימודיה בלא אזהרה נוספת.

החורף ירד שלא בעתו. הלל חיינו הצטמצם בשני החדרים הקדמיים. ספרי הלימוד לא סרו עוד מידיה של הלגה. אמא שיננה עמה נוסחאות עד לשעות המאוחרות של הלילה. שתי בחינות חוזרות במתימטיקה ובלאטינית ארבו לפתחה כמלאך המוות. הלגה המסכנה היכתה על ראשה באגרופיה. בתחילת פברואר ליווינו את הלגה לבית הספר. שלג כבד ירד ואנו עברנו את הרחובות במהירות כגנבים. בחוץ חכינו, רועדים. לאחר כשעה יצאה הלגה קלה כמעופפת. עברה את הבחינות, האיזור בידה.

באותו לילה תפרה אמא להלגה חצאית-קפלים. הלגה פטטה באופן משונה מאוד. לבסוף נרדמה מרוב עייפות. אני ישבתי עם אמא עד השעות המאוחרות של הלילה. למחרת נתקבל מכתב רשום מלשכתו של הרב ובו הודעה שעל חברי הקהילה להתיצב ביום שלישי בשעה חמש ברחבת הטמפל.

"מה לי ולהם" ? שאלה אמא ביובש מכוון.

יום תמים התעלמנו מהודעה זו. כאילו אינה נוגעת לנו. אמא גיהצה ואפתה עוגת גבינה. כמו לקראת מאורע. ביום שלישי התלבשנו חגיגית ויצאנו. לא ידענו מה קצרה הדרך מביתנו לטמפל. שער הטמפל היה פתוח ולפתחו, ברחבה, כמה אנשים בלבוש חורפי, מטריזות בידיהם. כסוחרים לפתח כל-בו סיטוני. לא היה שום הדר בעמידתם, רק מין עצבנות ברגליהם. לא היכרנו איש מהם. הלגה שאלה אם יערך כאן טכס ואמא אמרה, כבהיסח הדעת, שאין היא בטוחה כלל. בשעה חמש בדיוק בא הרב. הוא היה לבוש מעיל כהה וזקנו הלבן, המרובע, שיווה לקומתו זקיפות. הוא ניגש אל שער הטמפל ורמז לאנשים להיכנס. האנשים נכנסו פנימה, לאט ובאי-רצון. האור בחלונות העליונים שיווה לחלל חגיגיות קרה. הרב קרב אל ארון-הקודש ועמד מולו רגע בדממה.

"מה אנו עושים כאן" ? שאל איש בלחש כנדהם.

מענה לא בא לשאלתו. הרב הסיר את המעיל, ניגש אל העמוד הקידמי והזיזו בתנועה מוכנית, כמו שגורה היתה בידי תנועה זו. וישב תחתיו. כמה נשים עמדו בפתח ובחנו את החשיכה. הן נכנסו פנימה בזהירות, כמו היה הטכס בעיצומו. הלגה רעדה ואמא אחזה את ידה הרועדת.

"למה את רועדת" ? אמרה אמא, "הבחינות כבר מאחורייך".

לאחר כשעה נסגר שער הטמפל. כמה נורות שעל הכיפה נדלקו. הרב קם ממקומו כמו ניתן לו האות. ניגש לעמוד הגדול אשר לפתח ארון הקודש והדליק שני נרות. הוא פתח במתינות ודיבר על האחדות היהודית המתחשלת במצוקה. המלים התרוננו בפיו בקצב. כמו לא הובאנו לכאן על-ידי מכתבים רשומים אלא ברצוננו אנו באנו להתיחד עם הבורא. שעה רבה דיבר. וקולו, קול איש זקן, הידהד בתחינה ובתוכחה ובכוח רב.

לפתע נפרמה הדלת הקדמית ואשה לבושה אלגאנטית הושלכה פנימה. היא פערה את פיה כמנסה לזעוק, אך בראותה את הרב על הבמה קפאו המלים בפיה הפעור, השתוחחה ונפלה ארצה וחתלה על ארבעתיה אל הספסלים האחוריים. היתה תדהמה. אמא חשה אל האשה לעזור לה. האשה קמה על רגליה ובהנף-יד מרוגז גירשה אותה מעל פניה.

הרב התעלם מהתקרית והמשיך. המלים רעמו עתה בפיו. הוא דיבר על ימים עברו, על השקיעה, ועל התשובה העתידה לשנות אותנו כליל.

בוה אחר זה הושלכו אנשים פנימה. אחדים פצועים ואחרים בחלוקי בית. שני ילדים עם ילקוטי ספרים. הרב ירד מהבימה והתכנס בזוויתו. האור שניגר מלמעלה עשה אותנו קטנים. אך איש לא פנה אל הדלת להכותה. הזעם מופנה היה אל החזית, אל הספסלים הקידמיים, כאילו בעטיים בא האסון.

"היכן הרב ? היכן הוא הפושע ?" נזעק איש.

אמא עמדה לידנו גבוהה, גאה ובאיוה שקט קר. כמו לא שלט בה הפחד עוד. אחר זאת היתה מהומה כבכלוב. מלים ישנות, שפעם שימשו לצרכים שונים, התעופפו בחלל כפיח קמל. הזעם מופנה היה כלפי הרב. הרב לא זו ממקומו. כמו הביין שמשפטו נחרץ עתה. בוה אחר זה כובו הנורות שעל הכיפה ורק שני הנרות שעל העמוד יצקו להבותיהם כלפי החשיכה. עתה ניגלו המבטים, מבטים עוינים, מבטים שכבר ידעו את האמת, אך לא השלימו עמה. "אני לא הייתי כאן מעולם, פרצה אשה בבכי מר. למה אני כאן, למה".

"יהודיה, לא כן", לחש איש כרושף.

השער ננעל עלינו בטריקה, ואנו היינו אסירים בטמפל זה, שמעולם לא דרכו רגלינו בו. הלגה

בכתה ואמא לא ניחמה אותה. ובין המלים המרות היו גם מלים שננעצו בנו, באסוננו הטמיר, כמסמרים. מישוהו ידע שאבא נטש אותנו ומתגורר אצל הרוזנת בוינה. מישוהו אף כינה את הרוזנת בשמה. אחר הוסיף והדגיש: ודאי. הכל בגלל ההוללים. בגלל האמנים הדקאדנטיים. אשה רשפה: "אל תשכח, גם ממורת יש בתוכנו".

אמא הניפה את המטריה בצעקה: "סוחרים".

הקולות הללו היו, כמסתבר, רק הסח הדעת. הזעם כלפי הרב הלך ונתעצם. לא היה עוד ספק. הלילה יתן את הדין.

הרב לא התחנן על חייו. הוא ישב בזוויתו עטוף בטלית, דבר שאך הכביד את הזעם ואת האיבה. הנרות כבו וחשיכה עבה נשבה מחלונות התיקרה. ישבנו על הריצפה אמא, הלגה ואני, בדבקות. ראינו את הסוחרים וחללים לעבר הארון. הרב לא זעק. כל הלילה עינו אותו: הסגרת אותנו, הודה. לא באשמתי, ביקש הרב לעורר במעניו את רגש הרחמים. אך דבר לא הועיל. הקולות העבים ניסרו את החשיכה כבמשורים קהים.

וכשהאיר האור בחלונות התיקרה, כבר היה הרב מוטל על הרצפה שרוט ונושם בכבדות. המענים נסוגו אל הפינה ורבעו על רגליהם השלובות. הרב לא זעק ולא האשים איש. שלג ירד על חלונות התיקרה. האור הלך והצטמצם. אמא הסירה את מעיל הפרווה ועטפה אותנו. דממה שלאחר הכל צררה את האנשים על הרצפה. איש לא אמר עוד, אתה או את. איש לא נגע עוד בפצענו הטמיר. המבטים העוינים הלכו ועממו. כמו נמס הצבע באישוניהם. החלל הזר נתמלא אדי נשימת. מישוהו הדליק סיגריה וידו רועדת כאסיר. אשה הקיאה. פני הרב אדומים היו כמקועקעים באש. יד לא קרבה אליו לבקש מחילה. המענים ישבו על רגליהם ולא הסירו את מבטיהם העוממים מקרבנם. למחרת כבר היינו רתוקים ברכבת המשא ששעטה דרומה.